

DEL CONSOL A LA NOVIOLÈNCIA

JAVIER SICILIA,

EL POETA QUE VA DESPERTAR MÈXIC

MARTA MOLINA

INSTITUT
CATALÀ
INTERNACIONAL

PER LA PAU

EINES DE PAU,
SEGURETAT I JUSTÍCIA
#14

MARTA MOLINA

DEL CONSOL A LA NOVIOLÈNCIA

JAVIER SICILIA,
el poeta que va despertar Mèxic

INSTITUT
CATALÀ
INTERNACIONAL

PER LA PAU

#14

Aquest llibre ha estat editat en PDF i ePub seguint criteris de sostenibilitat.

Els llibres de la col·lecció «Eines de Pau, Seguretat i Justícia» volen ser, sobretot, un suport útil per a les persones que, amb diferents graus d'implicació, se senten compromeses amb el treball per la pau. Amb aquesta col·lecció volem posar a l'abast del públic llibres curts, clars i pràctics, llibres que proporcionin tant una visió crítica de les relacions internacionals i els conflictes en el món actual com orientacions i guies per a l'activisme en favor de la pau i la justícia; tot un repte que esperem assolir posant a mans dels lectors i les lectores les traduccions d'obres de reconeguda qualitat i també de producció pròpia.

Aquesta col·lecció està codirigida per Tica Font, Rafael Grasa i Elena Grau.

© Marta Molina, 2015

© Institut Català Internacional per la Pau, 2015

© Foto Javier Sicilia: Isolda Osorio, 2012

Títol original: *Del consol a la noviolència. Javier Sicilia, el poeta que va despertar Mèxic*

Autora: Marta Molina

Disseny gràfic: Arianne Faber

Maquetació: Arianne Faber

Realització editorial: líniazero edicions

Col·lecció «Eines de Pau, Seguretat i Justícia»

Institut Català Internacional per la Pau

C. Tapineria, 10, 3ª planta

08002 Barcelona

www.icip.cat

Aquesta obra està sota una llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 Espanya de Creative Commons. Per veure'n una còpia visiteu <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/>.

Es permet la còpia, distribució i reproducció d'aquesta obra sempre que sigui sense ànim de lucre, se n'acrediti l'autoria i es mantingui la nota de llicència.

Aquest llibre està dedicat als familiars dels assassinats
i desapareguts a Mèxic.

A la memòria de Juanelo,
assassinat el 28 de març de 2011.

SUMARI

Agraïments	7	9. El diàleg i la noviolència	64
Sobre l'autora: el camí de l'esperança, per José Gil Olmos	8	El president de cara a la nació	64
Introducció: l'horror	10	10. Primera peregrinació: el poeta segons els seus amics	70
Peregrinar als orígens	14	La poètica de l'acció	73
1. <i>¡Estamos hasta la madre!</i>	17	L' <i>ahimsa</i> i els poetes per recuperar un Mèxic destruït	74
2. Tornar la dignitat al país	23	Poeta i lluitador social	76
3. La primera marxa: trencar amb la por	29	11. Les lliçons del sud	84
No són xifres, tenen nom	31	Deixar el consol per fer la pau	84
Si els governants no són eficients, «que se'n vagin»	32	Las Abejas de Acteal. Una lliçó de noviolència	86
4. Aprendre a caminar de nou	36	12. Segon diàleg, una llei de trànsit i el vot en blanc	90
5. I el silenci es convertí en poesia i Mèxic va escoltar	42	13. Els veïns del nord	94
6. La marxa del dolor	46	14. Segona peregrinació: conversa amb Sicília. La noviolència,	
7. El consol	52	l'Església i l'anarquisme	98
8. De víctimes a organitzadors	58	l'Església i el seu profund catolicisme	104
Organitzar-se per ser agents del canvi	60	Un home d'acció poètica	106
Formem exèrcits noviolents	62	15. L'Arca, el dol i els propers passos	110
		Annex 1: Els sis punts	120
		Annex 2: Transcripció del discurs pronunciat a Washington	
		el 10 de setembre de 2012	126

Javier Sicilia (© Isolda Osorio, 2012)

AGRAÏMENTS

Als pares de Juanelo, María Ortega i Javier Sicilia, i a la família del Moviment per la Pau a Mèxic.

A la comunitat de l'Arche de Saint-Antoine-l'Abbaye per deixar-me finalitzar aquest llibre en un espai on es viu i s'aprèn la noviolència.

A Nepomuceno Moreno, pare que buscava el seu fill, assassinat a Hermosillo, Sonora, el 28 de novembre de 2011.

A Manuelito, sobrevivent de la massacre d'Acteal, guardià de la memòria, mort el 10 de novembre de 2012.

A la meva germana Judith Molina, per acompanyar-me sempre, encara que em trobi a quilòmetres de distància.

SOBRE L'AUTORA: EL CAMÍ DE L'ESPERANÇA

Marta Molina va arribar a Mèxic a mitjans del 2011, quan tot just naixia el Movimiento por la Paz con Justicia y Dignidad, creat pel poeta Javier Sicilia després de l'assassinat del seu jove fill Juan Francisco a mans d'un grup del crim organitzat.

Reportera independent especialitzada en moviments socials, la Marta venia de Palestina, Brasil i de la seva terra Catalunya quan va començar a recollir les històries de les víctimes de la guerra contra el narcotràfic declarada pel govern mexicà, i es va quedar per acompanyar les famílies en dol en la seva demanda de justícia. Durant dos anys va recórrer milers de quilòmetres per tot Mèxic amb el grup de periodistes que van informar de les històries de les víctimes en les dues caravanes que va organitzar el Movimiento por la Paz.

Sensible al dolor d'aquells que pateixen la mort o desaparició dels seus éssers estimats, en aquest peregrinar va teixir les històries de cadascuna de les víctimes per mostrar-les a la comunitat internacional a través de les seves col·laboracions en mitjans independents de diferents països i en diferents llengües.

Equipada amb la seva vella càmera fotogràfica i la seva gravadora, amb les empremtes dels seus incessants viatges, Marta Molina no només va recollir les històries de les víctimes, sinó que també els va oferir el seu recolzament i l'experiència adquirida en el camí, sempre amb la idea que el periodisme té en la seva essència una responsabilitat social. Va ser en aquests camins dolorosos on va conèixer Javier Sicilia, un poeta que des de feia anys s'havia identificat amb la filosofia de la resistència civil pacífica de Mahatma Gandhi i Lanza del Vasto, fet que el va ajudar a suportar el dol propi i el de les famílies que, com ell, havien perdut fills, marits, cosins, oncles, pares o amics en aquesta espiral de violència en què el número de morts i desapareguts sobrepassa els 100.000.

Sicilia ja havia participat en alguns moviments ecologistes i de defensa dels drets humans, però sense ser-ne el protagonista principal com ho ha sigut en el Movimiento por la Paz con Justicia y Dignidad, el moviment més ampli i nombrós de víctimes de la violència generada a Mèxic en les dues últimes dècades.

Com a poeta, Sicilia va saber captar les paraules precises per arribar al cor d'una societat que s'ha anat acostumant a la violència. Va cridar a la guerra com una ignomínia, i a la pau com l'esperança. En paraules de Gandhi, va recordar que no hi ha camí per a la pau, sinó que la pau és el camí.

La Marta va saber entendre la importància d'aquest moviment de resistència civil pacífica per un país enfonsat en el dolor i la desesperança. Va parlar d'això amb tothom, amb els familiars de les víctimes i amb tots aquells disposats a escoltar. Va ser en una d'aquestes converses quan vam compartir una idea, una il·lusió: que enmig de la tragèdia no s'ha d'esperar que arribi sola l'esperança, sinó que s'ha de treballar per construir-la com es fa amb els camins o els ciments d'una nova casa, d'una nova societat.

Sí, aquesta és la feina que Marta Molina ha fet a Mèxic com a periodista: ajudar a entendre que l'esperança es construeix a poc a poc, des de la resistència civil pacífica i perdent la por.

JOSÉ GIL OLMOS, reporter de la revista mexicana *Proceso*.
17 d'octubre de 2014. Ciutat de Mèxic.

Introducció: l'horror

Som a finals de l'any 2014. Fa 43 dies que a l'estat de Guerrero, a Mèxic, han desaparegut 43 persones. Són estudiants d'una escola Normal Rural del poble d'Ayotzinapa i van ser detinguts el 26 de setembre per la policia local després d'una manifestació en defensa de la pervivència de la seva escola, en contra d'una educació mercantilitzada, i durant la qual recollien diners per realitzar una acció de memòria pels estudiants assassinats a Tlatelolco l'any 1968. El saldo, sis persones mortes i 43 detinguts-desapareguts.

A Mèxic i arreu del món, l'estat de Guerrero s'ha convertit en un clar exemple dels horrors de la mal anomenada guerra contra les drogues, de la corrupció i de la violència generalitzada a tots els nivells de govern. Va ser l'alcalde de la ciutat d'Iguala (Guerrero), José Luis Abarca, qui va ordenar a la policia la detenció d'un grup d'estudiants que es manifestaven. Es creu que va pensar que els estudiants planejaven fer una altra manifestació en un esdeveniment públic que celebrava la seva dona, i no volia que el boicotejessin. Tot seguit, la policia local va matar sis estudiants i, suposadament, en va entregar 43 a una banda criminal local. Els vincles de l'alcalde amb el crim organitzat han estat àmpliament documentats i actualment es troba en un penal de màxima seguretat acusat de ser l'autor intel·lectual de la desaparició dels estudiants. Això és Mèxic.

S'han trobat múltiples fosses comunes a la regió; es rumorejava que cada una d'elles contenia els cossos dels estudiants, i després s'ha descobert que contenien cossos sense identificar de les morts provocades per una guerra contra les drogues imposada pels Estats Units. I si no són els estudiants, qui són? Des d'aleshores, s'han dut a terme a Mèxic i arreu del món marxes i protestes massives per exigir que els 43 estudiants apa-

reguin, tot i que les possibilitats que segueixin vius cada vegada són més reduïdes. Això també és Mèxic.

Ahir, el procurador general de la República, Jesús Murillo Karam, deia en conferència de premsa que les 43 persones havien estat presumptament incinerades i les seves restes, llençades al riu Cocula i trobades a l'abocador del municipi de Cocula, s'enviarien a una universitat a Àustria per ser analitzades, tot i que «el procés serà llarg, pel seu alt grau de calcinació, que dificultarà l'extracció de l'ADN perquè siguin identificades». Així és Mèxic.

Karam va acabar la seva conferència de premsa amb un «Ya me cansé», frase que va indignar absolutament no només els pares dels 43 desapareguts, sinó totes les víctimes de la violència a Mèxic que, un cop més, estan sortint al carrer per denunciar les atrocitats comeses en un país on el subsòl és ple de fosses amb cossos sense identificar.

Més de 100.000 mexicans han estat assassinats des de la intensificació de la guerra contra les drogues el 2006 (amb Felipe Calderón a la presidència), i desenes de milers més segueixen desapareguts. Desgraciadament, molts s'han acostumat a les històries de violència, a veure cossos decapitats que pengen de ponts, als narcomissatges i a les narcofosses, però també a la narcopolítica i a la corrupció dels seus governants, extremament col·ludits amb el crim organitzat.

En el cas d'Ayotzinapa, els mexicans s'han tornat a despertar i intenten tornar a organitzar-se per denunciar que l'Estat és el culpable de la desaparició de 43 persones i de 30.000 més, culpable de juvenicidi, que Ayotzinapa és un crim d'estat, com ho és la massacre de 45 indígenes maies tzotzils a Acteal (Chiapas) el 1997, com ho és l'assassinat d'estudiants a Tlatelolco (Ciutat de Mèxic) el 1968. Per això, ara, un cop més, els mexicans i mexicanes exigeixen a l'actual president del país, Enrique Peña Nieto (PRI, Partido Revolucionario Institucional), i a tots els funcionaris de tots els nivells de govern, que renunciïn al seu càrrec.

La indignació de finals de 2014, l'ànim de lluita a les manifestacions pels 43 desapareguts, les llàgrimes vessades després de les notícies de les

suposades cendres de 43 joves, també és Mèxic. És un Mèxic que està perdent la por, que està mirant l'horror de cara i que està treballant el dolor per convertir-lo en acció. És un Mèxic que s'està organitzant com ho va voler fer ara fa tres anys amb el Movimiento por la Paz con Justicia y Dignidad (MPJD), que va començar a despertar el país en contra de la violència i la guerra sota el crit de «Ja n'hi ha prou!».

En aquest Mèxic de l'horror, part de la ciutadania que ha sortit al carrer sap que l'Estat actual no serveix i que cal canviar-lo a través de mètodes noviolents, i no pas donant una resposta encara més violenta, a través de l'organització de les víctimes de tots els estats del país. Però, com es perd la por enmig de l'horror, on els que manen són còmplices del crim organitzat, on els periodistes són o bé amenaçats i perseguits o bé comprats, on la ciutadania que s'organitza desapareix o és detinguda o assassinada? Els mexicans són esclaus de la por enmig de l'horror, però així i tot, molts morts després, segueixen lluitant.

Les mares i els pares que mai havien sortit a manifestar-se, avui no els queda més remei, perquè un dels 43 podria ser fill seu, perquè un dels 100.000 assassinats en els últims vuit anys podria ser la seva esposa, marit, pare, perquè qualsevol dels 150.000 desplaçats de guerra podrien ser ells mateixos, perquè un dels 30.000 desapareguts podria ser el seu nebot, perquè les cendres de l'abocador municipal i els cossos desfets i calcinats a les fosses comunes podrien ser els dels seus néts.

«Hem de tornar la dignitat a la nació», va dir el poeta Javier Sicilia a principis del mes d'abril de 2011. Feia poc més d'una setmana que havien assassinat el seu fill Juan Francisco Sicilia Ortega, Juanelo, de 24 anys, asfixiat en un cotxe.

Aquell dia, va deixar d'escriure poesia i va inspirar el moviment per la pau més gran a Mèxic en els últims temps; un moviment que fins avui està inspirant milions de mexicans a sortir al carrer amb el nom i les fotografies dels seus desapareguts i assassinats, a reclamar justícia per a les víctimes, a una refundació d'un Estat podrit i desfet i un teixit social absolutament estriat. Per què? Perquè un Estat que ignora on són més de

30.000 persones no pot ser un Estat. Perquè encara avui es persegueixen els líders indígenes que s'organitzen en contra de megaprojectes que els despullen de les seves terres i s'aniquila els qui no creuen en els governs imposats i lluiten per l'autonomia. Perquè encara avui es criminalitzen els joves que lluiten per una democràcia autèntica i contra els monopolis mediàtics (Televisa i TV Azteca). Perquè encara avui el govern qüestiona les policies comunitàries indígenes que organitzen la seva pròpia seguretat i sistema de justícia a falta de la que no els dona l'Estat.

A Mèxic, després de l'esclat de l'MPJD les víctimes del seu propi Estat estan començant a convertir-se en organitzadors, en activistes, en actors socials imprescindibles per acabar amb la violència i portar la pau al país. Inspirats en les lluites zapatistes per l'autonomia i la dignitat indígenes, inspirats en els #YoSoy132, inspirats en els moviments Occupy o 15-M, han perdut la por perquè ja els ho han pres tot. Volen un país en pau, amb justícia i amb dignitat.

Fa tres anys, Javier Sicilia convocava el país sencer a caminar per la pau. Ho van fer amb tres caravanes, una cap al nord, l'altra cap al sud, i l'última cap als Estats Units. Va ser l'inici de les reivindicacions ciutadanes en un Mèxic que es dessagna.

Durant aquests tres anys d'acompanyament periodístic a l'MPJD, hem entrevistat Javier i les víctimes de la guerra en múltiples ocasions, i hem volgut indagar en la figura d'un home clau en el procés de la pèrdua de la por, de la necessitat de construir el consol i de la conversió de les víctimes en activistes. Fins avui, moviments que han tingut lloc en els últims tres anys a Mèxic, des de les protestes pels 43 estudiants desapareguts i passant pel moviment YoSoy132, ens recorden la feina que ha fet l'MPJD i els seus integrants: convertir les víctimes en organitzadors, passar de l'horror al consol i del consol a la lluita noviolenta, i començar a sortir al carrer sense por, tot i les possibles represàlies en un context de guerra.

Barcelona, 8 de novembre de 2014.

Peregrinar als orígens

L'any 2011, a Mèxic, va sorgir el moviment més gran que s'oposava a la guerra contra les drogues al país. Un poeta, de nom Javier Sicilia, va despertar les víctimes que, com ell, havien perdut un fill, un marit, un germà o famílies senceres per culpa d'una guerra absurda. A ells s'hi van sumar els familiars dels desapareguts i tots els mexicans que volen la pau amb justícia i dignitat.

Però per què van respondre a la crida de Javier? Per què a la seva i no a la d'altres víctimes que també havien patit tragèdies com la d'ell? L'assassinat del fill de Sicilia fa que neixi un moviment. Però, com es va convertir una mobilització ciutadana en un moviment amb propostes concretes? Quin va ser el periple del Movimiento por la Paz con Justicia y Dignidad (MPJD) a Mèxic? I sobretot, qui són les persones que fins avui el sustenten i l'han fet seu? Com és que, a través d'un moviment, les víctimes de la guerra, les mares i pares dels assassinats o desapareguts, es converteixen en activistes?

Intentarem anar als orígens d'aquest poeta que un dia va sacsejar Mèxic i ho farem seguint el periple del Moviment, que va travessar el país de nord a sud en les seves Caravanes per la Pau, i els seus diàlegs amb el poder executiu. Per això fem el paral·lelisme amb l'obra de l'italià Lanza del Vasto, deixeble de Gandhi, que va escriure *Le Pèlerinage aux sources* quan va viatjar a l'Índia per conèixer Mohandas i per passar una temporada amb ell a l'escola de Wardha. Sicilia, deixeble de Lanza i de Gandhi, va posar per primera vegada en pràctica el que els seus referents li havien ensenyat a través dels llibres.

Aquesta peregrinació pel dolor de Mèxic ens servirà per entendre les arrels espirituals d'una persona que, potser sense saber-ho, estava prepa-

rat per iniciar una lluita no violenta al costat de les víctimes de la guerra. Llegint-lo, escoltant-lo i a través de les entrevistes, sentirem ressonar la veu profunda de Javier.

Volem descobrir d'on ve Javier Sicilia, el poeta que va commoure la societat civil mexicana i va unir els familiars de les víctimes per posar nom i cognoms als morts i als desapareguts d'una guerra innombrable. Volem saber quin ha estat el seu paper en els últims tres anys i com va començar a inspirar el Movimiento por la Paz con Justicia y Dignidad (MPJD).

Al llarg d'aquestes pàgines anirem explicant el rerefons de les mobilitzacions en contra de la guerra a Mèxic, amb fragments de vuit entrevistes fetes amb profunditat a Javier Sicilia entre 2011 i 2014. Algunes a casa seva, a Cuernavaca, en moments clau del Moviment. D'altres a Ciutat de Mèxic, a casa del padrí de Juanelo, Jorge González de León, també poeta i editor, a qui agraeixo la predisposició per ajudar sempre a entendre les reaccions, accions i pensaments de Sicilia. Les entrevistes, fetes en diferents moments, ens faran anar endavant i enrere en el temps cronològic, però no en el devenir del Moviment ni en el pensament de Sicilia. També hi inserirem fragments de converses gravades amb Javier en les marxes per la pau que van tenir lloc a Mèxic entre 2011 i 2013, així com fragments d'articles o discursos pronunciats per ell a les places de cada ciutat on paraven les caravanes de l'MPJD a Mèxic i als Estats Units.

Hem seleccionat algunes cites d'articles escrits pel mateix Javier Sicilia abans de la seva tragèdia personal que ens ajuden a entendre la seva visió de Mèxic i els seus vincles amb la no violència.

Les entrevistes a Maria Ortega, la mare de Juanelo, i als amics més propers de Sicilia també són part essencial del llibre, així com el fet d'haver pogut concloure'l a la comunitat de l'Arca de França —un lloc on es viu i s'aprèn la no violència i per on va passar Javier als anys vuitanta amb la seva família, quan Juanelo tenia tan sols dos anys.

La revisió del material d'àudio gravat durant els últims tres anys, i la recerca i selecció d'articles d'interès converteixen aquest llibre en un intent d'abocar tota la informació que pugui ajudar a entendre com es construeix un moviment per la pau des d'una tragèdia, però també per què va ser Sicília qui va despertar un Mèxic amb set de justícia.

1. *¡Estamos hasta la madre!*¹

Todos los ciudadanos, en medio de esta guerra, somos Hombres sagrados en potencia.

En el antiguo derecho romano, recuerda Giorgio Agamben, existía una figura: el *homo sacer* (el hombre sagrado), cuyos crímenes el Estado no podía castigar, pero a quien cualquiera podía matar y quedar impune. Un ser que a la vez que estaba excluido de todos sus derechos civiles era sagrado en un sentido negativo.

El hombre desnudo y la guerra de Calderón. Javier Sicília, 27 de juny de 2010.
Revista *Proceso*.

8 de maig de l'any 2011. El Zócalo de Ciutat de Mèxic està absolutament inundat de persones. No es pot entrar per cap dels quatre carrers que des-emboquen a la plaça. La multitud mostra fotografies de rostres de desapareguts o assassinats i pancartes que diuen «ja n'hi ha prou, no més violència», «justícia per a les víctimes», «no més sang», «parem aquesta guerra».

Sorprèn que la manifestació sigui una amalgama de gent inclassificable: de totes les edats, joves amb banderes trostkistes, leninistes, anarquistes, marxistes, sindicalistes i altres «istes», estudiants de diverses universitats, però també homes i dones de mitjana edat, ben vestits, i empresaris reconeguts. També hi ha grups d'indígenes que han arribat a Ciutat de Mèxic des de pobles llunyans, com ara wixárikas provinents de regions properes a San Luis Potosí, maies tsotsils representants de l'organització Las Abejas de Acteal, de les muntanyes d'Altos de Chena-

1. N'estem fins al capdamunt!

ló (Chiapas), o membres del poble purhépecha de Cherán (Michoacán). Desenes de milers de persones al Zócalo manifestant-se en contra de la violència. El crit és unitari: «Parem aquesta guerra».

El dia anterior, el 7 de maig de 2011, l'EZLN (Ejército Zapatista de Liberación Nacional) havia convocat les seves bases per manifestar-se a la ciutat de San Cristóbal de Las Casas. Cuaranta mil zapatistes van sortir en absolut silenci amb pancartes en contra de la guerra a Mèxic, després de més de deu anys sense fer-ho. A tots els unia un lema: *¡Estamos hasta la madre!*, una expressió molt mexicana per expressar indignació. Indignació de què? Quina guerra volien parar? *Hasta la madre* de què? Qui va moure tota aquesta gent? De qui són els rostres de les fotografies que mostren els manifestants?

Aquestes eren algunes de les preguntes que em venien al cap des d'aquell Zócalo enorme on ja no hi cabia més dolor. Molt de sofriment concentrat en un espai de 200 metres per 200 metres. A l'escenari que hi ha situat davant del Templo Mayor, símbol del naixement d'una nació, les veus de les víctimes succeeixen a les dels poetes com si apel·lessin a la necessitat de refundar una nació ara destrossada per la violència i que, si es jutja pels milers de persones presents, cal que sigui refundada. Aquest poble invisible, humiliat i negat pels criminals i per l'Estat, desplega la seva paraula: *¡Estamos hasta la madre!*

S'aixecaven en contra de la guerra que va començar l'expresident del país, Felipe Calderón, l'any 2006 i que va deixar més de 80.000 morts, més de 30.000 desapareguts i més de 150.000 desplaçats durant el seu seixenni. Persones condemnades pel govern a seguir sent xifres i tractades com a «danys col·laterals», condemnades a ser oblidades, sense rostre i sense nom. Mentrestant, els seus familiars ho deixen tot per dedicar la vida a lluitar perquè es faci justícia, perquè apareguin vius o morts, perquè els assassinats no quedin impunes.

Val la pena recapitular per entendre el perquè de la guerra. L'1 de desembre de 2006, Felipe Calderón (PAN, Partido de Acción Nacional) arriba a la presidència de Mèxic enmig d'un fort qüestionament sobre la

seva legitimitat. Es comenta que les eleccions han estat fraudulentos. Per tal de legitimar-se decideix emprendre, auspiciat pel govern dels Estats Units –aleshores amb George Bush al capdavant–, una guerra contra el narcotràfic. Treu les forces armades al carrer i comença a desarticular els grans capos. La seva estratègia, lluny de controlar el flux de la droga, augmenta la criminalitat i la violació dels drets humans. Els exèrcits de sicaris que recluta el narcotràfic es converteixen, sense cap mena de control i sota la corrupció de bona part de l'Estat, en veritables cèl·lules criminals que van estenent al llarg del país la desaparició forçada, el segrest, l'extorsió, el tràfic de persones i el cobrament d'impostos (*cobro de piso*). L'exèrcit, la marina –en teoria al servei de la guerra i els estats d'excepció–, segresten, torturen i fan desaparèixer gent. I al mateix temps que creix el nombre de víctimes, creix també la seva criminalització.

Per a l'administració calderonista i la classe política són només xifres, gent que, literalment, va buscar-se la mort o la desaparició, criminals que es maten entre ells o «baixes col·laterals». Les persones que denuncien la desaparició d'un familiar en una procuradoria (instàncies judicials) són immediatament culpabilitzades, amenaçades i, de vegades, fins i tot mortes –com va ser el cas de Nepomuceno Moreno que buscava el seu fill Julio i que va ser assassinat el 28 de novembre de 2011, després d'haver acompanyat les dues Caravanes per la Pau de l'MPJD i un dels diàlegs que van mantenir amb el president. Fins avui, l'assassinat d'aquest pare, com la desaparició del seu fill, continuen impunes.

Tot i la lluita de les organitzacions de víctimes i d'actes d'immensa dignitat moral com el de Luz María Dávila, a Villas de Salvárcar, Ciudad Juárez –on van ser assassinats molts innocents, entre ells dos dels seus fills–, el govern ni tan sols s'immuta. Enmig de la guerra i de la balcanització del país, el poder s'erigeix sobre la mort, les fosses comunes, el menyspreu i la por.

L'anomenada *guerra contra el narco*, que pretén eliminar els càrtels de la droga al país, s'ha endut per davant la vida de milers de mexicans i ha provocat la desaparició i el desplaçament forçat de milers més. Una

guerra que va començar fins i tot abans de l'arribada de Calderón a la presidència i que continua avui amb Enrique Peña Nieto al seu lloc i amb el beneplàcit dels Estats Units, els veïns del nord i on es consumeixen les drogues que arriben de mans dels narcotraficants mexicans.

La guerra de Calderón que perseguia la pau, se ha velt una presencia constante de guerra o, mayor, una presencia constante de la parálisis y la contra-productividad que garantizan la impunidad. Bajo el pretexto de la Seguridad hay que vivir en el terror de encontrarse en medio de una balacera, de ser detenidos –como si estuviéramos en un estado de excepción– por el ejército, la policía, para demostrar nuestra condición de ciudadanos pacíficos, de ser secuestrados, de ver reducidas las partidas destinadas a la producción de cultura y educación en beneficio de la violencia, de mirar el abismo en el que mucha gente despojada por el sistema, puede encontrar una salida a su desesperación.

La contraproductividad calderonista. Javier Sicilia, 23 d'agost de 2009. Revista *Proceso*.

Mentre des del poder establert s'intenta silenciar aquesta guerra, va sortint a la llum la relació de part de l'elit política mexicana amb el narco, i es va fent evident la repressió del govern cap als moviments socials organitzats, ja siguin camperols, indígenes, estudiants o professors. Mentre proliferen els femicidis (assassinats de dones) a cada un dels estats de Mèxic i les transnacionals s'assenten a les regions riques en recursos naturals per dur a terme la seva segona colonització, el govern impulsa reformes estructurals polítiques, educatives i energètiques. Paral·lelament, els que s'organitzen en contra de la violència, els qui lluiten de manera pacífica per una democràcia autèntica, pel seu dret a la terra, per una educació lliure, els que demanen justícia i els que volen viure en pau i amb dignitat, van amb peus de plom perquè saben que els estan vigilant. Perquè en una guerra silenciada, els que protesten no són ben vistos i de vegades, massa vegades, desapareixen.

Toda guerra es terrible: muerte, miedo, despojo, odios que se expresan en atrocidades, familias rotas, miseria. Sin embargo, la guerra que desde hace años vive México tiene un sesgo inédito, carece de significado. (...) Así, en nombre del crecimiento, sea el de la legalidad (el del gobierno y los grandes capitales) o el de la ilegalidad (el del crimen organizado), vivimos una guerra sin significado que nos tiene en el terror y va ahondando la miseria. Los seres humanos de este país hemos sido entregados a la violencia de fuerzas ciegas. Nos ahogamos en medio de gente que solo cree en el poder del dinero.

La guerra sin rostro. Javier Sicilia, 14 de novembre de 2010. Revista *Proceso*.

Però per què el 8 de maig? La marxa venia de la ciutat de Cuernavaca, a l'estat de Morelos. Més de 600 persones havien caminat durant quatre dies per arribar a Ciutat de Mèxic, convocats per la joventut de Cuernavaca i pel poeta Javier Sicilia, a qui feia un mes li havien assassinat el fill –Juan Francisco Sicilia Ortega, Juanelo, de 24 anys–, juntament amb sis amics més en una carretera propera a Cuernavaca.

El mundo ya no es digno de la palabra
nos la ahogaron adentro
como te [asfixiaron],
como te desgarraron a ti los pulmones
y el dolor no se me aparta
solo queda un mundo
por el silencio de los justos
solo por tu silencio y por mi silencio, Juanelo.

Aquest va ser l'últim poema que va escriure Sicilia, just després del terrible assassinat. Després va abandonar la poesia i milers de persones, víctimes com ell de la guerra al país, es van unir a la seva tragèdia convocats pel dolor d'un pare davant l'injust assassinat del seu fill. Aquestes

víctimes sortiran de la seva solitud i esdevindran activistes, i convertiran la mobilització del 8 de maig en el moviment més gran en contra de la guerra contra les drogues a Mèxic, el Movimiento por la Paz con Justicia y Dignidad (MPJD). I Javier, sense donar-se el temps necessari per plorar la mort de Juanelo, va preferir compartir les llàgrimes amb els que havien patit tragèdies que s'agermanaven amb la seva.

2. Tornar la dignitat al país

Además opino que hay que devolverle la dignidad a esta nación y hacer que este dolor sirva para rehacer el amor y la justicia que perdimos.

Javier Sicilia, 13 d'abril de 2011. Zócalo de Cuernavaca.

28 de març de 2011. Juan Francisco Sicilia Ortega, de 24 anys, fill del poeta mexicà Javier Sicilia, és trobat mort a l'interior d'un vehicle juntament amb sis cadàvers més a Temixco, municipi de l'estat de Morelos. Els cossos tenien cinta adhesiva enrotllada al crani, la cara, els canells i els turmells.

Aquest podria ser l'inici d'un article de qualsevol diari mexicà qualsevol dia de l'any. I no el trobaríem a la secció de successos, sinó a les pàgines d'informació nacional. Amb diferents noms, assassinats d'altres maneres, però diari. Aquell 28 de març una de les víctimes de la violència que impera al país va ser Juan Francisco Sicilia, Juanelo, com li deia el seu pare.

Quan va ser assassinat, el seu pare, Javier Sicilia, estava fent uns tallers de poesia a les Filipines. Gairebé mai sortia del país i justament aquell dia era a l'altra punta del món. L'havia convidat el seu amic d'infància Tomás Calvillo, ambaixador de Mèxic al país-arxipèlag del Pacífic, i va ser també ell qui li va comunicar la notícia de la mort del seu fill. Com descobrirem més endavant, Calvillo és un personatge clau per explicar la relació de Javier amb la noviolència gandhiana i les comunitats de l'Arca de Lanza del Vasto a Europa.

Javier va trigar tres dies a poder tornar a Mèxic entre buscar vols de connexió i aconseguir un permís per passar pels Estats Units, país que

mai havia trepitjat. Calvillo li aconseguirà un visat humanitari per tornar a Mèxic via els Estats Units.

Quan arriba a Cuernavaca, la ciutat on viuen els pares, els amics i veïns dels set joves assassinats, s'havia construït un altar amb espelmes, creus i fotografies a les portes del palau estatal de Morelos en la seva memòria. Eren els veïns de Javier, els seus coneguts de tota la vida, els pares dels altres fills assassinats, els seus alumnes de la universitat, escriptors i poetes que estaven profundament afectats pel múltiple assassinat. Tots ells es constituïrien en una xarxa ciutadana per la pau i, sense saber-ho, un mes més tard serien la llavor del moviment més gran a Mèxic en contra de la violència.

Davant d'aquest altar i ofrena a les víctimes, el dia 1 d'abril Javier va fer la seva primera conferència de premsa i va exigir als governants de l'estat de Morelos que renunciessin als seus càrrecs, i que es quedarien allà acampats fins que ho fessin. Va ser la primera mesura de pressió als governants que venia de la mà d'un Javier que, des d'aquell dia, convertiria el dol de la mort del seu fill en una lluita per la pau.

Desde hace ocho días estamos aquí, en este plantón que no es solo el signo de una herida abierta en la patria, sino también –en su pobreza e inestabilidad– de la indefensión y vulnerabilidad en la que desde hace mucho tiempo vive la ciudadanía azotada por el pudrimiento de sus instituciones y la irracionalidad demoníaca del crimen. Estamos aquí, en estas condiciones, exigiendo perentoriamente a las autoridades que encuentren a los culpables de este crimen que nos arrancó a nuestros hijos: a Juan Francisco Sicilia Ortega, a Luis Antonio Romero Jaime, a Julio César Romero Jaime, a Gabriel Alejo Escalera, y que nos ha estrujado el alma. (...)

Las omisiones del gobierno de Marco Antonio Adame, de los presidentes municipales de Jiutepec, Miguel Ángel Rabadán, de Temixco, Nereo Bandera Zavaleta, de Cuernavaca, Manuel Martínez Garrigós y del Congreso del Estado han sido tremendas y les exijo que renuncien inmediatamente a sus cargos de gobierno. (...)

Sabemos, por desgracia, que aún no existe la figura jurídica de la revocación del mandato –esperamos que pronto se apruebe y pueda ejercerse–. Pero existe la vergüenza y la dignidad.

Javier Sicilia, 1 d'abril de 2011. Cuernavaca.

Sicilia treia a la llum pública els nombrosos homicidis que els governs de Morelos no havien resolt, i recordava a la ciutadania que havien sigut ells qui el 19 d'abril de l'any 2010 s'havien doblegat al «toc de queda» decretat pels càrtels de les drogues a Cuernavaca i que havia deixat la població encara més vulnerable al crim. *Toc de queda* significa que a partir de les set de la tarda no es pot sortir al carrer i que el govern recomana tothom quedar-se a casa i no moure's, perquè és el moment de l'ajust de comptes entre criminals.

No havia passat mai a Cuernavaca, ciutat coneguda per la gran quantitat de gent que hi tenia una segona residència i que, per la seva proximitat al DF (Distrito Federal), hi anava a passar els estius. L'eslògan «Cuernavaca, la ciudad de la eterna primavera» –pel bon clima i la gran varietat de plantes i flors que hi creixen durant l'any– es va convertir en «Cuernavaca, la ciudad de la eterna balacera²». Així s'hi refereixen ara alguns dels joves que hi viuen i als qui, quan surten els divendres de festa, la policia o encaputxats sense identificar els demanen la documentació enmig del carrer, joves que ja han tingut amics segrestats, fins i tot assassinats, per ser en el lloc «inadequat» en el moment «inadequat».

L'altar davant del palau de govern continua viu fins avui amb creus, fotos i plaques dels assassinats que, desgraciadament, no deixen de multiplicar-se.

La ofrenda seguirà en las puertas del palacio gubernamental, documentando el holocausto mexicano. No queremos más muertos. Ni una muerta más, ni un muerto más.

Javier Sicilia, 18 d'abril de 2011.

Però no van ser només els veïns i coneguts de Javier els que van començar a despertar. Va ser Mèxic sencer. El 3 d'abril de 2011, set dies després de l'assassinat de Juanelo, Javier publica una carta destinada «als polítics i als criminals» a la revista *Proceso*, de la qual és col·laborador habitual. És una revista de circulació nacional i una de les més llegides al país. En aquesta carta posa els criminals i els polítics al mateix sac. Mai ningú no ho havia fet d'una manera tan clara i evident. Les paraules de Javier van tocar la fibra sensible de l'opinió pública i tres dies més tard, el 6 d'abril de 2011, 50.000 persones sortiren al carrer per primera vegada en una marxa a Cuernavaca. Simultàniament, es van dur a terme altres marxes solidàries a Ciutat de Mèxic i a tot el país, fins i tot a l'estranger, organitzades pels mexicans que viuen a les principals ciutats del món.

La veritat és que l'opinió pública mexicana mai s'havia acabat d'empassar la ficció –compartida per molts als Estats Units– que la guerra contra les drogues, d'alguna manera, busca parar el comerç de drogues o el seu mal ús. Gairebé tothom sabia que es tractava sobretot d'una manera d'enriquir les butxaques dels polítics i policies corruptes. El que faltava era la poesia, les paraules que podrien mobilitzar la ciutadania i fer-la actuar: *¡Estamos hasta la madre!*

Estamos hasta la madre de ustedes, políticos, porque en sus luchas por el poder han desgarrado el tejido de la nación, porque en medio de esta guerra mal planteada, mal hecha, mal dirigida, de esta guerra que ha puesto al país en estado de emergencia, han sido incapaces (...) de crear los consensos que la nación necesita para encontrar la unidad sin la cual este país no tendrá salida; estamos hasta la madre, porque la corrupción de las instituciones judiciales genera la complicidad con el crimen y la impunidad para cometerlo; porque, en medio de esa corrupción que muestra el fracaso del Estado, cada ciudadano de este país ha sido reducido a (...) la vida de un animal, de un ser que puede ser violentado, secuestrado, vejado y asesinado impunemente; estamos hasta la madre porque solo tienen imaginación para la violencia, para las armas, para el insulto y, con ello, un profundo desprecio por la edu-

cación, la cultura y las oportunidades de trabajo honrado y bueno, que es lo que hace a las buenas naciones; estamos hasta la madre porque esa corta imaginación está permitiendo que nuestros muchachos, nuestros hijos, no solo sean asesinados sino, después, criminalizados, vueltos falsamente culpables para satisfacer el ánimo de esa imaginación; estamos hasta la madre porque otra parte de nuestros muchachos, a causa de la ausencia de un buen plan de gobierno, no tienen oportunidades para educarse, para encontrar un trabajo digno, y, arrojados a las periferias, son posibles reclutas para el crimen organizado y la violencia; estamos hasta la madre porque a causa de todo ello la ciudadanía ha perdido confianza en sus gobernantes, en sus policías, en su Ejército, y tiene miedo y dolor; estamos hasta la madre porque lo único que les importa, además de un poder impotente que solo sirve para administrar la desgracia, es el dinero, el fomento de la competencia, de su pinche «competitividad» y del consumo desmesurado, que son otros nombres de la violencia.

Carta abierta a políticos y criminales. Javier Sicilia, 3 d'abril de 2011. Revista *Proceso*.

D'aquesta manera es dirigia Javier Sicilia als polítics mexicans després de la mort antinatural del seu fill. En la mateixa carta, es refereix als criminals, al crim organitzat, i els acusa d'haver perdut l'honor.

De ustedes, criminales, estamos hasta la madre, de su violencia, de su pérdida de honorabilidad, de su crueldad, de su sinsentido. Antiguamente ustedes tenían códigos de honor. No eran tan crueles en sus ajustes de cuentas y no tocaban ni a los ciudadanos ni a sus familias. Ahora ya no distinguen. Su violencia ya no puede ser nombrada porque ni siquiera, como el dolor y el sufrimiento que provocan, tiene un nombre y un sentido. Han perdido incluso la dignidad para matar. Se han vuelto cobardes como los miserables *Sonderkommandos* nazis que asesinaban sin ningún sentido de lo humano a niños, muchachos, muchachas, mujeres, hombres y ancianos, es decir, inocentes. Estamos hasta la madre porque su violencia se ha vuel-

to inhumana, no animal –los animales no hacen lo que ustedes hacen–, sino subhumana, demoníaca, imbecil. Estamos hasta la madre porque en su afán de poder y de enriquecimiento humillan a nuestros hijos y los destrozan y producen miedo y espanto.

Carta abierta a políticos y criminales. Javier Sicilia, 3 d'abril de 2011. Revista *Proceso*.

Va ser una carta clau per a l'inici de les mobilitzacions contra la violència a Mèxic que no només va ser publicada a *Proceso*, sinó que va ser àmpliament reproduïda per mitjans independents a la xarxa, traduïda a l'anglès i llegida en les manifestacions dutes a terme arreu de Mèxic i a l'estranger. Una carta en la qual Sicilia s'acomiadava amb un:

Ustedes, «señores» políticos, y ustedes, «señores» criminales –lo entrecorrimillo porque ese epíteto se otorga solo a la gente honorable–, están, con sus omisiones, sus pleitos y sus actos, envileciendo a la nación.

La mort de Juan Francisco va començar a aixecar la solidaritat i el crit d'indignació arreu com feia anys que no es veia. Sicilia deia als polítics que si no podien governar el país, que renunciessin, i augurava que grans mobilitzacions ciutadanes els obligarien, en moments d'emergència nacional, a unir-se per crear una agenda que unifiqués la nació i afavorir així un estat de governabilitat real.

És en aquest moment quan l'assassinat de Juanelo es converteix en el dolor que remou les entranyes d'una nació repleta de víctimes que, com Javier Sicilia, estan *hasta la madre*.

3. La primera marxa: trencar amb la por

Hoy, después de tantos crímenes soportados, cuando el cuerpo destrozado de mi hijo y de sus amigos ha hecho movilizarse de nuevo a la ciudadanía y a los medios, debemos hablar con nuestros cuerpos, con nuestro caminar, con nuestro grito de indignación

Javier Sicilia, 3 d'abril de 2011. Revista *Proceso*.

El 3 d'abril, també a través de la «Carta als polítics i criminals», Sicilia convoca una marxa nacional a Cuernavaca (Morelos), per al 6 d'abril. Crida els ciutadans a unir-s'hi o a reproduir-la a totes les ciutats, municipis i delegacions del país per trencar amb la por i l'aïllament de les víctimes, conseqüència de, en paraules de Sicilia, «la incapacitat dels polítics per governar i la crueltat dels criminals». Amb aquesta primera marxa volia evitar que la mort seguís sent a Mèxic «un assumpte d'estadística i d'administració al qual ens hem d'anar acostumant».

El 6 d'abril més de 40.000 persones vestides de blanc van sortir al carrer per exigir a l'aleshores president Felipe Calderón i al governador de Morelos, Marco Antonio Adame, aturar la violència i la inseguretat i que tornés la pau, la justícia i la dignitat a Morelos i a Mèxic. Aquell dia, Javier el recorda com un dels més memorables dels inicis del moviment per la pau quan encara no tenia ni nom i va convertir Cuernavaca en la punta de llança del moviment nacional més gran en contra de la guerra.

Sicilia es dirigeix a les forces armades de Mèxic. Es planta davant de la caserna militar de Morelos i els diu que han de deixar de ser partícips d'aquesta guerra que només causa morts, que tornin a les casernes i que deixin de parlar de les víctimes com a «danys col·laterals».

A las fuerzas armadas de México: ustedes han sido siempre los custodios de la nación. Nunca los habíamos querido fuera de sus cuarteles más que para repeler una invasión extranjera o para ayudarnos como lo han hecho siempre en las catástrofes naturales. Ahora los han sacado a las calles para combatir lo que a los policías pertenece. No los queríamos allí, pero ahí los han puesto, provocando con ello una escalada en la violencia, al incitar al crimen organizado a enfrentarse a ustedes con armas más poderosas. Son ya cuatro años de guerra, y lejos de disminuir, el consumo y tráfico de drogas ha aumentado; lejos de sentirnos seguros, nos sentimos con miedo y coraje ante la impotencia de verlos pelear en nuestras calles. Les exigimos como ciudadanos de esta patria que defienden y custodian todos los días que no permitan que en sus filas anide el crimen y crezca la complicidad. Muchos de los asesinos que hoy dañan a la nación de manera terrible en nuestros hijos e hijas provienen de la deserción de sus filas.

Fragment de les paraules pronunciades per Javier Sicilia durant la marxa del 6 d'abril de 2011. Cuernavaca, Morelos.

Es dirigeix als polítics, als criminals, als narcos i a les forces armades, i els recorda que tenen, en aquell moment, 40.000 morts a l'esquena, gairebé el mateix riu de gent que aquella tarda va sortir als carrers de Cuernavaca a cridar «Ni un mort més!». Imaginar-se 40.000 persones, tantes com eren allà, mortes o en una fossa comuna, feia posar els pèls de punta.

El trajecte va passar per la Procuraduría General de Justicia (PGJ), on Sicilia va dir als funcionaris que les seves dependències eren responsables de 40.000 morts sense haver-ne aclarit els motius ni haver-los donat justícia per omissió, comissió o complicitat.

Señor procurador de Morelos, miembros de los Ministerios Públicos, cumplan con la justicia que no han procurado y que hoy les reclamamos. Solo así tendrán de nuevo nuestra confianza y sabremos que no nos encontramos solos e inermes.

Javier Sicilia, 6 d'abril de 2011.

No són xifres, tenen nom

Porque nosotros sabemos bien que nombrar a los muertos es una forma de no abandonarlos, de no abandonarnos.

Carta a Javier Sicilia. Subcomandant Marcos, abril de 2011.

Va ser en aquesta primera marxa quan Sicilia va insistir en la importància de posar nom als assassinats. En arribar a la plaça central de Cuernavaca, el Zócalo, va assenyalar que fins abans de la mort del seu fill i les altres sis persones aquells morts eren simples números, abstraccions, «baixes col·laterals», fins i tot «criminals, escòries».

A partir de hoy esas cifras son lo que siempre han sido y deberían de ser: vidas humanas segadas y familias destrozadas, dolor que día a día se va acumulando en los corazones de este país.

Javier Sicilia, durant la marxa del 6 d'abril de 2011. Cuernavaca.

Aleshores va fer la primera crida a posar plaques amb els noms dels assassinats del país a totes les places de Mèxic. En aquell mateix moment va clavar les que duïen el nom dels set assassinats a la paret del Zócalo de Cuernavaca. L'acció es va repetir al llarg de les múltiples marxades que posteriorment va organitzar l'MPJD. Es tracta d'un acte de memòria que forma part intrínseca del moviment que va inspirar Sicilia.

Apel·lar a les forces armades, a la procuració de justícia, als criminals, als narcos i als governants, i convocar una marxa a la qual van assistir 40.000 persones. Tot això va fer Sicilia amb el suport de les víctimes, quan feia menys d'una setmana de l'assassinat del seu fill.

No han dejado de multiplicarse los asesinatos de muchachos, de civiles, de migrantes, de mujeres, y sobre nuestras espaldas pesan cerca de 40.000 muertos con los que tenemos la deuda de poner en claro sus nombres, sus apellidos, sus historias para reivindicarlos moralmente e indemnizar a sus familias que, además de sufrir el desprecio y la criminalización de las autoridades, son pobres. Nosotros, los ciudadanos de Morelos, al levantar el plantón y exigir la renuncia de nuestros malos gobernantes, hemos dejado en el suelo de la plaza de gobierno, y como un símbolo del dolor y de la memoria, las placas con los nombres de Juan Francisco Sicilia Ortega, de Luis Antonio Romero Jaime, de Julio Romero Jaime, de Gabriel Alejo Escalera, de María del Socorro Estrada Hernández, de Álvaro Jaime Avelar y de Jesús Chávez Vázquez. A esas placas iremos agregando las placas de las víctimas que se vayan reconociendo y de las que continúen apareciendo a causa de la inoperancia de nuestras instituciones. Hacemos un llamado a toda la nación para que en cada plaza de cada pueblo, de cada municipio, de cada estado, se haga lo mismo con los asesinados que allí vivían. En cada plaza del país debe haber una memoria de nuestros muertos en esta guerra imbécil, una memoria de nuestro Holocausto.

Javier Sicilia, durant la marxa del 6 d'abril de 2011. Cuernavaca.

Si els governants no són eficients, «que se'n vagin»

Durant la primera setmana d'abril s'anaven succeint diferents actes de resistència noviolenta: les plaques a les places, l'ofrena davant el palau municipal, l'apel·lació a les forces armades i a les instàncies de procuració de justícia qüestionant-los el seu paper i, sobretot, el fet de posar els polítics contra les cordes i dir-los que «si no poden solucionar tot això, vagin-se'n».

Sicilia posarà el termini d'una setmana al govern de Marco Antonio Adame, governador de Cuernavaca, i a l'aleshores president de Mèxic, Felipe Calderón, perquè presentin davant la justícia els assassins del seu fill i els seus companys.

Deben entender que son nuestros representantes y que si son inútiles e ineficientes deben irse, sean del partido que sean y de la ideología que sean. Un gobierno, como nos lo enseñó Gandhi, solo existe porque lo aceptamos. Si les retiramos nuestro apoyo, ¿qué sería de él?

Javier Sicilia, 6 d'abril de 2011.

Va ser en aquest moment quan va dir que si no es presentaven els veritables responsables de la mort d'aquests set joves, convocaria una marxa que caminaria fins al DF per exigir la renúncia d'Adame i la fi de la guerra de Felipe Calderón contra el narco.

Urge devolverle la dignidad a esta nación y combatir la violencia con educación, cultura, poesía y empleo.

Javier Sicilia, 6 d'abril de 2011.

Sicilia també va convocar els joves «que saben usar l'espai cibernètic» a unir-se, perquè «són ells els qui tornen l'esperança a la humanitat». Aquell mateix dia es va crear un compte al Twitter sota el nom d'Emergencia Nacional (@Mxhastalamadre), i que fins avui dóna difusió a les accions de l'MPJD. Al mateix temps, es va crear un compte a Facebook sota el nom de «Todos somos Juan Francisco Sicilia», fent un paral·lelisme amb el que acabava de succeir a Egipte després de la mort del jove Khaled Said. Recordem que a finals del mes de gener de 2011 començaven les manifestacions contra Mubarak a la plaça Tahrir, les imatges de les quals van donar la volta al món, i les xarxes socials s'inundaven amb la frase *We are all Khaled Said*.

Juntament amb aquestes iniciatives va sorgir un grup de joves periodistes independents especialitzats en vídeo, la majoria de Cuernavaca, que van unir-se sota el nom d'EMERGENCIA MX i van començar a gravar les marxes i els discursos de Javier, fent-ne vídeos curts que ràpidament

es viralitzaven per internet. El seguiment de les mobilitzacions per part de periodistes independents i les insistents publicacions en mitjans que operen sobretot a la xarxa van ser clau perquè a posteriori els mitjans comercials comencessin a tractar el tema.

Aquell mateix dia es va llegir la carta de Javier *Estamos hasta la madre* al zócalo de diverses ciutats del país que van decidir replicar la marxa de Cuernavaca i l'acció de les plaques a les places com a «accions mirall». Cent cinquanta mexicans es van congrega també a la plaça de Sant Jaume de Barcelona; a Nova York, una dotzena de persones es van manifestar davant del Consolat General de Mèxic. També a Argentina, França i altres parts del món es volia mostrar la indignació per l'assassinat de Juanelo.

Davant d'aquestes omissions per part del govern que Sicilia començava a denunciar, davant la violència que des de feia anys s'estava apoderant del país, davant d'una *guerra contra el narco* mal plantejada que l'única cosa que havia aconseguit –a més de desterrar els mexicans a l'horror i al crim– era, en paraules de Sicilia, posar al descobert «el podriment que rau al cor de les nostres institucions»; davant de tota aquesta bogeria que estava extraviant i trencant cada cop més el teixit social i les terres de Mèxic, Sicilia es pregunta i pregunta a tota la nació: «On són els governs i els seus poders, on és la classe empresarial de la nació, on és l'Església catòlica i les altres esglésies que diuen custodiar la nostra vida espiritual, on és la dignitat sindical que diu que guarda la noblesa dels treballadors, i on són els partits polítics que diuen tenir un programa de nació? On són els ciutadans que, abandonats enmig del podriment de les institucions, no hem tingut en compte la lliçó zapatista d'organitzar en assemblees reconstituents els nostres barris i pobles per crear governabilitat?».

D'aquesta manera es dirigia Javier a tota la gent, i els traslladava –incloent-se a ell mateix– la responsabilitat per les greus omissions i complicitats criminals maquillades de legalitat que havien portat Mèxic al caos i a la violència desmesurada.

Hasta ahora, sumidos en sus intereses, empantanados en sus pequeñas y mezquinas ambiciones ideológicas, mediáticas y electoreras, empeñados en idioteces, lejos de detener esta violencia demencial están despojando a nuestros jóvenes de la esperanza y de sus sueños, y les están mutilando su creatividad, su libertad y su paz.

Javier Sicilia, 13 d'abril de 2011.

Tots es van sentir convocats per Sicilia. D'aquí l'amalgama de gent que es va reunir el 8 de maig. Potser perquè van entendre que és responsabilitat de tots reconstruir un país sumit en la violència i perquè la violència no hi entén de classes socials, partits, moviments o races. Sicilia, el poeta, cridava tothom a aprendre a caminar de nou.

(Nuestro) peso es (nuestro) amor; a donde quiera que se (nos) lleve, es él quien nos lleva. (Ese) don que proviene de (nosotros) nos inflama y nos eleva: (nosotros) ardemos y vamos.

Sant Agustí, citat per Javier Sicilia, 8 de maig de 2011. Zócalo, DF.

4. Aprendre a caminar de nou

Con esa dignidad, y acompañados de Julián LeBarón, de Olga Reyes, de padres de la guardería ABC, de las madres de los asesinados en Salvarcar, de los deudos de los muertos de Pasta de Conchos, y de tantos y tantos padres y madres que han visto asesinar a sus hijos, convocamos a una nueva marcha nacional para el domingo 8 de mayo en el Zócalo de Ciudad de México.

Javier Sicilia, 13 d'abril de 2011.

El 13 d'abril vencia el termini que Javier Sicilia havia posat al govern per pronunciar-se sobre l'assassinat de les set persones. No va haver-hi resposta. Per tant, tal i com havia avançat, el poeta va convocar a una marxa nacional, que sortiria el 5 de maig de Cuernavaca i arribaria a Ciutat de Mèxic el dia 8.

Caminarien durant quatre dies. Demanava a la gent que hi anés vestida de blanc i va anunciar que seria una marxa en silenci, «per tal d'evitar que els crits de la nostra ràbia desvirtuïn l'esperit fratern i digne que ens convoca», diria. A la convocatòria, reforçava la idea que a totes les places de tots els pobles i ciutats del país es possessin plaques amb els noms de les persones que havien mort en aquesta guerra i, a més, convocava a organitzar marxades nacionals a totes les ciutats del país per als que no poguessin assistir físicament al DF.

En aquell moment, Javier Sicilia es convertia en el representant de l'MPJD i en l'aglutinador dels dolors del país. La seva crida es va sentir arreu, i persones de tots els racons de Mèxic van arribar a Cuernavaca per caminar amb Javier fins arribar al Zócalo, units sota el lema d'indig-

nació «Estamos hasta la madre de la violencia y la guerra». No importava l'origen, ni la classe social, ni la tendència política. Era un «Ya basta» a la mort, que no distingeix entre els «de dalt» i els «de baix», entre els indígenes i els no indígenes, entre pobres i rics.

El 13 d'abril va ser un dia clau perquè, d'alguna manera, Sicília va exposar les omissions de la classe política, dels empresaris i, fins i tot, de l'Església enfront de les causes de la violència al país. Alguns es van sentir convocats a la marxa i ja no han abandonat el Moviment.

Sicília va exposar les greus omissions dels partits polítics enfront del crim organitzat i que els han servit de moneda de canvi per anar acomodant-se, erosionant les institucions i ferint greument la nació. Segons Sicília, els governs, tan l'executiu com el legislatiu de la Federació, dels estats i dels municipis, han mantingut impunes bona part de la mal anomenada classe política, perquè no han estat capaços d'independitzar el poder judicial de la política i, per tant, han estat protegint interessos i complicitats criminals. Posa com a exemple Colòmbia, i comenta que el país sud-americà va aconseguir treure del control polític el poder judicial i tancar a la presó el 40% dels membres del Congrés que estaven vinculats amb el crim. Es queixa que en nom d'una guerra absurda es destinen pressupostos multimilionaris per alimentar la violència i que es treuen de l'educació, els llocs de treball, la cultura i el camp, destruint així el sòl en el qual la supervivència i la vida pública tenen casa seva.

El esfuerzo que podamos hacer los ciudadanos y algunos gobernantes honestos y comprometidos resulta inútil, estéril, sin jueces, magistrados y ministros que impartan justicia. Hoy son más los incentivos para operar en la ilegalidad que dentro de ella.

Javier Sicilia, 13 d'abril de 2011.

Sicília aglutina en les seves paraules la sensació que tenen molts mexicans de viure en la il·legalitat per culpa d'un poder judicial ineficaç, cor-

rupte i dependent de les mateixes corrupcions polítiques que de vegades han empès a alguns, davant la sordesa institucional, a fer justícia per compte propi. A aquest panorama hi suma els empresaris que «es cuiden només dels seus interessos particulars, egoistes, i no han denunciat als qui d'entre ells –que administren la banca i tenen certs tipus d'empreses– es dediquen al blanqueig de diners». Es refereix també al tercer poder, els monopolis mediàtics:

No han permitido la democratización de los medios, al manipular a la ciudadanía a través de ellos para conservar sus intereses, expandir sus capitales y negociar con los partidos. No es posible que en esta nación tengamos al empresario más rico del mundo y a 50 millones de hombres, mujeres, niños y niñas despojados y sumidos en la miseria. Hoy somos testigos de una guerra entre los gigantes de la telecomunicación, una guerra tan imbecil y absurda como la que vivimos entre el crimen y el gobierno, y ya no sabemos bien si su disputa es por los mercados, por el espectro o por saber quién logra expoliar más a los mexicanos.

Javier Sicilia, 13 d'abril de 2011.

Mèxic es troba des de fa temps dins una onada de violència sense precedents on el tràfic de drogues i de persones, el blanqueig de diners, l'explotació de recursos naturals i les violacions als drets humans s'han convertit en activitats lucratives que faciliten la penetració de la delinqüència organitzada en les vulnerables estructures sociopolítiques, judicials i de seguretat. Aquesta combinació d'elevats nivells de tensió, la falta de legitimitat i la inoperància de les institucions nacionals és el terreny perfecte per a l'esclat de la violència.

Als partits polítics, empresaris i mitjans de comunicació, Sicilia hi suma els sindicats i els diu que han estat omisos, perquè es van constituir no per a la defensa del treballador, sinó per al clientelisme polític.

Han visto al Estado y lo siguen viendo como una ubre de la que pueden extraer ganancias corruptas. El caso más claro es el del sindicato de la educación que se ha convertido en un mercader de votos con el que anticipadamente los partidos y los gobiernos comprometen sus agendas y la dignidad del país.

Javier Sicilia, 13 d'abril de 2011.

I per últim, es refereix a les esglésies, i concretament a la seva i la majoritària a Mèxic, la catòlica. L'acusa d'haver reduït la vida de l'esperit i l'amor a Crist a una pobra moral sexual, i de cuidar la seva imatge deteriorada d'institució en comptes de cuidar l'amor i el servei als pobres; i els posa al mateix sac de la classe sindical i empresarial per haver buscat el poder, el clientelisme polític i la riquesa:

Ha sido omisa porque, preocupada por la vida que está en el vientre de las madres –y que hay que defender–, ha descuidado las de los que ya están aquí.

Si ustedes hablan alto y con claridad, si se niegan a las componendas y a los privilegios, que ocultan el crimen; si son fieles a su Señor y están dispuestos como él a dar la vida, podemos hacer que el número de las víctimas disminuya más rápidamente.

Javier Sicilia, 13 d'abril de 2011.

Davant de totes aquestes omissions dels poders fàctics del país, Sicilia posa com a exemple els zapatistes i els retreu no haver escoltat la seva proposta per refer un Mèxic «on capiguem tots»; lluny d'això, els han ignorat, els han intentat desprestigiar i els han reduït a un setge militar i mediàtic.

En 1994, cuando los indios de este país se levantaron en la frontera sur, en Chiapas, con su «Ya basta», pusieron ante los ojos de la patria la inmensa cantidad de excluidos que las ambiciones, los intereses de ustedes y sus luchas cerriles habían ignorado y humillado.

Diecisiete años después, su sordera, y la continuación de sus mezquindades y ambiciones, han provocado que en la frontera norte, en Ciudad Juárez, se haya instalado la violencia, la impunidad y el miedo. Entre esa frontera: la del norte, la de la impotencia, la del pudrimiento de las instituciones y la del imperio de la impunidad y el crimen, y la otra, la del sur, donde resiste, como puede, un puñado de dignidad moral, las familias de este país están quebradas, pero no vencidas; están profundamente dolidas, pero no aterrorizadas, sino indignadas; llenas de esa fuerza moral que los indios y los excluidos de esta nación han sabido comunicarnos.

Javier Sicilia, 13 d'abril de 2011.

De les paraules de Javier del 13 d'abril se'n desprendran després els sis punts clau que seran, fins avui, les propostes de l'MPJD. El 5 de maig de 2011 sortia de Cuernavaca la reserva moral de la nació mexicana que, caminant en absolut silenci durant quatre dies, va arribar al Zócalo de Ciutat de Mèxic per exigir al president de la República, al Congrés de la Unió, als partits polítics, als seus líders, als empresaris, als líders sindicals i a l'Església i les seves jerarquies, que assumissin les responsabilitats que els pertocaven, perquè els milions de mexicans que estimen el seu país, Mèxic, no veiessin el seu futur absolutament aniquilat.

Van caminar en silenci, convençuts de ser a temps de refer el teixit social i refundar la nació, i van convocar tothom a comprometre's a firmar un pacte nacional al centre de la ciutat més dolguda, la que més morts ha comptabilitzat en els últims anys: Ciudad Juárez.

Ahí, en la herida abierta de la frontera norte, vamos a convocarlos para que ustedes, que han malversado nuestro dinero, han decidido sin consultarnos en nuestro nombre, han defraudado nuestra confianza y han puesto al país en estado de emergencia nacional, firmen un pacto que les permita recuperar la representación de la nación que casi han perdido y hagan valer los cargos que ostentan antes de que sea demasiado tarde. Pero vamos también allí a decirnos a nosotros mismos, frente a sus omisiones y complicidades, que también nosotros, desde abajo, podemos, si nos organizamos, tener asambleas constituyentes y reconstituyentes en cada colonia, en cada barrio, en cada comunidad, para crear gobernabilidad y seguridad locales y confiables.

Javier Sicilia, 13 d'abril de 2011.

I caminant en silenci, presidits per la bandera mexicana, el 8 de maig van arribar allà on segons les tradicions mexicanes neix la paraula, allà on s'assenten els poders de la república, allà on els antics van mirar, per primera vegada, l'àguila, la serp i el nopal. I des del Zócalo van recordar que, com diu l'article 39 de la Constitució mexicana, la sobirania rau en el poble; i també des d'allà van convidar governants i ciutadans a fer un esforç profund i sistemàtic per aturar la violència que els està destruint l'ànima i el cos, i els està despullant del dret que tenen de viure en un país en pau.

5. I el silenci es convertí en poesia i Mèxic va escoltar

La poesia poques vegades ocorre en poemes, tan sols ocorre quan les paraules estimulen acció.

Raoul Vaneigem, situacionista francès.

Més que no pas els actes dels qui són dolents, és horrorosa la indiferència d'aquells que són bons.

Gandhi.

Els zapatistes ho van entendre molt bé i, per això, van fer arribar el seu missatge de «no estan sols» als que van caminar en silenci durant tres dies. Els van dir que havien escoltat el seu dolor i la digna ràbia de les seves paraules, perquè «aquestes nobles persones no ens estan convocant o convencent perquè recolzem una idea, una religió, un pensament polític o una posició social. No ens estan cridant a treure un govern per posar-ne un altre. No ens estan dient que s'ha de votar l'un o l'altre. Aquestes persones ens estan convocant a lluitar per la vida. I només hi pot haver vida si hi ha llibertat, justícia i pau». Així ho va expressar en un comunicat el Comandant David el 7 de maig, a la plaça de la Resistència de San Cristóbal de Las Casas (Chiapas).

Javier recorda en una entrevista la carta que li va enviar el subcomandant Marcos i com es va commoure en veure que 40.000 zapatistes sortien de les seves comunitats per abraçar el seu dolor.

Eso hizo temblar al gobierno. Cuando un gobierno le tiene miedo a su ciudadanía estamos en la democracia. Ese momento fue magnífico y ahí hubo un puente muy importante con los zapatistas.

De hecho, desde el zapatismo hasta nosotros, los líderes que han salido a la luz pública son líderes del dolor. Marcos es un líder del dolor: del dolor de los indígenas, del dolor de la miseria a la que ha reducido el sistema a los indígenas, del desprecio ancestral hacia esas comunidades: y a partir de ese dolor, generó uno de los movimientos morales y de dignificación más importantes de los últimos 50 años del país.

El dolor los convoca a resinificar el mundo; porque no se puede vivir en el dolor, porque el dolor y lo que conduce el dolor, que es la muerte, no puede ser el estado de vida de la nación o el estado en el que una nación se desenvuelva, porque el dolor tiene que volverse dignidad, porque el dolor debe volverse confrontación, contenido y sentido de vida, y es desde ahí desde donde se puede convocar.

Porque el dolor no tiene ideología, y en las circunstancias del país es muy claro: a todo el mundo le está llegando –ricos, pobres, izquierdas, derechas–, les está llegando la irresponsabilidad de un estado, la irresponsabilidad de una cultura basada en el engaño, en el robo, en la laxitud ante las leyes. ¡A todos les está llegando! Y es desde ese dolor desde donde podemos reformar algo y convocar a una reforma fundamental en el país, ¡mínima! La reforma del Estado.

Entrevista a Javier Sicilia, 19 d'abril 2012. Cuernavaca (Morelos).

Els últims dos anys, dues marxes encapçalades per l'EZLN (Ejército Zapatista de Liberación Nacional) i les seves bases van obligar el país a mirar «els sense nom i els sense rostres». La primera, el 7 de maig de 2011 i la segona, el 21 de desembre de 2012. Totes dues, en silenci.

El 7 de maig de 2011, tal i com havia anunciat el subcomandant Marcos en una carta a Sicilia, 40.000 zapatistes van inundar la ciutat de San

Cristóbal de Las Casas (Chiapas), caminant en silenci. Feia més de deu anys que no en sortien tants i ara ho feien en resposta a la crida de Sicília.

Aunque es nuestro deseo sincero el marchar a su lado en la demanda de justicia para las víctimas de esta guerra, no nos es posible ir ahora hasta Cuernavaca o Ciudad de México.

Pero, de acuerdo a nuestras modestas capacidades, y en el marco de la jornada nacional a la que nos convocan, l@s indígenas zapatistas marcharemos en silencio en la ciudad de San Cristóbal de Las Casas, Chiapas, en ejercicio de nuestros derechos constitucionales, el día 7 de mayo del 2011. Al finalizar la marcha en silencio, diremos nuestra palabra en español y en nuestras lenguas originarias, y después regresaremos a nuestras comunidades, pueblos y parajes.

En nuestra marcha silenciosa llevaremos mantas y carteles con los mensajes de: «Alto a la Guerra de Calderón», «No más sangre» y «Estamos hasta la madre».

Subcomandant Marcos, 28 d'abril de 2011. Web d'Enlace Zapatista.

Aquell 7 de maig, milers d'homes, dones, nens, avis i àvies de l'EZLN van dir la seva «petita paraula». Eren allà perquè persones de cor noble i dignitat ferma els havien convocat a manifestar-se per parar una guerra que ha omplert de tristesa, indignació i dolor les terres de Mèxic, i que ha tingut com a principal blanc militar éssers humans innocents, de totes les classes socials i que no tenen res a veure amb el narcotràfic ni amb les forces governamentals. I ells, 40.000, els van dir, en silenci, que no estan sols.

Don Javier:

Sepa que también haremos un llamado a nuestro@s compañer@s de La Otra en México y a quienes están en otros países para que se sumen a la movilización que han convocado.

Estaremos atentos a lo que vaya aconteciendo para apoyar en lo que podamos.

Vale. Salud y no olviden que no están sol@s.

Desde las montañas del Sureste Mexicano.

Subcomandante Insurgente Marcos.
México, abril de 2011.

6. La marxa del dolor

Tal vez la era se convierta por completo en un tiempo de penuria. Pero tal vez no, todavía no, aún no, aun a pesar de la inconmensurable necesidad, a pesar de todos los sufrimientos, a pesar de un dolor sin nombre, a pesar de la ausencia de paz en creciente progreso, a pesar de la creciente confusión.

Martin Heidegger, citat per Javier Sicilia, 8 de maig de 2011. Zócalo, DF.

Després de la multitudinària marxa dels zapatistes aquell 7 de maig, les més de 200 persones que havien sortit caminant de Cuernavaca entraven a Ciutat de Mèxic. Portaven la bandera de Mèxic i una proposta de sis punts, el mínim indispensable, segons Sicilia, per començar a reconstruir la justícia i la pau de la nació. El contingut es va proposar com un pacte nacional que es firmaria a Ciudad Juárez (Chihuahua), l'«epicentre del dolor» –com des d'aleshores s'hi refereix l'MPJD. La marxa es replicaria a 36 ciutats diferents i també a diverses capitals europees, nord-americanes i sud-americanes.

Llavors el govern comença a preocupar-se per les mobilitzacions i entén que no es pot quedar de braços plegats havent-hi els zapatistes i milers de ciutadans al carrer. Per primera vegada, busca el diàleg. L'MPJD accepta, però només després de la signatura del pacte de sis punts a Ciudad Juárez.

Hemos llegado hasta esta esquina donde alguna vez habitó Tenochtitlan –a esta esquina donde el Estado y la Iglesia se asientan sobre los basamentos de un pasado rico en enseñanzas y donde los caminos se encuentran y se bifurcan–; hemos llegado aquí para volver a hacer visibles las raíces de

nuestra nación, para que su desnudez, que acompaña la desnudez de la palabra, que es el silencio, y la dolorosa desnudez de nuestros muertos, nos ayuden a alumbrar el camino.

Si hemos caminado y hemos llegado así, en silencio, es porque nuestro dolor es tan grande y tan profundo, y el horror del que proviene tan inmenso, que ya no tienen palabras con qué decirse.

Es también porque a través de ese silencio nos decimos, y les decimos a quienes tienen la responsabilidad de la seguridad de este país, que no queremos un muerto más a causa de esta confusión creciente que solo busca asfixiarnos, como asfixiaron el aliento y la vida de mi hijo Juan Francisco, de Luis Antonio, de Julio César, de Gabo, de María del Socorro, del comandante Jaime y de tantos miles de hombres, mujeres, niños y ancianos asesinados con un desprecio y una vileza que pertenecen a mundos que no son ni serán nunca los nuestros; estamos aquí para decirnos y decirles que este dolor del alma en los cuerpos no lo convertiremos en odio ni en más violencia, sino en una palanca que nos ayude a restaurar el amor, la paz, la justicia, la dignidad y la balbuciente democracia que estamos perdiendo; para decirnos y decirles que aún creemos que es posible que la nación vuelva a renacer y a salir de sus ruinas, para mostrarles a los señores de la muerte que estamos de pie y que no cejaremos de defender la vida de todos los hijos y las hijas de este país, que aún creemos que es posible rescatar y reconstruir el tejido social de nuestros pueblos, barrios y ciudades.

Discurs de Javier Sicilia, 8 de maig de 2011. Zócalo, DF.

És el discurs de Javier en un Zócalo ple fins dalt en absolut silenci en el qual parla d'amor. Milions de persones entrellacen els seus dolors per dir als governants a la cara que havien d'aprendre a mirar i escoltar, que havien d'anomenar tots els morts que havien assassinat de tres maneres: privant-los de la vida, criminalitzant-los i enterrant-los a les fosses comunes d'un silenci ominós que no era precisament el seu. I amb la seva presència van denunciar aquesta realitat infame que la classe política, els

poders fàctics i els seus monopolis, les jerarquies dels poders econòmics i religiosos, els governs i les forces policíiques han negat i volen continuar negant. Una realitat que els criminals, dins la seva bogeria, busquen imposar, aliant-se amb les omissions dels qui són al poder.

Aquell 8 de maig, Sicília va deixar clara una de les coses que repetirà en els tres anys següents i fins avui: que no acceptarien unes eleccions al país si abans els partits polítics no netejaven les files d'aquells que, emmascarats en la legalitat, estan col·ludits amb el crim, tenen l'Estat de mans lligades i utilitzen els seus instruments per erosionar les esperances de canvi dels ciutadans.

O ¿dónde estaban los partidos, los alcaldes, los gobernadores, las autoridades federales, el ejército, la armada, las Iglesias, los congresos, los empresarios; dónde estábamos todos cuando los caminos y carreteras que llevan a Tamaulipas se convirtieron en trampas mortales para hombres y mujeres indefensos, para nuestros hermanos migrantes de Centroamérica? ¿Por qué nuestras autoridades y los partidos han aceptado que en Morelos, y en muchos estados de la República, gobernadores señalados públicamente como cómplices del crimen organizado permanezcan impunes y continúen en las filas de los partidos, y a veces en puestos de gobierno? ¿Por qué se permitió que diputados del Congreso de la Unión se organizaran para ocultar a un prófugo de la justicia, acusado de tener vínculos con el crimen organizado, y lo introdujeron en el recinto que debería ser el más honorable de la patria, porque en él reside la representación plural del pueblo y terminarán dándole fuero y después aceptando su realidad criminal en dos vergonzosos sainetes? ¿Por qué se permitió al presidente de la República y por qué decidió este lanzar al ejército a las calles en una guerra absurda que nos ha costado 40.000 víctimas y millones de mexicanos abandonados al miedo y a la incertidumbre? ¿Por qué se trató de hacer pasar, a espaldas de la ciudadanía, una ley de seguridad que exige hoy, más que nunca, una amplia reflexión, discusión y consenso ciudadano? (...) ¿Por qué los partidos enajenan su visión, impiden la

reforma política y bloquean los instrumentos legales que permiten a la ciudadanía una representación digna y eficiente que controle todo tipo de abusos? ¿Por qué en ella no se ha incluido la revocación del mandato ni el plebiscito?

Discurs de Javier Sicilia, 8 de maig de 2011. Zócalo, DF.

La profunda crítica de Javier als partits polítics el porta a dir que, si no hi ha una absoluta neteja de les corrupcions en les properes eleccions, els ciutadans haurien de preguntar-se per quin càrtel de les drogues o per quin poder fàctic han de votar. I els posa a tots al mateix sac, el Partido de Acción Nacional (PAN), el Partido Revolucionario Institucional (PRI), el Partido de la Revolución Democrática (PRD), el Partido de los Trabajadores (PT), Convergencia, Nueva Alianza, el Panal i el Verde.

Segons Javier, els partits polítics debiliten les institucions republicanes, i les tornen vulnerables davant del crim organitzat i submises als grans monopolis; fan de la impunitat un modus vivendi i converteixen la ciutadania en hostatge de la violència.

Davant l'avanç del narcotràfic i dels càrtels, el poder executiu assumeix, juntament amb la majoria dels polítics, que només hi ha dues maneres d'afrontar l'amenaça que suposen: administrant-la de manera il·legal, com se solia fer abans de Calderón, o fent-li la guerra amb l'exèrcit al carrer, com succeeix avui. Per primera vegada en un Zócalo ple a vessar, Sicília introdueix una nova manera d'eliminar el narcotràfic: legalitzar les drogues i tractar el seu consum com un problema de salut pública i no com un assumpte criminal que s'ha d'enfrontar amb violència.

A tot això Sicília hi afegeix la política nord-americana, el seu mercat milionari de consum de droga, els seus bancs i les empreses que blanquegen diners amb la complicitat dels mexicans, i la seva indústria armamentista, que arriba a Mèxic en forma d'armes que enforteixen els grups criminals. En aquest context, Mèxic està atrapat pels interessos de la política de seguretat dels Estats Units.

Com reestructurar aquesta realitat que ha portat Mèxic a un estat d'emergència nacional? Aquesta és la proposta de Javier Sicilia el dia en què el dolor es va concentrar al Zócalo. Un objectiu complex, però urgent, en forma de pacte per a la consecució del qual convoca tots els ciutadans, els governs (els tres poders: executiu, legislatiu i judicial), els partits polítics, els camperols, els obrers, els indígenes, els acadèmics, els intel·lectuals, els artistes, les esglésies, els empresaris, les organitzacions civils. Els crida tots a establir un compromís fonamental de pau amb justícia i dignitat que permeti a la nació refer els seus fonaments, un pacte on es reconeixin i s'assumeixin les responsabilitats de cadascú, i que permeti que els joves de Mèxic recuperin el seu present i el seu futur per deixar de ser víctimes d'aquesta guerra o l'exèrcit de reserva de la delinqüència.

Si no lo hacen, y se empeñan en su ceguera, no solo las instituciones quedarán vacías de sentido y de dignidad, sino que las elecciones de 2012 serán las de la ignominia, una ignominia que hará más profundas las fosas en donde, como en Tamaulipas y Durango, están enterrando la vida del país. Estamos, pues, ante una encrucijada sin salidas fáciles, porque el suelo en el que una nación florece y el tejido en el que su alma se expresa están deshechos.

Discurs de Javier Sicilia, 8 de maig de 2011. Zócalo, DF.

Després del primer discurs multitudinari de Javier van venir els sis punts³ del famós pacte que es va anar forjant gràcies a les diverses propostes de la societat civil i que es firmaria a Ciudad Juárez, el rostre més visible de la destrucció nacional. Olga Reyes Salazar va llegir els sis punts en veu alta, una dona procedent de Chihuahua, que havia patit l'assassinat de sis familiars.

3. Els sis punts del Pacte Nacional llegits al Zócalo de Ciutat de Mèxic el 8 de maig de 2011 estan recollits a l'Annex 1 d'aquest llibre.

La indignació es fa més present que mai entre activistes, intel·lectuals, periodistes i poetes. L'Estat mexicà ha estat interpel·lat i es comença a gestar l'MPJD. Tota la reserva moral del país està preparada per començar a caminar després que una tragèdia personal s'hagi convertit, per un estrany i a la vegada horripilant miracle cívica, en un reclam per a la nació.

Darrere quatre anys de guerra hi ha 80.000 morts, 20.000 desapareguts i 250.000 desplaçats, i una ciutadania indignada que busca la justícia i la pau. Per primera vegada, l'esquerra, la dreta, centenars d'organitzacions socials i molts mitjans de comunicació s'uneixen en un únic clam. El llenguatge, com va passar amb el zapatisme, canvia. La poesia i els símbols amb els quals l'MPJD s'expressa descol·loquen els llenguatges unívocs de la política i desconcerten tothom.

Una plaça plena, en silenci absolut, escolta un poeta que comença a parlar d'amor, dient que l'amor era el motor per refundar una nació trencada; això era inaudit. El crit de «no estan sols» va seqüenciar les intervencions de les víctimes que se succeïen les unes a les altres, i reforçaven la vivesa d'aquell pacte necessari de sis punts. Víctimes infinites, intervencions infinites. No estan sols.

7. El consol

El dolor, me decía mi padre —a diferencia de la alegría que reúne—, una, y esa unión se llama consuelo.

Entrevista a Javier Sicilia, 3 de juliol de 2011, Distrito Federal.

Deixem un moment Mèxic per traslladar-nos a França. Som al poblet de Saint-Antoine-l'Abbaye. Aquí hi ha instal·lada l'Arca, una comunitat noviolenta inspirada en el deixeble catòlic de Gandhi, Lanza del Vasto.

Mitjans d'octubre de 2014, dos anys després que Javier Sicilia visités el mateix indret. Des d'aquí, i a poques setmanes de finalitzar aquest llibre, descobrim el perquè d'un dels motors més importants de l'MPJD a Mèxic; ho fem a través d'una conversa amb Margalida Reus, filòloga mallorquina part de l'equip de fundació de la comunitat de Saint-Antoine, i responsable general internacional de la comunitat de l'Arca, noviolència i espiritualitat. Resulta que el mes de març de 2011, Margalida i el seu marit eren a Cuernavaca quan Juanelo va ser assassinat. Ella i en Javier ja es coneixien de feia anys. El vincle: la comunitat de l'Arca a França que Javier havia conegut per primera vegada als anys vuitanta.

Margalida ens explica les coincidències i casualitats durant la seva visita, que passen per la trobada amb Rogelio —el millor amic de Juanelo i qui va haver d'identificar els cossos morts dels seus amics a l'hospital de Cuernavaca— el mateix dia que el seu marit va tenir un infart i la nit que Juan Francisco va ser assassinat. Recorda també les ofrenes al Zócalo de Cuernavaca mentre tothom esperava que Javier tornés de les Filipines, i el dia que en Javier va decidir plantar-se a la porta del palau municipal:

El vaig anar a trobar i de seguida, en veure'm, va cridar: «Margalida, lo que ahora necesito es el Arca», em va dir. Tenia molta preocupació per la seva filla Fanny, perquè ja li havien matat el fill. Vam anar a veure-la al DF i durant el trajecte en cotxe Javier em va dir: «Mira, toma a Juan». Me va posar dins ses mans l'urna del Juan. Vaig fer tot el viatge amb l'urna del Juan a la vora.

Entrevista a Margalida Reus, 20 d'octubre de 2014. Saint-Antoine-l'Abbaye, Isères, França.

Quan van arribar a casa de la Fanny hi havia també en Rogelio. Ell era l'únic que quedava del grup de cinc amics de tota la vida. Els altres quatre els van matar aquella nit del 27 al 28 de març. Aquests cinc joves s'havien criat junts, havien crescut plegats, però aquella nit, Rogelio no havia pogut sortir.

Quan vaig veure en Rogelio em va dir: «Yo a ti te conozco», i jo li vaig dir que em sonava també però no sabia de què. «Yo estaba en la clínica cuando le pasó lo de su marido, y Javier también estaba allí». Quan la meua família va tocar la mort, en Javier estava allà tot el temps, però és estrany. Vaig estar tocant la mort del Juanelo.

Em van tocar molt els ulls d'en Rogelio. Estaven completament plens de terror. I aleshores, quan em va dir «soy yo el que fui a descubrir los cuerpos, soy yo el que vi los cuerpos torturados, ahogados, de mis amigos», em va transmetre un dolor incommensurable. Aquell dia vam decidir que la Fanny i en Rogelio deixarien Mèxic una temporada per anar a viure a l'Arca. Van passar tres anys aquí.

Entrevista a Margalida Reus, 20 d'octubre de 2014. Saint-Antoine-l'Abbaye, Isères, França.

El relat de Margalida tanca el cercle de la desgràcia de Javier, un pare que en un afany de protegir la seva filla li suggereix que vagi a l'Arca amb el seu nét, Diego, i el millor amic de Juanelo, i s'acostin a la noviolència.

Fanny se fue de 26 años al Arca y Rogelio de 25, ahora tienen 29 y 28. Creo que para ellos fue muy importante irse al Arca porque se pudieron alejar de este ambiente lleno de horror y empezar a conocer otra forma de vida, donde aprendieron mucho acerca de ellos mismos, del amor al otro, de la importancia de servir a los otros y, sobre todo, estuvieron rodeados de amor, solidaridad y amistad. Fanny perdió a su único hermano, y Roge a sus cuatro mejores amigos; porque fueron amigos desde muy pequeños. Pienso que los dos crecieron mucho interiormente en el Arca y maduraron mucho. El amor, la oración, el crecimiento espiritual y el conocimiento de uno mismo es importantísimo para poder seguir adelante después de un golpe tan duro, y creo que el Arca los ayudó muchísimo en todo esto.

Entrevista a María Ortega, mare de Juanelo i Fanny, abril de 2014. DF.

Margalida Reus ja havia visitat Mèxic i hi havia viscut una temporada, i ens explica com havia canviat Cuernavaca des de l'última vegada que hi havia anat. «La gent té por», comenta. «I si et fas presoner de la por et converteixes en una persona submissa, i el poder fa de tot perquè no deixis de tenir por.» Així era Cuernavaca, una ciutat on en els últims anys la gent vivia aïllada, lluny del que era abans, on es notava la calidesa i l'hospitalitat de tots els veïns.

Aleshores, vaig decidir convidar els meus amics per conversar sobre una espècie de manifest que havia fet, el qual vaig titular *Contra el miedo*, en el qual intentava explicar com aquest país s'estava destruint a causa de la por. Pensava que seríem deu i vam ser més de 50. A partir d'aquell dia, parlant amb el Javier de la necessitat de trencar amb la por li vaig parlar del consol com l'única arma per lluitar contra la por. Aquest país necessita consol perquè la gent s'ha de tornar a trobar, a lligar-se. I va ser aleshores quan va decidir anomenar la seva primera caravana *Caravana del Consuelo*, un trajecte que duraria quinze dies i en el qual les víctimes es tornarien a «lligar», a conèixer, a reconèixer, a consolar-se, a no estar

soles. Un camí que radiografiaria el dolor de la nació des del centre i cap al nord per arribar a Ciudad Juárez i firmar el pacte dels sis punts.

Entrevista a Margalida Reus, 20 d'octubre de 2014. Saint-Antoine-l'Abbaye, Isères, França.

Tornem a Mèxic. 4 de juny. Cinc-centes persones, 13 autobusos i 22 cotxes surten del monument de l'Àngel de la Independència, situat sobre el passeig de la Reforma al DF. Comença la Caravana del Consol i el recorregut per la ruta del dolor. L'esperança de la justícia i la pau són presents en cada pas, en cada quilòmetre d'aquesta caravana que va a trobar milers de soledats travessant onze estats mexicans.

Mentre avançava per les zones més adolorides del país –Michoacán, San Luis Potosí, Zacatecas, Durango, Nuevo León, Coahuila, Chihuahua–, el paisatge, com una metàfora de la desolació humana i de la indefensió, esdevenia cada vegada més desèrtic. De tot arreu, de les regions més recòndites, dels pobles i de les ciutats per on passava, les víctimes, com una multitud que s'arrossega dins l'infern, arribaven trencant la seva soledat al pas de la Caravana. Cada vegada són més. Centenars de milers. Pugen a les tarimes de fusta que es munten a les places, a la recerca d'una bafarada d'alè i d'un lloc des d'on cridar i reclamar el seu dolor.

Son las Suplicantes de Eurípides que no se han ido o que, transcurridos casi dos mil quinientos años, vuelven, en otro lugar, en busca de la justicia.

Entrevista a Javier Sicilia, 29 d'abril 2014. DF.

Del dolor que va convocar la marxa del 6 d'abril a Cuernavaca i el que va mobilitzar la marxa del 5 al 8 de maig, s'estava passant al consol. Va ser el dolor que, convertit en dignitat, va començar a trencar la por.

El dolor, me decía mi padre –a diferencia de la alegría que reúne–, una, y esa unión se llama consuelo. La palabra es hermosa. Consolar es estar con

la soledad del otro. Ir a su encuentro para abrazarlo y acogerlo. Para decirle –como coreaban muchísimos cuando llegamos a Ciudad de México–: «No estás solo», «No estamos solos», «Tu dolor es el nuestro».

Entrevista a Javier Sicilia, 3 de juliol de 2011. DF.

Una tragèdia personal, tan personal com la de 80.000 morts i famílies desterrades a la soledat, es va anar convertint en una multitud de soledats que s'unien per compartir el seu dolor amb el dels altres, i en abraçar-se, en caminar junts, es consolaven. Arribaven a les places pares, mares, fills i filles, famílies mutilades pel dolor, amb els noms i les fotografies dels seus morts, i les seves llàgrimes.

Arribaven també pares, mares, fills i filles que, per sort, no coneixien en carn pròpia aquest dolor, però a qui la compassió i la indignació unia amb els que l'havien patit. Arribaven per abraçar les víctimes, per trobar la pau que els van arrencar, per consolar-se i consolar-los amb una carícia, un plor, un plat de menjar, una ampolla d'aigua, i per fer de nou la primera de les justícies, que és reconèixer-se com a éssers humans.

Con ese caminar, les estábamos diciendo y continuamos diciéndoles a los criminales que, a pesar del terror que quieren imponernos y del sufrimiento que crean, no les tememos, que nuestro consuelo y nuestra dignidad son más fuertes que ellos y que con nuestro andar recuperamos nuestras carreteras, nuestras calles, nuestro territorio.

Nosotros, los hombres y mujeres de a pie, los que sostenemos todos los días a esta nación desgarrada, que llevamos a costas el dolor de miles de muertos y de injusticias atroces, hemos hecho con nuestras marchas la primera de las justicias negadas: la del consuelo, que es del orden del amor. Con ese consuelo llegamos y articulamos una movilización que demanda al Estado y a los partidos políticos la segunda justicia que nos deben, la legal.

Entrevista a Javier Sicilia, 3 de juliol de 2011. DF.

En paraules de Sicilia, «un consol en la impunitat és un consol mutilat», i per això insistirà des dels inicis de l'MPDJ que és l'Estat el que deu la justícia a les víctimes, i que no tan sols ha d'anomenar els morts –no només posar-los rostre i presència, sinó que si eren innocents, caldrà indemnitzar les famílies; si eren criminals, saber d'on venien i investigar què passa amb el teixit social dels llocs d'on vénen, allà on es van convertir en criminals, i treballar per refer-lo–, sinó també atrapar els assassins, siguin on siguin, i aplicar-los la llei.

Nuestros muertos, por voz de los vivos, que se consuelan, hablan y piden justicia. Una justicia que, junto con la recomposición de las instituciones, nadie debe regatearles, a no ser que el Estado acepte ser lo que hasta ahora ha sido, un Estado criminal.

Javier Sicilia, 22 de maig de 2011. Revista *Proceso*.

L'MPDJ es començava a constituir a través de l'organització del dolor i es feien els primers passos del que es convertiria en una gran creuada per dignificar el país.

8. De víctimes a organitzadors

«Si el crimèn està organitzado, ¿por qué nosotros no?». Aquest era el lema d'una de les pancartes al Zócalo de la ciutat de Chihuahua al pas de la Caravana del Consol. Per què no organitzar-se, si «ells» ho estan? Aquest reclam en forma de pregunta va rebre una de les respostes més immediates de les víctimes que, en aquest periple del Consol, van donar una lliçó d'organització al govern, al crim organitzat i a la ciutadania apàtica. Començaven a perdre la por. La por de dir qui eren o qui eren els seus fills, la por de reclamar justícia, la por d'afirmar que els seus fills desapareguts no eren criminals, la por d'enfrontar-se a aquells «si els han matat, és que alguna cosa deuen haver fet», «si no saps on son es perquè no te'n vas cuidar gaire». S'atrevien, per primera vegada, a explicar les seves històries, sense por de ser jutjats, sense por de trobar-se sols.

Finalment van poder expressar, indignats, que el seu pare, o la mare, o els germans no eren criminals. Així s'unien en el consol María Herrera de Michoacán amb els pares de Juan Martín Ayala y Sarahy Méndez Salazar, assassinats a San Luis Potosí. I mirant enrere, després de gairebé quatre anys del sorgiment de l'MPJD podem dir que aquesta transformació de les víctimes en activistes va ser una de les fites més importants que es van aconseguir.

María Herrera, per exemple, de 70 anys, mare de sis fills desapareguts, va parlar per primera vegada en públic el 6 de juny de 2011 a la plaça central de Morelia, Michoacán. María, dalt de la tarima de fusta, amb les fotos dels seus fills i llàgrimes als ulls, es dirigia a milers d'activistes i familiars de víctimes:

Soy una persona humilde, sin preparación, pero el dolor y la impotencia me hacen hablar, aunque el resto de mis hijos no quiere que me exponga.

María Herrera, 6 de juny 2011. Morelia, Michoacán.

Aquestes van ser les seves primeres paraules i des d'aleshores no s'ha separat del Moviment i segueix, fins avui, abraçant altres víctimes i animant-les a convertir el dolor en organització i en acció. A més, avui, els seus dos altres fills formen part de l'MPJD i María Herrera continua sortint al carrer per denunciar la desaparició dels seus sis fills, dels 43 estudiants normalistes i dels 30.000 mexicans que no sabem on són.

Javier Sicilia va deixar d'escriure poesia després de l'assassinat de Juanelo perquè tenia «el vers asfixiat», també asfixiant-lo havien matat el seu fill. Però una barreja del seu profund catolicisme amb les lliçons de Gandhi va convertir la poesia en acció i la paraula en un moviment no violent.

Estela Mondragón –indígena tarahumara, de les muntanyes de Chihuahua– va compartir amb ells el constant peregrinar de la Serra als tribunals per reclamar justícia per a la seva filla, que va ser tirotejada brutalment, igual que el seu marit. Gloria Aguilar Hernández va sortir per denunciar la desaparició del seu marit i els seus fills, i va abraçar Melchor Flores Landa, pare d'un jove desaparegut conegut com *El Vaquero Galáctico*, que volia anar a Barcelona a treballar com a estàtua de carrer a les Rambles amb la seva disfressa de vaquer platejada. El pare de la universitària de Monterrey Gabi Pineda va compartir el dolor amb Soledad Marina, de Ciudad Juárez, a qui li van matar el fill, que es dedicava a fer intervencions artístiques pintant les parets de la ciutat.

I a ells s'unien els familiars de les víctimes, amb pancartes, amb fotografies de rostres innocents, noms i llàgrimes. Javier va actuar com un sol que atrau cap a la seva òrbita planetes sencers de famílies que s'havien quedat aïllats i destruïts per la militarització del país i per les conseqüències de la guerra contra les drogues.

El poeta va congrega les veus de més al nord, de Chihuahua com Julián LeBarón y Olga Reyes, amb les del sud de Quintana Roo (Yucatán), com Teresa Carmona, mare de Joaquín, estudiant d'arquitectura de la Universidad Nacional Autónoma de México, assassinat a casa seva l'any 2010.

El consol i la primera caravana havien trencat silencis, i havien acabat amb la por de sortir al carrer, i els que van acompanyar-la van començar una lluita en contra de la criminalització de les víctimes que havia portat a l'atomització i la fracturació de la societat mexicana. Deixaven de ser xifres, danys col·laterals, i començaven a tenir nom i cognom, una història, i, el més important, a organitzar-se. Aquest va ser el primer gran pas d'aquesta caravana organitzada al voltant de la veu poètica d'una tribu de víctimes.

El gobierno tiene que ver que la gente salió a la calle, que visualizamos su dolor. Simplemente estamos haciendo lo que el gobierno no hace. La gente saliendo al paso de las carreteras para evitar ser las víctimas que va a borrar el sistema.

Javier Sicilia, 11 de juny de 2011. Zócalo, DF, en acabar la Caravana del Consol.

Organitzar-se per ser agents del canvi

Hoy me bajo del autobús de las víctimas. Así debe ser. No puedo viajar en él toda mi vida. Es tiempo de ser agentes del cambio y trabajar activamente en comunidad para que los que todavía no nacen aspiren a un futuro de Paz.

Julián LeBarón –germà de Benjamín, assassinat a Chihuahua–, 12 de juny de 2011. Intervenció durant la Caravana del Consol.

A San Luis Potosí, el 6 de juny de 2011, es va començar a parlar de la necessitat i la responsabilitat dels ciutadans d'organitzar-se per combatre la violència. De nou, LeBarón despuntava en el seu discurs i es convertia en company inseparable de Sicilia.

La violencia está en nosotros. Las instituciones, gobierno, ejército y policía también son ciudadanos, no son cosas ajenas a lo humano. Cada uno de nosotros tiene su responsabilidad en esta lucha.

Julián LeBarón, 12 de juny de 2011. Zacatecas, intervenció durant la Caravana del Consol.

Va ser sens dubte un punt d'inflexió. A partir d'aquest moment, els discursos més apel·latius cridaven a l'organització comunitària, a la noviolència i al compromís col·lectiu.

Comenzaron a organizarse en cada cuadra de las colonias donde viven. Me platicaron que los vecinos se juntaban e iban tocando, puerta por puerta, casa por casa, y se presentaban entre ellos con nombre y ocupación:

– Buenos días, me llamo Julián, construyo casas.

– Yo soy María, soy maestra.

– Somos vecinos, usted cómo se llama y a qué se dedica. Queremos conocernos mejor y crear una comunidad en esta cuadra...

Dicen que al día siguiente de hacer esto, algunas personas desaparecían, dejaban de vivir en esa cuadra. Seguramente se dedicaban a algo deshonesto. Qué pasaría si todas las cuadradas de una colonia hicieran esto y después todas las colonias de una ciudad, y después todas las ciudades de un estado y después todos los estados del país. ¿En dónde se esconderían los criminales de México?

LeBarón, 6 de juny de 2011. Zacatecas.

LeBarón invocava allò indispensable per a qualsevol moviment que comença: conèixer els nostres veïns per després identificar què pot aportar cadascú. I traçar una xarxa de ciutadans que reforcin el teixit social, que participin de la presa de decisions, que s'apoderin dels seus carrers per tal que, finalment, hi puguin transitar lliurement. Així ho va transmetre LeBarón, que no ha deixat de donar suport a l'MJDP: organitzar-se és part de la vida quotidiana.

Formem exèrcits noviolents

En diversos moments del trajecte de la Caravana del Consol, Sicília va cridar a l'acció noviolenta, a la resistència civil i a la necessitat de tornar a exercir la democràcia:

Yo siempre he creído que la democracia es un horizonte que a veces aparece, nunca está plena. La democracia ha aparecido en cada marcha, en cada momento en que hemos caminado y que hemos visibilizado a las víctimas y nos hemos arropado, consolado, alimentado; allí ha estado la democracia, emergiendo, para volver otra vez a sumir en las profundidades de los procesos y volver otra vez a emerger y mantenerse como un horizonte. Creo que ha sido un gran ejercicio.

Entrevista a Javier Sicília, 3 de juliol 2011. DF.

Ningú no esperava que un poeta, pare d'un jove assassinat en el context de la guerra contra el narcotràfic, tingués totes les respostes a les preguntes sobre com canviar una nació en tan sols deu setmanes. Tot i així, fa gairebé quatre anys se'n van començar a respondre algunes: que el camí per posar fi a la violència ha de ser el de la noviolència, que els noms i els rostres dels 80.000 morts de la guerra han de ser visibilitzats, i que

els seus familiars i els supervivents de la guerra constitueixen una base social importantíssima i el compromís per iniciar un moviment nacional i dignificar el país.

Recordar l'inici de l'MJDP a Mèxic a partir de la primera caravana ens fa entendre per què, després de quatre anys, el Moviment segueix viu: es va generar el teixit de resistència ciutadana necessari perquè cada cop fossin més les víctimes organitzades. Per això, avui, estem davant d'una nova generació de mexicans i mexicanes disposats a treballar per al canvi; perquè ja han perdut la por, perquè saben que no estan sols, i ho saben perquè aquest va ser el crit a cada plaça, a cada ciutat per on va passar la caravana. Com va dir LeBarón a El Paso (Texas) en l'última parada de la Caravana en territori nord-americà, «ho farem formant un exèrcit noviolent per defensar el nostre país en contra de la violència».

Avui, després de quasi quatre anys, comencem a veure els fruits d'aquestes llavors plantades enmig del desert mexicà que se seguiran organitzant com petites cèl·lules ciutadanes noviolentes al llarg del país, i que s'han convertit, fins i tot, en altres moviments socials que lluiten en contra de la guerra, per la memòria de les víctimes, per la justícia social i per una democràcia autèntica.

9. El diàleg i la noviolència

El president de cara a la nació

El país está roto. La violencia que nos azota tiene su réplica en las disputas políticas, en las descalificaciones ideológicas, en el desprecio y la sospecha. Para algunos —en este país de dolor y de una corrupción de la palabra tan profunda como la de las instituciones— dialogar es claudicar; hablarse duro y claro, sin que eso termine con la humillación del adversario, sino en un abrazo, es fracasar. No fue otra cosa lo que algunos leyeron bajo la lógica mediática. Una fotografía, entre miles que se tomaron en el Alcázar del castillo de Chapultepec, y entre las miles de imágenes, la de un abrazo entre Calderón y yo.

Javier Sicilia, juliol de 2011. DF.

Aquesta imatge, magnificada pels mitjans, es va acabar imposant, en algunes lectures esbiaixades, als símbols, als continguts realment profunds, a les victòries i als avenços del primer diàleg entre l'MPDJ i el poder executiu. El 23 de juny de 2011, quan encara no havien passat ni tres mesos de l'assassinat de Juanelo, per primera vegada, el president de Mèxic, Felipe Calderón, havia de respondre de cara a la nació i de cara a les víctimes sobre el perquè de la guerra. I no només això. Hauria d'escoltar, al costat de la seva dona, Margarita Zabala, totes les víctimes que havien acompanyat el Moviment fins aleshores. Una d'elles, per exemple, Nepomuceno Moreno, va exposar el cas de la desaparició del seu fill, va

entregar al president el dossier complet de les seves investigacions i li va dir que tenia por que el matessin. El novembre del mateix any, després de les Caravanes per la Pau, i després del primer diàleg amb el president, Nepomuceno va ser assassinat a la seva ciutat natal, Hermosillo (estat de Sonora), sense haver trobat el seu fill Julio. A dia d'avui Julio continua desaparegut i l'assassinat de Don Nepo, impune.

Per a Sicília el diàleg amb l'executiu era essencial. Qui respondrà a les víctimes si no és l'Estat?, es preguntava. Qui, sinó l'Estat, els ha d'indemnitzar? Qui, sinó l'Estat, ha de buscar els seus fills si ells els han fet desaparèixer? Així i tot, la iniciativa dels diàlegs va ser durament criticada per l'esquerra més radical i pel zapatisme, moviment que ja havia estat profundament traïdonat pels governants en els Acuerdos de San Andrés (febrer de 1996).

Los que están atrapados en discursos ideológicos del pasado y pretenden que en un primer diálogo se resuelva la inmensa problemática del país; los que creen que se gana cuando uno se levanta de la mesa haciendo alarde de que le «rompió la madre» al otro, o que se pierde cuando se estrechan las manos y se promete avanzar en acuerdos, terminaron por sucumbir a la narrativa mediática. Lo lamento. Los nuevos lenguajes desconciertan.

Javier Sicilia, 3 de juliol de 2011.

El que és indiscutible és que des del 28 de març de 2011 es va començar a canviar el llenguatge de la guerra i del dolor de diverses maneres: increpant la violència que va fer desaparèixer tants éssers estimats, visibilitzant les víctimes criminalitzades i sotmeses en la impunitat, anomenant els morts i les mortes, mostrant l'estat d'inhumanitat en què s'havia enfonsat el país, travessant Mèxic per abraçar-se i donar-se consol, i assenyalant les responsabilitats de l'Estat enfront del dolor. Amb el primer diàleg, per primera vegada en la història del país, es van assegurar de cara a la nació —totes les

televisions van retransmetre'n almenys una part– totes les autoritats perquè compreguessin el deute que tenien amb les víctimes i fessin justícia.

Sicilia proposava un diàleg per començar a buscar una refundació del país, renunciant a la violència en nom de la dignitat i la fermesa de la noviolència.

No hemos tenido otra cosa que ofrecer a nuestros adversarios que lo mismo que hemos ofrecido a todos: el amor y sus armas más puras, la resistencia y el sacrificio.

Gracias a esa ofrenda que, a pesar de las diferencias, ha ido uniendo a las víctimas y a una buena parte de la nación, esperamos cambiar el corazón y la conciencia de quienes dirigen este país y de quienes aún viven ideológicamente y leen todo desde la lógica del fracaso y de la claudicación.

Javier Sicilia, 2 de juliol de 2001. Revista *Proceso*.

Aquestes eren les paraules d'un Sicilia aleshores convençut de la via del diàleg, un Sicilia que es negava a odiar i a sembrar odi, un Sicilia convençut que el que calia fer era donar la mà a l'adversari i parlar-li amb força i exigència.

Contra lo inmoral, contra la cerrazón, nosotros recurriremos siempre a armas morales y espirituales, al diálogo abierto y franco y a la desobediencia civil si traicionan los acuerdos. No deseamos embotar la violencia en la que vive el país utilizando tajos más cortantes. Todos debemos, como lo enseñó Gandhi, «quedar sujetos por la fuerza del amor» y la justicia digna.

Al principio, como ha sucedido con quienes critican o buscan manipular el diálogo, el lenguaje los desconcertará; «pero después, tendrán que admitir que esta resistencia espiritual es, a la larga, invencible». Al no sentirse humillado ni acorralado, Calderón pudo sacar algo de lo más noble que hay en su corazón: reconocer que tiene una deuda con las víctimas y prometer dar pasos con los ciudadanos para iniciar la justicia que su guerra

nos arrebató. Es un buen principio; se hará una Ley para las Víctimas, se pondrá en marcha el Fondo –que no se ha usado– para las Víctimas; en tres meses nos volveremos a reunir de cara a la nación y llevaremos expertos para mostrarle a Calderón que hay estrategias de seguridad verdaderamente ciudadana para que al fin cambie su estrategia. ¿Es poco?

Javier Sicilia, 3 de juliol de 2011. DF.

Sicilia ens confessa que, mentre en el diàleg treia el millor d'ell mateix –la fermesa en l'amor–, no va deixar de pensar –per no perdre's, per no sucumbir, insisteix, a aquella part seva que també existeix, que és la d'exploitar en llenguatges que fereixen– en el vincle que va establir Gandhi amb el general Smud, que havia decretat a Sud-àfrica la llei marcial en contra dels indis i havia encarcerat diverses vegades Mohandas. Després de les últimes mobilitzacions, Smud, explica Sicilia, el va cridar i van parlar. Les converses entre ells es van convertir en negociacions, fins que el govern va abolir la llei marcial. Abans de tornar a l'Índia, Gandhi va enviar a Smud un símbol, una abraçada: unes sandàlies de cuir que havia fabricat durant una estada a la presó. Sicilia cita Smud com si fos l'abraçada simbòlica d'ell amb Felipe Calderón.

Hombres como Gandhi –escribió muchos años después Smud; hombres y mujeres, agregaría yo, como los que conforman este Movimiento– nos redimen de una sensación de vulgaridad e inutilidad y, al no ser demasiado cautelosos para hacer el bien, son una inspiración para nosotros. Fue mi destino ser el antagonista de un hombre hacia quien, aún en aquel tiempo, tenía el mayor respeto (...). Él nunca olvidó (lo humano), jamás perdió el equilibrio ni sucumbió al odio y conservó su humor en las situaciones más penosas: (...) su actitud y su espíritu (...) contrastaron señaladamente con la violencia brutal.

Javier Sicilia, 2 de juliol de 2011. Revista *Proceso*.

Javier Sicilia abraçava Calderón i li feia un petó. Els mitjans de comunicació van magnificar tant aquesta imatge que el petó i l'abraçada servien per criticar Sicilia i el Moviment de manera ferotge. «No es va entendre el nostre llenguatge», dirà Sicilia. «No es va entendre l'abraçada de *Satyagraha* i el petó de Conspiratio». Per Javier es tractava de l'abraçada de la veritat gandhiana i de l'alè del moment del petó. «La celebración litúrgica de las primeras comunidades cristianas tenía dos grandes momentos: la conspiratio y la comestio», explica. «La primera toma su sentido de *spiritus* (aliento), que se expresaba por un beso en la boca, era una corresponsión, una conspiración: la creación de una atmosfera común, de un medio divino».

Definitivament Javier inaugurava un nou llenguatge inspirat en el diàleg i en la noviolència, als quals Mèxic i els mexicans no estaven acostumats. Potser els que havien llegit la seva poesia, les seves novel·les o els seus articles a *Proceso* l'entenien una mica més, però la majoria de mexicans no estaven avesats a aquesta manera de fer, i la primera vegada que havien sentit a parlar de desobediència civil i de noviolència va ser a les caravanes. Les víctimes s'aferraven a Sicilia com a un pare, com a una mare, com a una persona en qui abocar el dolor, algú a qui demanar consol, algú amb qui plorar. Era la seva esperança en un Mèxic destrossat.

La gente me dice: «Usted sentó al presidente en Chapultepec». Yo entonces les respondo: «No fui yo ni fueron las víctimas. Calderón fue a Chapultepec porque le tuvo miedo a una nación unida e indignada». Cuando un gobierno le teme a sus ciudadanos, estamos en la democracia; cuando es al revés, estamos en el autoritarismo. Pero no se pudo continuar ese proceso, porque una gran parte de esa indignación decidió que unas elecciones ignominiosas y corrompidas desde hace mucho iban a arreglarlo todo.

Entrevista a Javier Sicilia, 23 de desembre de 2012. *El Sur. Periódico de Guerrero*.

Per a Sicilia, fins avui, és essencial la reforma de l'Estat per tal de construir la pau. Una pau veritable i una justícia vertadera que permetin caminar cap a aquestes noves formes de vida possibles que s'hauran d'esdevenir perquè l'Estat es descomposa i hi ha d'haver alguna alternativa. D'alguna manera, Sicilia sempre insistirà en la necessitat de «fer funcionar l'Estat» en allò més essencial: la seguretat i la justícia, però sempre amb les víctimes.

Cuando a mí me dicen «Es que ustedes sentaron al presidente de la República, ustedes sentaron ante la nación a los diputados», yo les digo no, no los sentamos nosotros, los sentó la nación entera. Porque este 8 de mayo, con el Zócalo del DF lleno, replicado en otros estados de la República, replicado con los mexicanos que viven en España, en Francia..., ¡hizo temblar al gobierno! No pedimos nosotros hablar con Felipe Calderón, fue Felipe Calderón quien pidió hablar con nosotros y le dijimos sí, pero de cara a la nación. Fue la cámara de diputados quien pidió hablar con nosotros. Las escasas reformas que hemos logrado han sido importantes. El poner en la conciencia de la clase política el problema de la Emergencia Nacional, el que ahorita las elecciones estén en crisis, porque la ciudadanía ya se dio cuenta que son unos simuladores, es parte del Movimiento. Si el Movimiento se concentrara en eso, simplemente en reformar el Estado podríamos hacer grandes cambios fundamentales y cambiar la cultura de la delincuencia que está en las estructuras del Estado y que se manifiesta de una forma terrible en la criminalidad, y muchas veces en la cultura de los mexicanos.

Si no construimos un Estado de paz, simplemente las comunidades no van a poder ni siquiera desarrollarse democráticamente, porque simplemente van a seguir pagando en muertos, en dolor, y no van a poder articularse.

Javier Sicilia, 19 d'abril de 2012.

10. Primera peregrinació: el poeta segons els seus amics

De la nit al dia, el nom de Javier Sicilia va començar a ressonar arreu de Mèxic. Ja feia temps que escrivia columnes a la revista setmanal *Proceso* sobre la descomposició social del país, la falta de democràcia, les victòries electorals manipulades o la barbàrie del narcotràfic. També era conegut per la intel·lectualitat, per la seva crítica a l'Església –essent un catòlic profund– i per les reflexions entorn a la necessitat de legalitzar les drogues per acabar amb el narcotràfic i la violència. La proposta zapatista i les lluites socials tenien sempre un lloc en els seus articles.

L'any 1994 Sicilia va fundar la revista *Ixtus*, que va resistir fins al 2007; hi participaven reconeguts intel·lectuals mexicans i s'hi feia una forta crítica a la modernitat des de l'Evangelí i des del pensament de personatges com Gandhi, Ivan Illich i Giuseppe Lanza del Vasto, l'apòstol de la noviolència. Personatges que, sens dubte, van influir en la personalitat de Javier i en la manera d'abordar les seves lluites. Però les pàgines d'*Ixtus*, des d'on es dialogava amb altres tradicions, on es parlava d'alternatives sanes i responsables per a una societat tancada en les seves pròpies desmesures, no arribaven a les llars del poble mexicà. Després de dos anys de silenci, va impulsar una nova publicació, la revista *Conspiratio* a través de la qual va intentar replantejar les estructures socials i culturals d'occident per generar un espai de reflexió que donés, com a fruit, en paraules de Sicilia, «una societat més humana».

Maig de 2011. Som a Cuernavaca, Morelos, amb dos dels millors amics de Javier perquè ens expliquin una mica del seu passat i, així, arribar a

entendre les fonts de la seva filosofia de vida, de la seva poesia, de la seva manera de ser i, sobretot, de les raons per les quals va convertir la seva vida en una lluita per un Mèxic sense violència.

Són Sylvia Marcos, líder del moviment de l'antipsiquiatria a Mèxic, i Jean Robert, arquitecte i intel·lectual d'origen suís, naturalitzat mexicà, i amic personal del pensador austríac instal·lat a Mèxic, Ivan Illich. Els dos intel·lectuals són molt propers al moviment zapatista, amb el qual comparteixen cada cap d'any a Chiapas les perspectives de les lluites antisistèmiques al país.

Parlant amb ells descobrim que Javier va néixer a Ciutat de Mèxic l'any 1956 i ens assabentem que el seu cognom Sicilia és d'origen espanyol. El seu pare, Oscar Sicilia, venia de les illes Canàries i sembla que tenia ascendència asturiana.

Segons Jean Robert, Javier és un home que sempre ha «estirat el diable per la cua». Quan els seus dos fills, Juan i Fanny, eren petits, ho passava malament per arribar a final de mes. «Es cierto que recibió algunas becas que le dieron cierta libertad de movimiento, pero era un hombre que vivía al día». Res a veure, aleshores, amb el que l'any 2011 publicava el diari nord-americà *The Washington Post*, que el definia com un home *well to do* –«un home ric» en anglès.

«Cuando yo lo conocí trabajaba de corrector de estilo en el Instituto Mexicano de Tecnología del Agua (IMTA)», ens explica Jean Robert. Per primera vegada podem imaginar un poeta i escriptor submergit en la burocràcia d'un organisme públic com a corrector. Si hagués estat ric, potser s'hauria dedicat de ple a la poesia o, per contra, potser mai hauria estat poeta.

Jean Robert continua explicant que Javier formava part d'un grup de mexicans interessats en l'experiència de Lanza del Vasto:

Un siciliano que después se hizo francés y se fue a vivir con Gandhi a la India, en un *ashram* y luego emprendió su peregrinación al nacimiento del Ganges. Fue lo que Del Vasto llamó la peregrinación a las fuentes. Al vol-

ver a Europa, sentí una especie de señal, una llamada que le llevó a fundar una comunidad semejante a un *ashram* pero en Europa, concretamente en Francia. Estas comunidades, llamadas Arca, siguen la filosofía gandhiana de la no violencia y al mismo tiempo creen que la sociedad industrial moderna se va a terminar por sus propias contradicciones.

Actualment hi ha quatre comunitats de l'Arca a França, i Javier n'havia visitat una juntament amb un amic seu belga, flamenc, de nom George Voet, que ara viu a Cuernavaca. Segons ens explica Jean, Javier es va quedar amb la nostàlgia d'haver viscut en una comunitat que no és monacal, però que al mateix temps té un fort element espiritual i de meditació. És per això, apunta Jean, que als 30 anys, juntament amb un grup de joves, va voler fundar una Arca en un terreny del sud de l'estat de Morelos. Jean Robert va assistir a les últimes reunions dels que pensaven fundar aquesta Arca, però van arribar a l'edat adulta, amb els seus títols universitaris, les seves famílies, alguns fins i tot amb fills, i cada vegada era més difícil tirar endavant el projecte. En converses amb Javier, Jean assegura que li va reconèixer que no va funcionar, que «tots els intents de cultivar tomàquets» van fallar.

El projecte de l'Arca a Morelos es va dissoldre, tot i que n'han quedat alguns fruits: actualment, Jorge Ochoa i la seva dona, Maru —que formaven part del grup inicial de l'Arca a Morelos—, viuen a l'Arca de Saint-Antoine a França amb els seus tres fills. Són el lligam, fins avui, de l'Arca i els futurs projectes relacionats amb formació no violenta entre Cuernavaca i Saint-Antoine-l'Abbaye.

En aquella època, Jean Robert va començar a col·laborar amb la revista *Ixtus*, on escrivia sobre Ivan Illich, i d'aquesta manera Javier es va començar a interessar pel pensament de l'austriac. «Un día le llevé a su casa y se cayeron muy bien. Fue una inmediata y profunda amistad y se siguieron viendo hasta la muerte de Illich.» Javier va ser el primer a traduir les paraules d'Illich al castellà i va editar les *Obres reunides* juntament amb Valentina Borremans, l'hereva editorial.

La poètica de l'acció

En una de les nostres visites a casa de Roberto Ochoa —un jove de 30 anys que havia participat juntament amb el seu germà Jorge en la gestació de la idea de fer una primera Arca a Morelos—, descobrim que un dels números de la revista *Ixtus* es va titular *La poética de la acción*. Aleshores ens comencem a preguntar si Javier creu en la poesia com a acció. Jean Robert ens respon que Javier s'inspira en un deixeble directe de Lanza del Vasto que es deia Pierre Souyris, i que creia que existia un llenguatge primigeni que havíem de recuperar. «D'aquesta manera», diu, «anem fins l'etimologia de la paraula poesia (*poiesis, poieo*) que significa “jo faig”», sosté.

La poesia és acció i Javier l'ha convertit en una acció no violenta a través de les mobilitzacions a les quals va convocar. Després del brutal assassinat del seu fill va deixar clar que no escriuria més poesia, però si tenim en compte els seus referents, les seves fonts d'inspiració i d'estudi, potser podem dir que segueix fent poesia, però no amb la ploma, sinó amb l'acció.

El poeta alemany Friedrich Hölderlin, apunta Jean Robert, deia que «l'home habita poèticament»; per tant, habitar un lloc és ser poeta. Però amb això no n'hi ha prou, cal trobar la manera d'habitar aquest lloc —encara que sigui el menys habitable, per violent o per destruït—, i Javier ho ha fet. Ha aconseguit realitzar la poesia, convertir-la en acció. I, com va dir Raoul Vaneigem, el situacionista francès, la poesia, poques vegades passa en poemes, només ocorre quan les paraules estimulen acció.

L'*ahimsa* i els poetes per recuperar un Mèxic destruït

Veo la poesía como algo sagrado.

Javier Sicilia, 19 d'abril de 2012. Cuernavaca.

Com «humanitzar» una societat? Segons Lanza, cal començar per nosaltres mateixos. I potser un altre dels motius pels quals Javier aconsegueix mobilitzar milers de mexicans el 2011, i fins avui, és perquè en ell no existeix aquesta divisió entre allò espiritual i l'activitat pràctica.

Creo que la noviolència no es una arma, sino una forma de vivir, una forma de mirar, una forma de sentir; es un trabajo interior antes que una forma de lucha. Creo que este ha sido uno de los grandes errores del mundo contemporáneo: no entender que es una forma, es una disciplina de vida, no una táctica de lucha. Creo que uno de los grandes errores que han cometido las luchas sociales, sobre todo en América Latina o en otras partes del mundo, es haber entendido la noviolencia como una táctica y no como una manera de vivir, de ser, y una disciplina de construcción espiritual.

Creo que la noviolencia es eso. Desde que leí a Gandhi lo fui entendiendo así. Mi vida, ahora me doy cuenta, ha sido una larga y lenta preparación interior para acceder a tratar de vivirla en la acción política. Nunca pensé que la tendría que vivir así, pero las circunstancias lamentables de mi vida y la vida de la nación me han llevado a eso. Lo que sí puedo reconocer es que ha sido un largo trabajo a partir de las lecturas de estos hombres y de aplicar sus enseñanzas como disciplina interior en mi propia vida.

El accionar, cuando ha tenido que hacerse en la realidad política del país, me ha venido casi como natural, es parte de mi ser, de mi naturaleza, que se fue trabajando a lo largo del tiempo, pues con ejercicio de disciplina

espiritual, ayunos, oración, desde tratar de entender en el corazón lo que se entiende en el cerebro y afinar esa dimensión del amor que creo que es la base de la noviolencia, que es la condición fundamental del hombre. El trabajo de la disciplina espiritual no es más que un lento trabajo para tocar el corazón de la vida y de la existencia, que las ideologías, que las formas de la vida económica, los velamientos ideológicos, se encargan de oscurecer. La disciplina es encontrar este punto fundamental de dónde está la vida, la vida humana. Yo sí creo que Dios es amor, que ese amor es el que insufla la vida misma. Y ahí está la articulación de la noviolencia. Es una forma de afirmar la vida por encima de cualquier muerte.

Entrevista a Javier Sicilia, 19 d'abril de 2012. Cuernavaca, Morelos.

Gandhi parlava d'un principi espiritual que, per a ell, tenia un valor pràctic, l'*ahimsa*, la força de la vida. Deia que, si algú no pot expressar un coneixement absolut de la veritat (*Satyagraha*), ningú podrà utilitzar la violència per obligar els altres a actuar en contra de la seva sincera però diferent manera de veure aquesta veritat. S'ha de fer d'una altra manera, d'una forma pràctica, noviolenta, i que faci que la gent s'hi apropi perquè la sent seva.

L'*ahimsa* té profundes arrels en el budisme i en l'hinduisme, però és curiós com hi trobem una referència directa –o almenys una forta expressió del mateix precepte–, traduïda al pensament cristià, en les paraules de Javier Sicilia durant una entrevista que ens concedeix després de la seva primera conferència de premsa posterior a la marxa del 5 al 8 de maig:

La primera marcha, caminando, desde Cuernavaca (Morelos) a la ciudad de México fue, en clave cristiana, «una expresión del reino», la fuerza de la vida, la verdad, los dos principios necesarios para el Nuevo Pacto y la resurrección de México.

Entrevista a Javier Sicilia, 22 de maig de 2011. DF.

L'ahimsa i el *Satyagraha* presents en la primera marxa com un exercici de la democràcia plena. A aquest paral·lelisme gandhià cal sumar-n'hi un altre que fa referència a la importància que atorgava Gandhi als poetes per donar força a un moviment. N'és un exemple Sarojini Naidu, una dona, poetessa, que va liderar diverses marxades noviolentes dins el moviment per la independència de l'Índia i que va acompanyar Gandhi durant la Marxa de la Sal. El mateix Gandhi, una de les vegades que va ser arrestat, va dir que havia de ser una poetessa com Sarojini la que continués el moviment, perquè converteix la poesia en *ahimsa*. Potser Sicília seguia els passos de Sarojini Naidu.

Poeta i lluitador social

Javier és un intel·lectual de formació catòlica i compromès des de sempre amb les causes socials. El seu pare, empresari del tèxtil, també era poeta, però en la soledat.

Mi padre fue un hombre de una profunda fe. Mi madre también. Pero mi padre, mucho más incisivo en su vida espiritual, poeta. Publicó tres o cuatro poemas en su vida a instancia mía. Nunca quiso publicarlos en vida, se sabía sus poemas de memoria y los compartía con sus amigos. Cuando murió yo recogí todo su material poético y lo publiqué en un libro, *Bajo el árbol del Drago*, una edición de autor con el apoyo de la revista *Ixtus*. Mi padre venía de las Canarias y el Drago era un árbol sagrado para los guanches, los primeros pobladores de esas islas, donde oficiaban sus ritos sagrados. Por eso le puse ese nombre al libro: porque para mi padre y para mí, la poesía es un acto sagrado.

Entrevista a Javier Sicília, 19 de setembre de 2012. Ciutat de Mèxic.

Potser d'aquí, del seu pare, li va venir a Javier la vocació de poeta. També va voler ser sacerdot jesuïta, però va optar per la poesia perquè no va poder seguir el vot d'obediència:

Intenté ser jesuita. No quise ir a la universidad. Pedí mi ingreso al noviciado y me hicieron un examen, unas pruebas, y descubrieron que no tenía vocación, cosa que les agradezco. Pobreza es una elección personal; la castidad también; pero lo que nunca hubiera aguantado es el voto de obediencia. Es un voto contra ti mismo, y eso yo no lo tolero. Por eso nunca hubiera sido un buen sacerdote.

Entrevista a Javier Sicília, 19 de setembre de 2012. Ciutat de Mèxic.

La seva gran espiritualitat unida a la lluita social el va portar a seguir Sergio Méndez Arceo, conegut com l'*obispo rojo*, proper a la teologia de l'alliberament i un dels primers a portar la política a l'Església. Per això, als anys vuitanta va començar a formar-se a les CEB, les Comunitats Eclesials de Base, que pretenien influir en la transformació social i democràtica de Mèxic i Llatinoamèrica.

El 1994, l'any de l'aixecament de l'Ejército Zapatista de Liberación Nacional (EZLN), Javier es va unir a la proposta de transformar el país mitjançant un diàleg nacional, i va viatjar a Chiapas per defensar els Acords de San Andrés sobre els drets dels pobles indígenes. Aquest va ser, segurament, un dels motius pels quals els zapatistes es van unir d'immediat a la primera marxa de Javier i al seu reclam de justícia.

El 2001 es va unir al moviment de defensa cultural i ecològic del Casino de la Selva, edifici de la capital de Morelos amb uns murals i restes arqueològiques que estaven afectats per la construcció d'un centre comercial. I és que Javier, segurament, creu, com Albert Camus, que una part de la feina de l'escriptor, i en el seu cas de poeta, és el compromís.

Durant més de trenta anys, Sicília ha escrit poesia, assaig i articles en els quals ha analitzat la situació del país, les injustícies comeses pels seus

governants i on ha defensat sempre la lluita dels ciutadans i les comunitats de base. Continua sent, fins avui, col·laborador de la revista setmanal *Proceso*, on va començar a signar els seus textos amb una frase final inspirada –segons descobrim mentre conversem amb Jean Robert– en els discursos de Cató el Vell, que els acabava dient «i, a més, opino que cal destruir Cartago». Javier els donava forma d'al·legat per demandes socials antigues o vigents en el seu moment. Durant molts anys va ser: «Además, opino que hay que respetar los Acuerdos de San Andrés». I a les reivindicacions del compliment dels acords se n'hi van anar sumant d'altres, que van convertir-se en una llista de demandes cada vegada més llarga: «... liberar a todos los zapatistas presos, derruir el Casino de la Selva, esclarecer los crímenes de las asesinadas de Ciudad Juárez, sacar a la minera San Xavier del cerro de San Pedro, liberar a los presos de *Atenco y de los maestros* de la APPO (Asamblea Popular de los Pueblos de Oaxaca)».

Quines d'aquestes demandes es van complir? Els Acords de San Andrés, que haurien d'haver estat la base per a la reforma constitucional en matèria indígena a la qual es va comprometre l'expresident Vicente Fox, segueixen sense complir-se. El Casino de la Selva va ser un altre fracàs, sense la intenció de desmerèixer cap dels esforços, una lluita que no va arribar a bon port. Allà segueix el supermercat. Els crims de Juárez, sense resoldre. Això sí, alguns dels presos del conflicte d'Atenco i de l'APPO van ser alliberats.

Javier –com molts mexicans– vivia una vida amb massa demandes socials que tocaven flancs diferents de la política nacional, potser massa disperses per convertir-se en una de sola i prendre coherència. Es tractava, al final, d'una extensa llista de demandes que semblaven impossibles d'assolir, però que formaven part de les reivindicacions del «Javier lluitador social». Unes demandes que, arran de l'assassinat del seu fill, es van convertir en una de sola: *Estamos hasta la madre. ¡Alto a la guerra!*

«Quiero cambiar este país», li deia Juanelo al seu pare. Tenia 24 anys. Com molts nois i noies de la seva edat, estava fart de viure en un país en guerra i volia fer alguna cosa. Jean Robert, amic íntim de Ja-

vier, ens confessa la desesperació d'un pare que sent parlar el seu fill, ple d'energia i creativitat per acabar amb la violència a Mèxic: «Ell ja no pot canviar les coses, però el seu pare va assumir el compromís social en moments d'emergència nacional. Em va dir una frase commovedora: “Juanelo, tú me pusiste aquí, por algo lo hiciste”».

Aquest assassinat, doncs, va ser el punt d'inflexió de les lluites de Javier. La mort del seu fill es convertirà, paradoxalment, en el motor que li dóna forces per, d'una banda, intentar que el poble mexicà s'uneixi, i de l'altra, no ensorrar-se davant la gran tragèdia que li tocava viure. En paraules de Javier: «espero la resurrección de México con la sangre de mi hijo».

«Yo creo que Javier descubrió, con sorpresa, que él es una especie de animal político», ens comenta Jean Robert, «Javier es una muestra de la astúcia política». «Llevaba años sin ofender a nadie», afirma la seva amiga Sylvia Marcos, «dialogando, escuchando, aceptando que lo criticaran de la derecha y de la izquierda, sin enojarse».

Forma parte de su personalidad, esto es lo que le dio todo este poder político y de liderazgo que tiene ahora. Sus amigos insisten en que hay un Javier «de antes» y un Javier «de hace tres años». Cuando se ven en privado, sin micrófonos, sin prensa, se pone en los zapatos del Javier de antes, que ya no existe, y dice: «ay, lo que me cae encima... ¿Qué voy a hacer?». Pero cuando está en la acción se embebe, se revela, se transforma, y esto le da fuerzas. En definitiva, es un hombre que la necesidad histórica puso enfrente de una nueva modalidad de acción, para la cual tiene inmensos talentos.

Entrevista a Sylvia Marcos, maig de 2011. Cuernavaca.

Javier es va convertir en la peça clau per a la unió de molts mexicans. Vist amb la perspectiva de tres anys, sembla fins i tot natural que fos així. Sicília no havia escollit la política ni pensava a ocupar el lloc de «líder» dels familiars dels desapareguts i assassinats al país. La vida el va conduir a assumir aquest paper. A Javier el mou l'afany de justícia en defensa dels

seus, que patien pel desordre radical d'una situació de guerra. I, de cop, es troba liderant una comunitat de víctimes i fent sorgir en allò social i polític la força de l'esperit i del consol.

Però, com dèiem, no és quelcom que vingui donat, com pot escollir-se una professió. Neix amb el caràcter d'allò inevitable. Javier aconsegueix inspirar un moviment, realitzar-se en la vida política amb propostes concretes per rescatar la nació, i tot això deriva de la ferma adhesió a la veritat, a aquesta «expresión del reino» que deia Javier que havia vist a les marxes, a la veritat personificada en les víctimes.

Javier es converteix en la força i el poder moral que necessita Mèxic per renèixer d'un subsòl de fosses comunes i assassinats impunes, corrupcions, narcotràfic, contrainsurgència. Un poder moral que no té res a veure amb la força aplicada al servei de la moral, menys encara al dogmatisme. Es tracta de la força mateixa d'allò moral, la resistència i l'energia intrínseques a aquesta realitat humana que és l'adhesió de l'home a la veritat.

Veure i sentir el dolor a través del patiment de tantes persones justes anima molts mexicans a sortir, per primera vegada, de la seva passiva complicitat. Tota aquesta reflexió ens fa tornar al precepte gandhià de la *Satyagraha*, que no és una recepta abstracta que es pugui aplicar –amb més o menys lucidesa i èxit– fora de context, sinó una realitat humana que ha de tenir lloc primer dins el cor de l'home, que venç en sí mateix la violència i la temptació de la debilitat amb la força de l'esperit en la seva adhesió a la veritat. Només el *satyagrahi* podrà portar aquesta força a la vida social i il·luminar el camí del dolor, la por, el consol i la vida política de lluita per la justícia. I, si no, per què estan presents a les marxes rostres diferents, de diferents ideologies, procedències, cultures i classes socials?

El dolor, el hundimiento de esta nación, es tan grande que rebasa cualquier ideología. Nos unimos en lo humano, sumimos en la búsqueda de un suelo para que los problemas políticos puedan articularse, ser beneficiosos para la nación. Es una guerra contra los mexicanos, por eso estamos unidos todos.

Entrevista a Javier Sicilia, juliol de 2011. Cuernavaca.

Per primera vegada en anys, milers de persones ocupen els carrers de Mèxic i es manifesten de forma pacífica per demanar –més ben dit, exigir– la fi de la guerra i d'una violència que no entén de classes socials, ni ètnies. Veiem a Javier com la peça clau d'un trencaclosques que pretén reconstruir el teixit social mexicà. El seu discurs és inclusiu i ha assolit una cohesió inaudita: des de l'EZLN fins a empresaris i la classe mitjana, camperols, universitaris, estudiants i intel·lectuals. Una cohesió clau per acabar amb la guerra contra les drogues. L'esquerra s'identifica amb ell. És periodista, i el gremi s'identifica amb ell. És poeta, i la gent del món de la cultura li dona suport. És catòlic, i els catòlics se solidaritzen amb ell. És professor d'universitat, i els seus alumnes el veuen com un exemple. Tots surten a dir «ja n'hi ha prou».

No importa la ideología, no importan las diferencias –lo que nos une es el corazón para restablecer el sueño de esta nación–. Pero en el fondo, todo depende de si seguimos amando la palabra poética, oyendo el corazón, oyendo lo humano profundo, oyendo lo que es la vida y no las articulaciones ideológicas, evitando que se nos cuele los intereses políticos, los intereses de partido, y manteniendo siempre el corazón y el ser humano como punto de referencia, sea de donde sea.

Entrevista a Javier Sicilia, juliol de 2011. Ciutat de Mèxic.

«El día en que nos enteramos de que asesinaron al hijo de Javier, los 80.000 muertos se me cayeron encima», ens comenta Suguey, una de les alumnes dels tallers de poesia de Javier. «Desde entonces, no hemos parado de organizarnos. Yo no era activista, ¡nunca lo fui! Y ahora, hace cuatro años que aprendo a serlo, que he aprendido a organizar y que entiendo, también, todo eso de la noviolencia.»

I és que una de les coses que ha aportat l'MPJD és la formació de totes les persones que hi participen fins avui, víctimes que han perdut els seus familiars en la guerra i solidaris amb les víctimes. S'han fet tres

caravanes –una cap al nord, una cap al sud i una cap als Estats Units–, s’han fet tallers de noviolència, s’han fet milers d’actes públics i accions de resistència ciutadana, de memòria, de cultura, de pau. El Moviment ha estat el motor de formació d’activistes que han après que no poden esperar que la transformació arribi del govern de forma «màgica».

No podemos esperar que la varita mágica gubernamental resuelva las cosas. La transformación viene de la sociedad. Esta es la gran significación de este movimiento y de tantos otros que están teniendo lugar alrededor del mundo. Después de Túnez, vino Egipto; ahora en Europa, en España –donde los protagonistas de la revolución son los que tienen dinero en el banco, pero están hartos de seguir viviendo bajo un concepto de Estado obsoleto–. Estamos indignados. Y solo la creatividad, la constancia, el amor y la poesía nos harán salir de esta espiral de violencia que azota al mundo en todas sus formas y contextos.

Puede ser que desde fuera se vea como una debilidad que el Movimiento aglutine tanta gente de diferentes orígenes y tendencias. Se puede ver como difuso, como demasiado «de todo un poco». Nadie dijo que fuera fácil romper barreras de clase o políticas. Va a costar mucho. Pero este aspecto acompaña a todas las luchas; es tal vez fruto de la desilusión generalizada en todo el país, hija de la tendencia a desatar luchas excluyentes empeñadas en definir lo que no son.

Entrevista a Javier Sicilia, juliol de 2011. Ciutat de Mèxic.

Però, insistim, la violència no entén de classes. Això sí, sabem que la mort d’una persona desconeguda o amb pocs vincles públics o intel·lectuals, difícilment hagués generat un moviment com el que va inspirar Javier. Ell es va convertir en el mestre de molts, i els seus vincles amb la noviolència gandhiana són també un punt essencial per explicar per què Javier i no una altra persona va inspirar el moviment més gran en contra de la guerra i la violència a Mèxic.

Javier es va convertir en un poeta mutilat –va deixar escrit que no tornaria a escriure poesia després del brutal assassinat fins que no veiés la resurrecció de Mèxic. Però d’alguna manera va començar a fer poesia sense ploma, a través de l’acció. Potser el poeta és ara el seu fill Juanelo, que dicta els versos al seu pare per tal que els converteixi en acció i així aconseguir el canvi que sempre havia anhelat.

Segons ens explica Margalida Reus, responsable de totes les comunitats de l’Arca, «va ser Gandhi qui va donar a Lanza del Vasto el nom de Shanditas o Servidor de la Pau». Shanditas sempre va recalcar que l’espiritualitat, l’ètica de la noviolència i l’acció social o política havien d’estar totalment lligades. És el seu llegat principal. «Ens va ensenyar que per a transformar una situació que genera violència és necessari posar en marxa un programa constructiu, és a dir, realitzar el que un reivindica sense esperar la fi de la lluita». Insisteix: «Gandhi va ser el primer “líder” en pensar la noviolència com a adhesió a la veritat, no només en termes ètics, sinó també en termes d’estratègia política».

11. Les lliçons del sud

Deixar el consol per fer la pau

L'1 de setembre de 2011 l'MPJD comença la seva marxa cap al sud. La Caravana del Consol ara pren el nom de Caravana de la Pau. Almenys quinze autobusos i 600 persones surten de Cuernavaca cap a Guerrero, Oaxaca, Chiapas, Tabasco, a la frontera amb Guatemala, a Veracruz i a Puebla.

Fuimos a visibilizar no solo a las víctimas de la guerra, sino de nuevo –en un acto de solidaridad con el zapatismo y los pueblos indios– a las víctimas estructurales que a partir de 1994 se visibilizaron y fueron traicionadas en los Acuerdos de San Andrés Larráinzar. El desprecio del gobierno hacia ellas es el antecedente del infierno que ahora vivimos.

Javier Sicilia, abril de 2014.

El sud està igualment estripat i adolorit, però és molt diferent del nord. Allà, les organitzacions socials i els pobles són forts. És veritat que en aquest periple els que se senten més molestos són la gent de «dretes», que comença a mirar el Moviment amb una certa distància. «A su ideología, hecha de inmensos prejuicios, le espanta cualquier cosa que tenga que ver con la izquierda», ens comenta Javier.

Com al nord, les víctimes de la violència arriben a les principals places on para la Caravana, però, a diferència de l'altra banda del país, vénen acompanyades per les organitzacions i la seva gran lliçó de dig-

nitat i de vida: els mestres de la Sección 22 de Oaxaca, l'EZLN, els indígenes hostigats per la «guerra sucia». Com al nord, són milers. Les organitzacions del sud i de l'esquerra volen crear, a partir d'aleshores, un «moviment de moviments».

No entiendo cómo piensan articularlo y creo que es un absurdo: si el zapatismo, que es una organización profundamente pensada, no pudo crear ese Movimiento de Movimientos, mucho menos nosotros, que hemos ido construyendo un movimiento sobre el camino y a partir de la intuición. Por lo demás, aunque tengo profundos vínculos con la teología de la liberación y, por lo mismo, con la izquierda, hace mucho que dejé de creer en el devenir histórico y en el mesianismo. No creo en ninguna interpretación ascendente de la historia. Para mí el reino o la democracia están allí, donde aparecen, y no en un futuro incierto y abstracto.

Javier Sicilia, 6 d'abril de 2014. Revista *Proceso*.

En aquest moment Javier està cansat. Fa sis mesos que van assassinar el seu fill i encara no ha pogut fer un dol com cal.

Siento que los decepciono. Pero también siento que no me han entendido ni saben quién soy. Creo que ni siquiera me han leído y que, si lo han hecho, lo hicieron sin atención. Las expectativas y las ilusiones que proyectan sobre mí no les permiten verme.

Javier Sicilia, 29 de març de 2014. Revista *Proceso*.

El 9 de setembre la Caravana entra per la frontera de Ciudad Hidalgo a Guatemala. A l'altra banda del riu Usumacinta, les organitzacions de migrants centreamericans esperen el contingent.

Vamos, en un acto de diplomacia ciudadana, a pedir perdón a nuestros hermanos centroamericanos por las masacres y desapariciones que sufren en nuestro territorio. Es un señalamiento más a las inmensas responsabilidades del Estado y del gobierno de Calderón. Pero te digo, pocos atienden el símbolo y la profundidad política del acto. Una buena parte de la prensa lo ignora.

Javier Sicilia, 29 d'abril de 2014.

Las Abejas de Acteal. Una lliçó de noviolència

Luchemos entonces con la sabiduría de nuestros ancestros mayas, como los gemelos Junajpu e Ixbalanque, y con el ejemplo de Jesús en la lucha noviolenta.

Las Abejas de Acteal, setembre de 2011.

15 de setembre de 2011. La Caravana arribava a Acteal. En aquest poble indígena tsotsil de les muntanyes de Los Altos de Chiapas la organització Sociedad Civil Las Abejas rebia les víctimes del Moviment per la Pau, mentre la majoria de mexicans celebraven el «Grito de los Dolores» –el dia de l'aniversari de la independència de Mèxic. Las Abejas celebraven un «Grito de Paz», el mateix poble que el 22 de desembre de 1997 va ser testimoni de com 90 paramilitars contraris a l'EZLN mataven brutalment 45 dels seus germans tsotsils mentre resaven per la pau a l'interior de l'església, cansats de ser sempre desplaçats dels seus pobles. De les víctimes, setze eren nens, nenes i adolescents; vint eren dones i nou, homes adults. Set de les dones estaven embarassades.

Aquella nit, un contingent de la Caravana va celebrar el «Día del Grito» amb ells i coneixien, per primera vegada, la història de la mas-

sacre d'Acteal, però també la seva lluita de resistència noviolenta per l'autonomia i per la construcció del «buen vivir». Van participar en una cerimònia per la memòria de totes les víctimes de Mèxic presidida per 45 creus de fusta enormes que simbolitzaven i feien presents els 45 morts de la matança del 22 de desembre de 1997.

Antonio Vázquez, en aquell moment autoritat de la comunitat, ens va explicar que esperaven la Caravana de Sicilia perquè, com ells, estaven caminant per la pau.

Nosotros, Las Abejas, hemos caminado muchos años ya, desde nuestra fundación, hace 18 años. Y después de la matanza de Acteal llevamos casi ya 14 años. La Caravana y Las Abejas están luchando por lo mismo, para decirle al Gobierno que están hartos de engaños y para exigirle que no haya más sangre: porque la sangre de los 45 aquí en Acteal es también la sangre de los 80.000 muertos de esta guerra absurda.

«El pueblo de Acteal, Chiapas, recibe la Caravana de la paz con su historia de lucha». 21 de setembre de 2011. *The Narco News Bulletin*.

Fa 14 anys que Las Abejas lluiten per la via de la noviolència: «no trabajamos en la vía de la violencia porque la violencia no trae vida, trae muerte, porque las armas no traen vida, causan muerte y derraman mucha sangre». La noviolència és la seva legítima arma per construir un Mèxic amb respecte i justícia «para que se nos respete como seres humanos, para que tengamos libertad de expresar lo que queremos y para trabajar por una autonomía tal como lo estamos haciendo nosotros, no tal como lo están viviendo a fuera, que solo se interesan por el dinero». Las Abejas no depenen dels diners del govern i busquen construir la seva autonomia i la seva justícia real com a pobles.

«No esperamos gente ajena si no tiene una visión política de lucha para el bienestar del pueblo. Los esperamos porque los de la Caravana buscan lo que buscamos, luchan por lo que luchamos», ens diu Antonio

mentre esperen que arribin Javier Sicilia i les víctimes de la caravana que viatja cap al sud.

Las Abejas van entendre com ningú el sentit de la Caravana del Consol cap al nord, i la de la Pau cap al sud, i les paraules de Javier Sicilia al Zócalo de Ciutat de Mèxic aquell 8 de maig, on també hi eren. Van entendre els sis punts, la necessitat de refundar la nació mexicana i de fer-ho estenent els llaços i les aliances amb tots aquells que lluiten de forma noviolenta. Com van dir en el comunicat que van llegir des d'Acteal la matinada del 16 de setembre:

Si confiamos en las armas, en el ejército y en la llamada «Ley de Seguridad Nacional», estos solo nos traerán más terror y nunca acabará la espiral de la violencia en nuestro México. Luchemos entonces con la sabiduría de nuestros ancestros mayas, como los gemelos Junajpu e Ixbalanque, y con el ejemplo de Jesús en la lucha noviolenta.

Las Abejas de Acteal, setembre de 2011.

I ho van entendre potser perquè ho estan fent des de fa divuit anys, potser desde fa segles, potser perquè ells han après a tenir paciència i a no desistir tot i el dolor, tot i no haver aconseguit, fins avui, que es jutgin els culpables intel·lectuals de la matança de 45 indígenes l'any 1997.

Nosotros no queremos darle muerte a nadie. Lo que queremos es quitarle el poder a la muerte. Queremos que no manden sobre nuestra tierra los señores de la muerte. Y para que no manden, lo primero es no obedecerlos. Por eso estamos en resistencia y estamos de acuerdo con el camino noviolento de desobediencia civil que ha tomado como bandera esta Caravana.

Paraules de benvinguda a la Caravana de la Pau, setembre de 2011. Acteal.

La visita a Acteal va ser una lliçó d'organització i valentia pels integrants de l'MPJD. Com va dir Julián LeBarón el dia següent de la visita a la ciutat, quan la Caravana s'aturava a Palenque (Chiapas) i després d'haver saludat la Junta de Buen Gobierno zapatista a Oventic, «debemos seguir el ejemplo de Acteal y los zapatistas, un pueblo que no le pide al Gobierno nada que no estén dispuestos a hacer por sí mismos».

A la «Terra Sagrada» d'Acteal –que, com diuen Las Abejas, va ser batejada amb sang i no amb aigua–, el «Día del Grito» de la Independència de Mèxic, als 80.000 morts de la guerra de Calderón s'hi van unir els 45 màrtirs tsotsils en un acte simbòlic quan es van encendre centenars d'espelmes al voltant de les creus de fusta on hi ha escrits els noms i les edats dels indígenes assassinats el 22 de desembre de 1997.

Todos somos ya de la misma tribu. Desde hace 17 años, después de que los Acuerdos de San Andrés Larrainzar –que visibilizaron y dignificaron a aquellos con los que la independencia tenía un largo pendiente– se traicionaron y se coronaron con la masacre de Acteal y con la muerte de muchas dulces y hermosas Abejas. Ahora el Grito se vació de contenido, porque 60.000 muertos, más de 10.000 desaparecidos, más de 120.000 desplazados, se suman ya a los miles de muertos y de desplazados de los pueblos indios, y que día tras día acrecientan su número.

Además, desde el Diálogo que el Movimiento por la Paz con Justicia y Dignidad sostuvo el 23 de junio con el presidente de la República, al 9 de septiembre, es decir, menos de tres meses después, se han sumado hasta ese día a las miles de víctimas 2.867 nuevos asesinatos –que son el saldo de una guerra en donde, como un lodo en el que el agua y la tierra están mezcladas, se han borrado las fronteras entre los criminales y los gobernantes–. Bajo ese horror, el grito de independencia se ha vuelto impronunciable.

Javier Sicilia, setembre de 2011. Chiapas.

12. Segon diàleg, una llei en trànsit i el vot el blanc

No entiendo esa desmemoria y me pregunto si realmente entendimos, más allá de la defensa de las víctimas, el programa político que estábamos defendiendo para la justicia y la paz. El alzheimer social es más hondo de lo que me había imaginado.

Javier Sicilia, 29 d'abril de 2014.

14 d'octubre de 2011. Està tot llest per a un segon diàleg amb el poder executiu. Després de les caravanes al nord i al sud i del primer contacte de l'MPJD amb el zapatisme i amb Las Abejas de Acteal, diverses organitzacions no entenen que el Moviment pugui tornar a seure amb el govern a dialogar. Javier està convençut que és necessari i les víctimes el recolzen. Volen ser escoltades de nou.

El diàleg serà a Chapultepec, al DF. La pujada cap al castell és plena de militars disfressats de civils i, a l'entrada, un equip de seguretat vol revisar les bosses de les víctimes i impedir que entrin amb les fotografies dels familiars desapareguts o assassinats. El diàleg torna a ser dur i aspre. Les meses que s'havien establert per donar sortida als sis punts no han arribat a cap conclusió i l'única cosa que existeix és la Llei General de Víctimes, escrita per membres de l'MPJD, que pretén emparar i compensar tots els greuges als familiars de les persones desaparegudes o assassinades. Curiosament, dos partits, el PRD i PRI, ofereixen a Julián LeBarón i a Sicilia dues senaduries. Les rebutgen. Els partits polítics no han entès res i semblen incapaços de prendre part en l'agenda del Moviment. Sicilia està cansat i ens confessa que en aquell moment sentia que hi havia poca cosa a fer.

Davant la sordesa política, el Moviment es concentrarà en l'aprovació de la Llei General de Víctimes, i Sicilia, per lliure i en contra de moltes opinions dins del Moviment, promou la idea que la gent no vagi a votar, dient que és l'únic acte de resistència civil que resta deprés que no s'hagin entès els sis punts que proposava el 8 de maig al Zócalo.

Llamar a la nació a no ir a las urnas es, para mí, la única manera de presionar a los partidos a un cambio profundo que nos dé justicia y paz. Ese llamado, por lo demás, está en consonancia con el discurso político leído el 8 de mayo: «No aceptaremos más una elección si antes los partidos políticos no limpian sus filas de esos que, enmascarados en la legalidad, están coludidos con el crimen y tienen al Estado cooptado e impotente. (...) Si no lo hacen, y se empeñan en su ceguera, no solo las instituciones se convertirán en lo que ya comienzan a ser, instituciones vacías de sentido y de dignidad, sino que las elecciones de 2012 serán las de la ignominia, una ignominia que hará más profundas las fosas en donde, como en Tamaulipas, están enterrando la vida del país».

Javier Sicilia, 6 d'abril de 2014. Revista *Proceso*.

Pocs volen acompanyar Sicilia en aquesta crida a no votar i, aleshores, el líder del Moviment es queda sol en la seva proposta de boicot electoral, i decideix promoure el vot en blanc a títol personal.

Després d'haver deixat clar que cap partit mereix ser escollit, Sicilia proposa un tercer i últim diàleg al castell de Chapultepec amb els candidats a les eleccions de 2012. «Hay que ponerlos de cara a sus crímenes y a sus omisiones. Y, a la nación, de cara a la ignominia anunciada de esas elecciones».

L'MPJD i les víctimes estan desgastats, però el seu periple pel país els ha donat força i poder moral. S'acosten les eleccions i, per tant, s'acosta també el final del sexenni de Felipe Calderón. Tot i així, el Moviment té clar que la solució per a les víctimes i per a la fi de la guerra no és un canvi de president. Han rebut molts cops durs.

En ese momento que mencionas estamos cansados, desgastados, golpeados y hay poco que hacer. Por un lado, Calderón, fiel a su pequeñez moral y política, buscará salir de su sexenio de la misma manera en que llegó, como un criminal: el 28 de noviembre, Nepomuceno Moreno, quien busca a su hijo y ha mostrado al presidente su caso, es asesinado en Hermosillo por los policías que desaparecieron a su hijo. El 7 de diciembre es asesinado Trinidad de la Cruz, don Trino, en la comunidad de Ostula, y los 18 miembros del MPJD que lo acompañan son amenazados y hostigados. El 8 de diciembre, Eva Alarcón y Marcial Bautista son desaparecidos en Guerrero. Los diálogos, como siempre, como lo había anunciado la izquierda dura, fueron una larga simulación. Por otro lado, las elecciones están a las puertas y las organizaciones, que habían comenzado ya a desertar del MPJD, se preparan para ellas.

Javier Sicilia, 29 d'abril de 2014.

El 26 de març de 2012, el Moviment aconsegueix aprobar la Llei de Víctimes per la Càmara, però l'encara president Felipe Calderón l'entrapa en una controversia constitucional. Dos mesos més tard, el 28 de maig, el Moviment celebra l'esperat diàleg amb els candidats de tots els partits que es presenten a les eleccions i els posa davant els nassos les víctimes procedents dels estats que governa cada partit.

Sus omisiones, sus crímenes, sus corrupciones y su estrechez política son la muestra inequívoca de la descomposición y la corrupción del Estado. Es evidente que hay que dar la espalda a las elecciones. Quien gane –no dejo de decirlo– solo llegará a administrar el infierno. Es inútil. Muy pocos están dispuestos a asumir esa verdad que se mide en muertos y desaparecidos, y se ilusionan con la idea de que aún hay un Estado y una democracia.

Javier Sicilia, 29 d'abril de 2014.

Aquest dia Sicília, en finalitzar el diàleg i entre passadissos, a Chapultepec, va dir a Peña Nieto: «Usted no tiene corazón, y si lo tiene, demuéstrello». Poques setmanes després, va aparèixer el moviment #YoSoy132, que va reprendre el punt sis del pacte que proposava Sicília el 8 de maig sobre la democratització dels mitjans de comunicació, i que va denunciar, amb multitudinàries marxes, la imposició d'un candidat electoral per part del monopoli mediàtic mexicà (Televisa i TV Azteca).

13. Els veïns del nord

No pots oprimir un poble que ja no té por.

César Chávez, líder camperol mexicà-americà,
organitzador i fundador d'United Farm Workers.

12 d'agost de 2012. Es posa en marcha la tercera caravana del Moviment per la Pau. Setanta persones surten de Tijuana rumb als Estats Units. Peña Nieto (PRI) acaba de guanyar les eleccions sota sospita de frau electoral. El moviment #YoSoy132 està en auge. Com Sicília havia augurat, les eleccions resulten «ignomínioses» i Peña Nieto «comença a administrar l'infern». És la primera vegada que una caravana binacional entra en territori nord-americà amb la voluntat d'exigir un canvi vertader en la violenta política de drogues imposada pels veïns de la frontera nord. Es tracta d'una política que porta conseqüències terribles per als mexicans: desaparicions, assassinats i presumptes culpables que acaben sent el cap de turc de delictes no comesos. Sicília i el Moviment estan convençuts que la guerra i l'horror que viu Mèxic tenen la seva contrapart a l'altra banda de la frontera. Exigiran la fi del comerç d'armes, la legalització de les drogues i el respecte pels drets dels immigrants.

La creciente violencia en México, con más de 70.000 asesinados, 20.000 desaparecidos desde 2006 y el encarcelamiento masivo de personas en los EE.UU. –con solo el 5% de la población mundial, los EE.UU. tienen el 25% de la población encarcelada del mundo son testimonio de las formas en que la guerra contra las drogas está destruyendo el tejido social de los EE.UU. y de México. Son ellos los que en 1971 crearon la guerra contra las drogas;

son ellos los que producen las armas que arman tanto al ejército como al crimen organizado; son ellos los que en complicidad con las esferas corruptas de México lavan dinero; son ellos también los responsables, junto con México, del sometimiento y la destrucción de los migrantes. A los seis puntos que, a pesar de la ceguera política y del fracaso, siguen siendo vigentes, sumamos esa agenda bilateral.

Javier Sicilia, febrer de 2013. DF.

El trajecte dura un mes i visiten 22 ciutats. Dormen, com van fer-ho durant les altres dues caravanes, a esglésies o escoles, i s'alimenten de la generositat dels que els reben. La premsa nacional no els fa gaire cas, i des de Mèxic es veu la Caravana com un *show* enmig d'unes eleccions molt qüestionades i el país en ebullició de protestes liderades pels estudiants que formen part del #YoSoy132.

Però la caravana als Estats Units serveix per estrènyer llaços amb associacions de migrants, esglésies, organitzacions i sindicats d'esquerra que, com el Moviment, insisteixen en la fi de la guerra i la despenalització de les drogues. Javier pronuncia discursos memorables a les principals capitals dels Estats Units –com el de Washington,⁴ on fa un paral·lelisme fantàstic amb el discurs que un mes d'agost de 1963 pronunciava Martin Luther King al final de la marxa sobre Washington «per la terra, la llibertat i els drets civils».

Soñamos que en Ciudad Juárez, en Tamaulipas, en Morelos, en cada uno de los rincones de México, de Centroamérica, de Colombia, en cada uno de los barrios de Estados Unidos, ningún hijo, ninguna hija, ningún padre, ninguna madre, serán asesinados, secuestrados, desaparecidos, despedazados, a causa de esta guerra absurda, y puedan caminar libres y seguros por las calles de sus patrias.

4. A l'Annex 2 trobareu la transcripció del discurs de Sicília a Washington el 10 de setembre de 2012.

Tenemos un sueño.

Soñamos que juntos podremos salvar la democracia y darle un nuevo y más profundo cauce, el de una democracia que ponga por encima de cualquier interés la dignidad y la libertad de los seres humanos.

Esta es nuestra esperanza. Esta es también la fe con la que durante un mes hemos caminado por territorio estadounidense y regresamos a México. Con ella encendemos una vela en la oscuridad que nos envuelve y aguardamos, en la esperanza, que muchas más se enciendan hasta que la luz termine por cubrir las tinieblas.

Javier Sicilia, 10 de setembre de 2012. Washington.

Va ser una caravana molt dura i poc entesa, tant per mexicans com per nord-americans, però els llaços entre les víctimes a una banda i l'altra de la frontera es van consolidar i segueixen traçant estratègies conjuntes fins avui. Sicilia, però, estava cansat. Ens ho explica amb una interessant anècdota que el farà tornar a casa.

Estaba caminando en Baltimore, penúltima etapa del recorrido por Estados Unidos que la Caravana del Movimiento por la Paz con Justicia y Dignidad realizó el pasado mes de agosto, cuando sentí que unos clavos me lastimaban el pie. Me di cuenta de que se había zafado el tacón de una de mis botas. Estas botas me las había regalado mi hijo, y, desde su muerte, siempre las he llevado puestas. Me quedé muy turbado y de repente oí dentro de mí la voz de Juan Francisco que me decía: «Ya terminamos, pa'. Lo hicimos bien. Vuélvete. Es tiempo de regresar». Al día siguiente salí para Washington. Cumplí con la agenda y volví a México.

Javier Sicilia, febrer de 2013. DF.

El 12 de setembre, tornen. El panorama nacional després de les eleccions ha atomitzat moviments socials i partits. El Moviment es replega i descansa, i el punt número u de la seva estratègia serà l'aprovació de la Llei de Víctimes per part del nou president de Mèxic, Enrique Peña Nieto, que no dubtarà a fer-ho obligant el Moviment a entrar altre cop en la lògica mediàtica, perquè siguin acusats de «pactar» amb un president elegit dubtosament.

14. Segona peregrinació: conversa amb Sicília. La noviolència, l'Església i l'anarquisme

19 d'abril de 2012. Som a casa de Javier, a Cuernavaca. Ja ens hem trobat aquí altres vegades, però ara és el moment de preguntar-li directament sobre les seves fonts. Les hem resseguit a través dels ulls dels seus amics, confidents i coneguts, i sobretot les hem resseguit juntament amb el caminar del moviment per la pau que ell va inspirar. Ens asseiem al sol en un petit jardí comunitari del bloc d'apartaments on viu. Isolda, la seva parella actual, fa fotos de la conversa i ens ofereix un cafè mentre parlem. Ell, com sempre, amb un cigarret a la mà dreta i, a l'esquerra, un encenedor sempre a punt.

La veu del Javier és greu, profunda, i ressona com si estigués parlant dins d'una església copta. Les seves paraules –també profundes, sinceres i senzilles, sense barroquismes– han arribat als cors de totes les víctimes que tenen fills desapareguts o assassinats a Mèxic. Durant les dues caravanes per la pau, la gent se li apropava per abraçar-lo, perquè els fes un petó, perquè escoltés les seves històries de dolor, i ell, pacientment i amb una templança gairebé santa, engolia el dolor dels altres i el fonia amb el seu, amb la pèrdua del seu fill Juanelo.

Volem saber quan va sentir a parlar de noviolència per primera vegada i ens explica que quan tenia uns deu anys, la seva mare li parlava amb entusiasme de la figura de Gandhi.

Mi madre, que es una mujer extremadamente consciente de lo que es la justicia y la dignidad, tiene como uno de sus santos tutelares a Gandhi.

A casa seva, tenia diverses obres que parlaven del líder hindú, i el primer que va llegir va ser la biografia de Louis Fischer, que el va fascinar, i va decidir començar a indagar en la figura del qui va ser un exemple mundial de resistència i lluita per la justícia. Després, va descobrir textos de Luther King i va començar a interessar-se per les lluites que va inspirar als Estats Units.

Y de alguna forma me desembocó a otro gran noviolento que para mí ha sido fundamental en mi formación espiritual, que es Lanza del Vasto. De hecho, mi hija y mi nieto están viviendo en una de las comunidades gandhianas de Lanza en Europa.

Li confesso a Javier que entre caravana i caravana, i entre diàleg i diàleg, he anat parlant amb els seus amics per intentar traçar una línia que vagi des dels seus coneixements de la noviolència fins al sorgiment de l'MPJD, i li confesso també que m'han dit que pel mig va intentar fundar la primera Arca a Mèxic, en un terreny del sud de l'estat de Morelos. Es posa a riure i li pregunto com se li va ocórrer. Tot seriós i amb la mirada baixa reconeix que va fracassar. Deixo que Javier continuï el relat tan extensament com vulgui, perquè em sembla essencial conèixer cada detall d'aquesta vessant de la seva vida personal:

Mira, fue a través de un gran amigo mío poeta, que ha sido un asesor político y espiritual en todo este proceso del Movimiento; que no es una de las figuras visibles, pero que es Tomás Calvillo, el embajador de México en Filipinas.

De muy chavos yo le hablaba mucho de Gandhi y él me hablaba de la teología de la liberación, de las luchas socialistas, y juntos fuimos construyendo un mundo. Él se pudo ir integrando más al espíritu gandhiano, de hecho se volvió un gran maestro de yoga.

Fue en la biblioteca de su padre –que era un gran poeta, poco conocido pero uno de los grandes poetas de este país– tapizada de libros. Ahí había

obras de poetas que nunca habría podido leer, que no se habían reeditado. En fin, era una joya. Ahí descubrimos, con su padre, a un autor que no conocíamos y que empezamos a leer de muy jóvenes. Era Lanza del Vasto, un discípulo católico de Gandhi que había fundado con espíritu gandhiano una comunidad al sur de Francia, el Arca. Leímos ahí el *Comentario al Evangelio, La peregrinación a las fuentes y Judas* [tots tres, llibres de Lanza].

Estábamos realmente fascinados pero no sabíamos dónde estaban estas Arcas. Entonces, un día llego a su casa y Tomás me dice: «Me voy al Arca». Habíamos dejado de vernos un tiempo y le pregunto: «¿Cómo has llegado hasta allí?». «Mira, muy raro», me dice, «hablando con mi vecina, pianista, me dijo que ya había estado en el Arca».

Pues ella le dio todos los elementos, escribió y lo aceptaron. Entonces él se fue al Arca; nos escribíamos, y yo tenía muchas ganas de ir.

Cuando regresa, hablamos y me revela un discípulo de Lanza, Pierre Souyris, un lingüista y un poeta que se convierte a la vida religiosa. Un hombre que venía del agnosticismo y del dadaísmo y que andaba en busca de algo... se encuentra con Lanza y este le da sentido a su vida. Calvillo traía un libro que había escrito Pierre Souyris, que era un libro autobiográfico: *La Folie d'Abraham*. Y me cuenta su encuentro con él, de cómo encuentra a Lanza, cómo se convierte a la noviolencia y cómo adopta la vida del Arca sin estar viviendo propiamente en el Arca, siendo como un «aliado» del Arca. Traduje el libro de Souyris del francés al español. Por aquel entonces trabajaba para la UAM—Universidad Autónoma Metropolitana—, y se publicó la traducción con un prólogo de Tomás Calvillo.

Recordem que Calvillo —company, primer de l'escola, i després «assessor» del Moviment en la distància— va ser la persona que era amb ell a les Filipines quan Javier s'assabenta de l'assassinat del seu fill Juanelo. Javier continua: «Entonces, invité a Souyris a unas conferencias acá. Se vino y hablamos muchísimo y le comenté que quería ir al Arca con mi familia, y entonces fue cuando me invitó a pasar tres meses a su casa».

Sabem, a través d'una entrevista que li fem a María Ortega, la mare de Juanelo, que va ser l'any 1987 que van anar els quatre (Fanny, Juanelo, Javier i ella) a viure amb Pierre Souyris i la seva dona Wendy a Le Truel, Saint Martin de Londres. S'hi van estar tres mesos. Va ser com una preparació per després anar a La Borie Noble, l'Arca mare.

Souyris me invitó a estudiar lingüística con él —por eso hasta hoy sigue siendo una de mis grandes influencias, tanto en mi pensamiento sobre la lengua como en la poesía—. También traduje su libro de lingüística fundamental, publicado por la Universidad de Puebla hace unos cuatro años, *La desintegración del verbo*.

Tota la família va començar a viure la vida de l'Arca, i Javier segueix estudiant les bases de la noviolència de Gandhi i King i combinant la filosofia mística, la poesia i la lingüística amb el treball manual i una disciplina ascètica forta.

Empezábamos a las seis de la mañana los cursos; luego, trabajo en el campo, procesábamos alimentos, nos íbamos a caminar por la montaña, a orar en la noche, y vimos ahí la vida del Arca; y de ahí nos fuimos al Arca madre que está en La Borie Noble. Es el Arca que ha conservado mejor espíritu gandhiano. No hay tecnología, es como entrar a un mundo casi medieval: todo se trabaja con las manos. Esa Arca procura otros de los elementos de la vida gandhiana y la noviolencia que es la autonomía. Procuran ser una realidad autónoma y eso es parte de la noviolencia. Y lo que confirmo en mi experiencia en el Arca es algo que me sorprendió aún más: que realmente los modelos sociales son producto de una teoría que se quiere aplicar a la realidad, y lo que yo había leído sobre lo que era el Arca y sus constituciones era al revés; es a través de la experiencia de una vida práctica al lado de Gandhi la que permite articular la teoría.

Aleshores, quan Javier adjunta el que havia llegit sobre l'Arca i la seva fundació, quan se sent deixeble de Lanza –sense haver-lo conegut personalment–, se li acut començar una Arca a Morelos. Però, per què a Morelos?

Pues porque en Europa ya está hecho, y es un punto de referencia, pero creo que aquí el Arca podría articularse mejor, porque aún hay elementos muy agrarios, muy comunitarios. Entonces me vine con esta idea.

De fet Javier confessa que havia vingut a Cuernavaca per escapar de la vida de ciutat i caminar cap a aquesta Arca, cap a una vida de comunitat rural i noviolenta.

Muchos muchachos se acercaron a mí; se vino un filósofo belga que yo conocí allá en el Arca con su mujer, mexicana, y él se encargó de la panadería artesanal. La gente se entusiasmó.

Aquest filòsof belga és George Voet. Amb ell va comprar hectàrea i mitja de terra, van engegar un forn de pa artesanal i van començar la revista *Ixtus* –que pretenia ser la part teòrica del que es volia expressar com una «experiència encarnada de la teoria» en la vida de l'Arca.

Hicimos pan, comíamos nuestras hortalizas, teníamos árboles frutales... Pero la gente empezó a desertar. La mayoría teníamos entre 30 y 35 años. Muchos de ellos no entendieron el sentido del Arca y los demás, los muchachos, estaban terminando sus carreras; y sí, estaban muy entusiasmados, pero tenían muchos conflictos con los padres. De hecho sus padres me veían como un gurú que les iba a llevar a la perdición. Tuve que hablar con ellos y les dije: miren, me terminan las carreras y luego toman la decisión y arrancamos. Pero crecieron. Y el mundo es el mundo. Los axiomas modernos están sumamente arraigados en más de lo que uno imagina, ¿no? Una cosa es pensar que el mundo puede ser dis-

tinto y otra cosa es caminar hacia la construcción de este mundo distinto que implica verdaderas renunciaciones y radicalidades que suponen abandonar certezas modernas, y, aunque intelectualmente puedan ser muy criticadas, asumirlas es muy difícil.

Entonces se fueron yendo. Algunos de ellos se fueron al Arca en Francia. Ya estaba hecha. Los demás desertaron. Al grado que me quedé solo. Mis hijos no entendían. Me quedé con hectárea y media de tierra, la panadería se fue mermando, George empezó a tener conflictos consigo mismo, y me quedé literalmente solo. Lo único que quedó vivo fue *Ixtus*, algo que se podía hacer sin necesidad de un cambio radical de vida. Esto se logró preservar durante 15 años.

Javier ens explica amb una certa decepció el petit fracàs de l'intent de vida comunitària i noviolenta a Morelos, i hi afegeix l'episodi en què es va trencar el genoll en un partit de futbol, que se li van acabar els diners, que estava molt deprimat i que van decidir vendre el terreny. «Y, bueno, se quedó allí como un hermoso sueño», comenta.

Yo siento que cada vez me da más que el sentido último de un movimiento como el que hemos iniciado, cuya base –a pesar de que nace del dolor, de la fracturación del Estado, de la criminalidad del mundo económico– es la noviolencia, un movimiento que tiene sus orígenes en la tradición gandhiana, debería concluir en la construcción de un mundo comunitario chico, con una presencia de lo que debe ser una vida noviolenta, una vida pobre, una vida de proporciones. Y a esto me voy a dedicar. A construir esto.

De fet, la noviolència té molt a veure també amb el concepte de *proporción* de Lanza, que va sentenciar que és necessari l'equilibri entre «el que la teva boca demana i el que la teva mà pot donar». Una proporció que la trobem també en els *ashrams* gandhians.

Y si tengo un sueño es precisamente este: llevar todo este movimiento a una pequeña comunidad de vida que pueda ser ejemplo de lo que puede ser un mundo noviolento, un mundo de paz, un mundo justo, un mundo fraterno; concentrarme en una de las 700.000 aldeas que deberían formar México.

L'Església i el seu profund catolicisme

La Iglesia me duele tanto que hasta ahora me había prohibido escribir sobre su escándalo, pero guardar silencio cuando se tiene presencia pública es otorgar y yo ya no quiero otorgar nada. (...) Es evidente que en su condición social, de institución, la Iglesia es una meretriz, una puta, y, como tal, ha sido la madre de todas las instituciones modernas: nada la distingue, a no ser que ella (...) fue la primera de su hijo bastardo, el Estado y sus instituciones.

Fragment de *La Iglesia, esa puta casta*, article de Javier Sicilia, 16 d'abril de 2010. Revista *Proceso*.

L'Església també és a les arrels de Javier. Així com la seva mare li descobreix Gandhi i l'espiritualitat en la política, el seu pare li revela la poesia, el vincle amb l'Església i la catolicitat.

Gandhi, la poesia, l'Evangeli i la litúrgia estan absolutament entrellaçats en la formació de Javier. «Así como mi madre me habló de Gandhi i Luther King, mi padre me leía poemas, fragmentos de la Biblia, y me llevaba a la iglesia.»

No encuentro disociación entre lo que la Iglesia me revela a través del Evangelio de Cristo y el accionar de Gandhi y la poesía. Para mí son elementos que se corresponden. Son consonancias y parte de lo mismo, y entonces siempre por esta razón me acerco a Lanza, porque Lanza

es un católico. Primero se convierte al catolicismo y después, desde su experiencia de católico, va al encuentro de Gandhi, y Gandhi le revela un mundo que también está dentro de la catolicidad. Por eso me fascina tanto Lanza, porque conjuga mucho de lo que en mí era pura intuición. Y después encuentro otro personaje importante que es Ivan Illich. Él lo que hace es explicitar de la forma más finamente filosófica, histórica y teológica lo que en Gandhi es casi una formulación espiritual. Lo mismo en Lanza. En Ivan Illich hay un rigor intelectual que no tienen ellos, pero que tiene la misma base fundamental de donde viene la noviolencia y la mejor tradición espiritual, ya sea de la India o del Evangelio.

Siempre estuve vinculado a la Iglesia y, evidentemente, Ivan Illich es lo más fino que se pueda encontrar en la tradición de la Iglesia para mí. De lo más refinado de la espiritualidad articulada en filosofía, en teología, en antropología. Pero lo más cercano a algo parecido en las luchas políticas era la teología de la liberación.

Entonces yo, cuando terminé la «prepa», me fui a vivir con los jesuitas a los cinturones de miseria, con teólogos liberacionistas. Allí aprendí muchas cosas del trabajo social y político, y me formé con misioneros del Espíritu Santo también. Mi mentor espiritual es también del Espíritu Santo y se llamaba Miguel Mier.

Javier ens explica que va voler ser sacerdot –que fins i tot va fer les proves per entrar al noviciat–, però que, fins avui, té friccions importants amb la institució de l'Església.

La institución me parece abominable; la institución de la caridad ha sido uno de los grandes males de Occidente que ha dado como consecuencia las sociedades modernas, pero me separé un tiempo sin dejar de creer en Cristo. Ya no me llenaba el extremado moralismo en el que había incurrido la Iglesia, sus traiciones, su lenguaje anquilosado, y pasé un largo periplo acercándome al budismo zen y al yoga también. Me dieron muchas cosas, entre ellas, una disciplina meditativa y un reencuentro con una tradición

que en mí estaba borrada, que es la tradición mística y monástica. Entonces regresé a la Iglesia.

Al terminar la preparatoria no sabía qué quería hacer. Quería ser sacerdote, pero también quería escribir poesía. Mi padre conocía a un teólogo de la liberación llamado Roberto Guevara. Vive en Ciudad Nezahualcóyotl y tenía una comunidad en los cinturones de miseria de las zonas pobres de las ciudades, Santa Úrsula, detrás del estadio Azteca. Entonces le dije a mi padre que quería irme a vivir en una de estas comunidades y pasar un año sabático. Él me contactó con Guevara y allí me fui a vivir, con dos amigos, a trabajar en la comunidad. Eran jesuitas. Aprendí mucho. Sobre todo que este pinche juego burgués que está en muchos católicos de ir a ayudar a los jodidos era una idiotez. Yo aprendí más de ellos. En el sentido de la manualidad, de la autarquía y la creatividad en estado límite. Sentí que a la teología de la liberación le faltaba lo místico. Y volví a la Iglesia. Intenté ser jesuita, no quise ir a la universidad, pedí mi ingreso al noviciado y me hicieron un examen, unas pruebas, y descubrieron que no tenía vocación, cosa que les agradezco.

Un home d'acció poètica

En Javier, doncs, tots aquests elements i aquesta part de l'Església –tant la de tradició mística, com la d'Illich, com la de la teologia de l'alliberament– es barregen per enriquir la seva formació espiritual i no violenta. I cal sumar-hi també dues persones que van guiar-lo a l'hora de fer activisme polític, quan començava a abocar els seus coneixements de la noviolència i l'espiritualitat en l'activisme. Es tracta de Pietro Ameglio, uruguaià naturalitzat mexicà –que va ser amb Sicília durant la lluita en contra de la construcció d'un centre comercial, el conegut Casino de La Selva a Cuernavaca– i autor de diversos llibres sobre desobediència civil pacífica, i de Rafael Landerreche –assessor de Las Abejas de Acteal, i

que actualment viu a Los Altos de Chiapas–, una de les persones, com diu Sicília, «d'acció» que va ser present en la presa no violenta de les petroleres i a les marxades que es van organitzar a Mèxic, després del frau electoral que va posar Felipe Calderón a la presidència del país.

Pietro y Rafael me vincularon a procesos de acción política, me formaron en el activismo político, porque mi visión de la no violencia está enraizada más bien en una forma debida o una espiritualidad.

Un Sicília profundament catòlic, poeta, estudiós de la noviolència, però, segons ell, poc amant de l'activisme, acaba inspirant el moviment més gran en contra de la guerra al país. Totes aquestes arrels espirituals, fins abans de l'assassinat del seu fill, les havia fet desembocar més en la seva vida literària i poètica que en la vida política. Però quan comença el Moviment i es troba «allà al mig», com diu ell, què fa? «Pues fue una respuesta natural», confessa.

Ahí estaba. Simplemente se formuló en el espacio y en la coyuntura desgraciada en la que se tuvo que formular. Simplemente se articuló lo que ya estaba.

De fet, Javier reconeix que se li ha fet molt pesat tot plegat i assegura que no està fet per liderar mobilitzacions, i que té nostàlgia del passat.

Y ayer, que revisaba parte de mi obra, me doy cuenta que tengo que decir las cosas de otra manera. Todo lo que he dicho después de lo que he vivido me parece formulado de una forma muy, muy frívola. Tengo muchas ganas de volver a mí. Por eso el Arca, por eso la comunidad; volver a esos mundos en los que yo me siento mejor, más cómodo, en la soledad de la escritura, en el diálogo con pequeños grupos, en la enseñanza, en mi verdadero quehacer.

Pero este quehacer también es reflejo de un trabajo interior que en el momento que tiene que articularse, se articula, simplemente ya estaba dado. Sí, me es pesado, porque no es mi mundo; el activismo no es mi mundo. Creo que el activismo puede ser terriblemente destructor, porque el devenir histórico es infinito y yo creo que lo que tenemos es el sueño de una Arca para ejemplificar con la vida. Debemos mostrar lo que el mundo y las relaciones con los hombres deben ser. Y esto se muestra en pequeños espacios comunitarios.

(...)

Pues sí, me es incómodo vivir o pensarme en un activismo sin fin. Sigo pensando como un autor y creo que hay que encarnar, como se encarna un poema en las palabras; hay que encarnar las palabras del poema en la vida diaria y eso solo se puede hacer en un espacio comunitario.

Li confesso a Javier que, després de tant de temps de conèixer-lo, de parlar-hi, de compartir les seves idees sobre l'Estat, sobre la noviolència i l'organització, em fa la sensació que en el fons és un profund «anarquista catòlic», i que seria el primer que conec. Riu, però ho reconeix.

Me considero un anarquista, pero no como Bakunin o Proudhon, sino como Gandhi, incluso en un sentido cristiano. El cristianismo y el judaísmo tienen una gran dosis de anarquismo. No podríamos decir que Cristo era un anarquista, sería un poco anacrónico expresar eso. Pero si entendemos que el anarquismo es la negación del poder, y la autonomía y la fidelidad a dirigirte a ti mismo autogestivamente, sin traicionar los principios morales –que son los únicos que pueden llevar a una vida libre e independiente–, pues... el cristianismo lo es. Un anarquismo pacifista, más bien no violento. Tolstoi lo era. La negación al poder está en la base del judeo-cristianismo, está en la encarnación misma. Dios renuncia a su poder y se hace un hombre pobre que muere como un delincuente muy confrontado con los poderes de su época. Lo podríamos analizar como una especie de anarquista, como un hombre que se niega al poder, una negación al poder,

una capacidad de vivir libremente y en coherencia con esa libertad que está en maridaje con la vida ética.

Yo creo que un anarquista es alguien que se niega a la riqueza. Como Gandhi. La pobreza de Gandhi era proverbial. El anarquista defiende las vidas comunitarias, la economía a escala, la economía de subsistencia, que es la capacidad que tienen ciertos grupos, ciertos pueblos, de proporcionarse su subsistencia mínima, es decir, comer, apoyarse entre ellos. El anarquista defiende las economías de soporte mutuo, que son economías pobres que no acumulan, pero en las que a sus integrantes se les permite vivir dignamente y dedicarse verdaderamente a cosas mucho más importantes. Eso es la vida en común.

15. L'Arca, el dol i els propers passos

Tornem a parlar amb Sicília a inicis de 2013. Fa pocs mesos que ha tornat a Mèxic després de passar un mes i mig a l'Arca de Saint-Antoine a França. Continua tenint la mateixa mirada, aquella que camina entre el dolor, el patiment i l'esperança; aquella que mira per sobre la muntura de les ulleres, com donant les gràcies a la conversa. Segueix amb el seu barret d'Indiana Jones amb un pegat mal cosit, testimoni del pas del temps, de les caravanes, dels dolors absorbits, descolorit pel sol de les marxes, desgastat pel pas del temps. És potser una metàfora del Moviment: desgastat i cansat, tant de victòries com de derrotes, orgullós del creixement de les víctimes, que ara són organitzadores, i amb els seus «pegats» que han esmorteït el dolor de tanta gent, i que han teixit i recosit una societat que s'estava trencant. Javier torna de França convençut que després de més de vint mesos des que van assassinar el seu fill, tot just ha començat el seu dol. Ens diu que seguirà «acompanyant» el Movimiento por la Paz con Justicia y Dignidad potser més «de lluny», que insistirà perquè s'aprovi la Llei de Víctimes que van escriure i dissenyar els integrants del Moviment, i que lluitarà per un memorial digne de les víctimes de la guerra al país. A més, enmig d'aquest dolor innombrable que només el comprenen els que han viscut una cosa semblant, buscarà crear un centre on s'ensenyi la noviolència.

Javier segueix igual, amb tots els collarets, rosaris, polseres, escapularis i creus penjats al coll. Són els que les víctimes que l'abraçaven li entregaven. Segueix amb aquella humanitat a flor de pell després d'haver intentat començar el dol per la pèrdua del seu fill. L'Arca li serveix una mica per això, per retirar-se, per veure en perspectiva tot el que ha passat en dos anys.

Javier va arribar a Saint-Antoine-l'Abbaye amb la seva parella actual, la fotògrafa i arquitecta Isolda Osorio, el 14 d'octubre de 2012, i s'hi va quedar fins al 26 de desembre. Els llaços de Javier Sicília amb l'Arca, com hem explicat, es remunten als anys vuitanta i indiscutiblement van jugar un paper essencial, importantíssim, en la seva reflexió personal sobre la noviolència i la seva evolució espiritual.

A l'Arca, les tasques domèstiques es reparteixen en torns diferents. Tothom fa de tot: feina al camp, dins la casa, a la cuina, al forn de pa, a la bugaderia. Però hi ha un moment clau en la vida de l'Arca: el moment de *les pluches*, el moment de pelar, netejar i tallar les verdures que es consumiran durant la setmana. És cada dia, a les 8.40 del matí, després de l'esmorzar i abans de la primera oració del matí. És un moment especial de convivència, que Javier recorda com una estona diària bàsica per la conversa amb els altres, on es posava el davantal de cotó florejat i amb un ganivet començava a pelar i tallar cebes, pastanagues o carbasses. Reconeix que era poc àgil per a la tasca, i a nosaltres ens costa veure en el Javier de la cuina de l'Arca la mateixa persona que va plantar el president de Mèxic de cara a la nació.

I és en aquestes coses on veiem l'essència de Javier, poeta, estudiós de la noviolència, creient i admirador de la vida comunitària. És el mateix Javier, el que fa la *pluche* a l'Arca de Saint-Antoine i el portaveu de l'MPJD. El mateix que va interpelar a Felipe Calderón, el mateix que va qüestionar els candidats a la presidència del país Andrés Manuel López Obrador, Enrique Peña Nieto i Josefina Vázquez Mota al castell de Chapultepec al DF, el mateix que va agafar una taladradora i va literalment clavar les plaques dels assassinats en una plaça pública, el mateix que amb una serra mecànica va partir en dos una arma AK-47 a la plaça central de Houston durant la caravana als Estats Units, el mateix que des d'una tarima improvisada a Ciudad Juárez exigiria respecte i justícia per a les víctimes de la violència i els seus familiars.

La comunitat de l'Arca de Saint-Antoine va acollir Diego, Fanny i Rogelio –el nét i la filla de Sicília, i el millor amic de Juanelo. Tenien un

trauma immens i se sentien amenaçats en la seva integritat física. Els tres necessitaven la quietud de l'Arca i les seves ensenyances per intentar tornar a aprendre a viure. Actualment, ja han tornat a Mèxic.

Després de la visita de Javier a l'Arca ens preguntem com va «protegir-se» del personatge en el qual, molt a pesar seu, es va anar convertint; com va escapar-se de l'aura del reconeixement públic i va seguir essent ell enmig de tanta admiració, conflictes, crítiques, amenaces, desacords amb el govern, amb els partits de dreta i d'esquerra... Com ho feia per no caure rodó sobre les tarimes a les places de tots els pobles i ciutats que va trepitjar? Javier ens parla de la proporció.

La proporción, Marta. Nunca perder de vista que somos pequeñez y debilidad, que somos finitud. Fue lo que me permitió preservar mi humanidad a lo largo de los recorridos de las caravanas hacia el norte de México, luego hacia el sur y finalmente por Estados Unidos. Fue lo que me permitió preservarme durante mis encuentros con miles de víctimas y de familiares de víctimas, o durante las pláticas públicas y privadas que sostuve con Calderón y con políticos de toda índole. Nunca perdí mi proporción, mi límite, mi debilidad humana, tan estrecha y paradójicamente ligada a mi grandeza. Esa es la esencia humana: debilidad y grandeza inextricablemente enlazadas. ¿No crees? Llevo años trabajando mi vida en ese sentido, que me revelan el Evangelio, Gandhi, el propio Lanza del Vasto y el Arca. Tener poder no me interesa lo más mínimo. Ese trabajo sobre mí mismo se volvió parte de mi naturaleza. En todos estos meses, periodistas, compañeros o personas que observaban el Movimiento me preguntaban: «¿Qué estás haciendo? ¿Por qué lo haces así? ¿A dónde quieres ir?». Me era imposible responder en el sentido en que suelen responderse estas cosas: con un plan estratégico y una intención de llegar al poder, cualquiera que este sea. Les decía entonces: «Vivo, como dice el Evangelio, cada día mi afán, y para vivirlo lo mejor posible oigo cada día a mi corazón».

I el seu cor, confessa, li deia que ara li tocava escoltar, consolar, «ser el més digne possible i fidel a la condició humana», donar veu als que no en tenen, visibilitzar el dolor i, després, retirar-se temporalment de la vida pública.

Hay que seguir escuchando al corazón y dejar que el MPJD construya su propia autonomía. Yo no puedo seguir siendo la figura que lo representa de manera absoluta. Ese papel no es sano para nadie. Por desgracia en México, y por lo general en el mundo occidental, todo gira alrededor de personajes. Esa verticalidad es malsana. Hay que dejar espacios para otros actores. Si todo se fija en una sola persona, se desgasta el Movimiento.

Uno puede convertirse en un personaje, en un rehén del papel que los medios te construyen y de las ilusiones que otros proyectan sobre ti. Yo no quiero violentar lo que soy. No soy un político. No soy un activista puro. Soy un hombre bastante solitario, un hombre de escritorio, de libros y recogimiento, un hombre libre que siempre quiere poseerse a sí mismo. No me interesa ser un personaje público.

Per primera vegada Sicília reconeix que no havia tingut temps de fer el seu dol per l'assassinat de Juanelo, que després de la caravana pels Estats Units se sentia vell. «Estos últimos veinte meses me pesan como si hubieran pasado sobre mí diez años», va dir.

Medí la vacuidad y el peligro de lo que significa ser una «figura emblemática», ese tipo de figura pública que no quiero ser... En ellas las personas, no todas pero sí muchas, proyectan sus ilusiones, lo que ellas piensan que eres y que, desde lo que ellas son, deberías ser: proyectan sus miedos, sus esperanzas, su impotencia, sus sueños...

Sicília pensa que carregar amb totes aquestes esperances implica defraudar també molta gent i destruir la imatge que molts s'han fet de tu.

Algunos, especialmente los partidos políticos, no me oyeron bien cuando grité «¡Estamos hasta la madre!». Ni leyeron bien la carta que dirigí al mismo tiempo al crimen organizado y a TODA la clase política del país. Allí no culpé solo a Calderón y a su gobierno. Culpé a la clase política, incluyendo a los partidos y al Estado, que están gangrenados por la corrupción. Para mí la única respuesta a tanta corrupción y simulación fue desde siempre un masivo voto en blanco. Me parecía la única forma de exigir a todos los partidos, incluyendo al PRD y a la coalición de la izquierda, que rompieran sus vínculos con los cárteles y realizaran una profunda y verdadera reforma política donde la ciudadanía tuviera el control de la clase política, una refundación del Estado.

Després d'un mes i mig a l'Arca de Saint-Antoine, després d'aquesta espècie de «retir espiritual», Javier es veu davant d'un mirall.

Me atreví a decirme a mí mismo que en medio de tanto dolor, en medio de la desgracia más atroz, llegó una gracia infinita. Yo salí a gritar mi dolor y mi indignación. Y de repente oí el eco de mi propia voz. Desde los rincones más apartados del país llegaron cientos de personas a decirme: «Traigo el mismo dolor que tú, y nadie nunca ha dicho nada por mí. Vengo a abrazarte y a poner mi dolor y mi indignación junto a los tuyos». Eso es una gracia...

No entenem del tot aquesta «gràcia» associada a milers d'assassinats, i Javier comenta que, òbviament, l'assassinat del seu fill i de totes les víctimes de la violència són desgràcia pura i absoluta.

No debieron jamás haber ocurrido; no deben ocurrir nunca. Pero detrás de esa desgracia hay una gracia: la del dolor compartido que de repente se vuelve amor y fuerza. Hay una gran reserva moral en mi país que la guerra al narco, los criminales y el patrimonialismo –esa forma delincencial del Estado mexicano– buscaron arrebatarnos y corroer. El sistema hizo lo imposible por convertirnos en individuos aislados que aullaban solos

y maldecían de noche. De repente alguien gritó, encendió una vela, otros prendieron las suyas y gritaron a su vez... Ya nadie puede amordazarnos.

La desgràcia, abans de l'assassinat de Juanelo, ja havia visitat Javier anys enrere. Alguns esdeveniments desgraciats el fan viure «amb por» ja des de petit.

El mal siempre me persiguió. De pequeño siempre tenía miedo de que le pasara algo a mi familia. Cuando caía la noche me quedaba en la ventana esperando el regreso de mi padre, de mi madre y de mis hermanos. Solo me aliviaba cuando los veía a todos en casa. Había siempre en mí la sensación de la experiencia del mal, que se expresaba de muchas maneras en mi experiencia interior. Toda mi obra novelística tiene que ver con el mal y la gracia; toda mi crítica política estaba y continúa estando centrada allí. Es una intuición, una «connaturalidad», como dicen los filósofos. Hasta que mi vida personal comenzó repentinamente a llenarse de tragedias. Mi hermano y sus dos hijas murieron hace 14 años en un accidente de coche. Su muerte y la de mis sobrinas nos desgarraron a mí, a mis hijos y a su mamá. Casi todos mis cuñados murieron jóvenes, en forma trágica... Mi vida está llena de muertes prematuras e injustas. Esa convivencia con la muerte agudizó mi percepción del mal que causa estragos en mi país. Cuando murió mi hermana aniquilada por una cirrosis, un año antes de que asesinaran a mi hijo, pensé que ya no podía vivir algo peor. Pero no fue así. Hubo algo peor.

Eso fue: estar cara a cara con el mal radical.

Cuando murió mi padre me recargué mucho en la oración. Cuando murieron mi hermano y mis sobrinas, la oración dejó de consolarme. Me salvó la poesía. Me recargué en César Vallejo, Paul Celan, Miguel Hernández, Sabines. La poesía es también una forma de oración. Ahora con la muerte de mi hijo la poesía dejó de traerme consuelo. La palabra, y su más alta expresión, la poesía, no alcanza para decir lo inefable del mal y del sentido que el mal oculta.

Viví en la muerte de mi hijo y de sus amigos cosas espantosas. He oído otras, cientos, iguales y peores... Las víctimas se abrieron conmigo de manera total y absoluta porque ellas, como yo, sabemos que solo una víctima puede comprender a otra víctima.

Durant l'estada a l'Arca el consol de Javier prenía forma en la música i en el cant:

Cantan en forma muy bella; es una de sus varias y hermosas tradiciones. Cuando los escuchaba cantar durante los oficios de la oración me viene al alma, a la carne, la soledad de mi hijo en el momento de su muerte, el horror de su soledad y de su miedo, el horror de la soledad de sus amigos... Cuando escuchaba esas voces que cantan tan bonito y se me viene a la carne la soledad de mi hijo, me quiebro con ese dolor que solo puede venir del consuelo, y le digo entonces en mi corazón a mi hijo, y a través de él a todos los que han tenido que sufrir a manos de la imbecilidad humana: «Espero que este consuelo, esta presencia amorosa de Dios que me revela la música, haya estado contigo en el momento de tu muerte. Eso, hijo, me aliviaría un poco». La música me da una dura paz. No hay otra frente al sufrimiento. En la muerte de mi hijo veo cada muerte, la soledad y el terror de cada una de las víctimas, y en la música siento la paz que he deseado para ellas ante la dolorosa imposibilidad de haber evitado esos sufrimientos. Eso es injusto... No lo podemos permitir más.

Desde Saint-Antoine-l'Abbaye, Sicilia va veure, amb claredat i desde la distància, la terrible situació de Mèxic: un país adolorit que es nega a assumir l'horror.

Un gobierno que se negó durante seis años a asumir la responsabilidad del Estado; otro gobierno que, a pesar de sus buenas intenciones, no se perfila mejor que el anterior; un país que se niega, con hermosas excepciones, a contar a sus muertos, a recabar sus historias y a buscar una ruta hacia la

paz. Mientras más lo pienso, más entiendo que tenemos un largo trabajo que hacer con nuestra propia alma y con el alma colectiva de la nación. ¿Por dónde empezar?

Todos debemos pensar en ese «por dónde». Paralelamente a la defensa de las víctimas tenemos también que empezar a reflexionar sobre los verdugos. ¿Qué vamos a hacer con todos estos muchachos convertidos en sicarios desde su adolescencia? ¿Cómo los vamos a recuperar? ¿Cómo los vamos a perdonar? ¿Cómo vamos a perdonarnos a nosotros mismos? Toqué el tema con Calderón cuando le dije que aun las víctimas culpables eran víctimas. Tenemos que saber cuál es la historia de estos jóvenes sicarios para saber en qué fallamos como nación, como sociedad, en qué fallaron los gobiernos para producir tantos delincuentes.

Per un moment no podem evitar preguntar a Sicilia què pensa dels que van assassinar el seu fill. Ens comenta que segurament van ser bons i trapelles com el seu fill i com el seu nét Diego. I reflexiona sobre el grau de violència familiar i social que van haver de patir per convertir-se en «monstres».

Nadie nace criminal. La deuda social con ellos es enorme, pero eso el puritano de Calderón nunca lo quiso reconocer. Y dudo que la perciba Peña Nieto.

Javier Sicilia somia tornar a dedicar-se a escriure i crear a Cuernavaca un centre per ensenyar la noviolència. No seria una Arca, com la que va intentar impulsar a Morelos als anys vuitanta, sinó un espai simple, auster, d'estudi, potser amb un petit hort i un forn de pa.

Se confunde la noviolencia con el pacifismo. Son cosas muy distintas. El pacifismo rehúye el conflicto. La noviolencia, que no es una táctica, como algunos creen; es, en cambio, un trabajo sobre uno mismo a partir del corazón y de la conciencia. La noviolencia no implica huir del conflicto, sino asumirlo para buscar la verdad que lo trasciende. Eso solo puede hacerse si hay un corazón dispuesto a encontrar una razón y no a imponer un criterio.

Javier està convençut que el més important ara és continuar endavant, estimant els altres, tot i el dolor que encara sent. «Solo el amor nos hace solidarios y verdaderamente libres», sentència. Aquestes pàgines acaben amb un «además opino que» d'aquells que Javier inclou al final dels seus articles però ara és un «además opino que» que inclou les demandes d'aquell *¡Estamos hasta la madre!* del 8 de maig de 2011.

Además yo opino que debemos rescatar la memoria de los muertos de esta guerra, opino que tenemos que encontrar la ruta de paz, opino que tenemos que darles justicia a las víctimas, opino que no podemos seguir aceptando lo intolerable, opino que las partidocracias deben destruirse y que tengamos que construir una sociedad verdaderamente democrática, de comunidades, de seres humanos proporcionales. ¡Hay tanto de que opinar! Esa «cosa histórica» llamada Estado y esta «cosa histórica» llamada economía están en una absoluta crisis. Tenemos que caminar hacia estos modelos comunitarios. Creo que Gandhi tenía razón cuando pensaba que la India debía de ser un millón de aldeas que se autosustentan y trabajan entre sí en una economía pobre. Creo que el mundo va hacia allá.

Annex 1: Els sis punts

Pacto Nacional. México D.F., 12 de mayo de 2011

I. RAZONES DE URGENCIA

Ante la emergencia nacional, hoy más que nunca resulta necesario tomar medidas urgentes para detener esta guerra con su escalada de violencia y regenerar el tejido social y comunitario.

Este momento histórico adverso y profundamente violento es resultado de estructuras económicas y sociales que generan desigualdad y exclusión. Aquí impera la muerte lenta causada por la miseria, la pobreza, el desempleo, la falta de oportunidades para el desarrollo pleno de nuestras vidas y por la destrucción del ambiente.

La guerra contra el narcotráfico es una manifestación de políticas y acuerdos internacionales que sitúan a México como el campo de batalla donde a los pobres de este país y Centroamérica les toca pagar una alta cuota de vidas humanas para que las drogas lleguen a su destino y consoliden grandes negocios.

Frente a este escenario, el Estado ha optado por una estrategia militar para enfrentarse al crimen organizado y la protesta social, privilegiando un proceso de militarización intensivo y extensivo de la seguridad pública –no solo por el amplio despliegue de las fuerzas militares en territorio nacional, sino también por la creciente presencia de los mandos castrenses en la dirección de las policías civiles.

Resultado de esta estrategia que pone en el centro la confrontación violenta es una guerra civil donde mexicanos matan mexicanos, generando 40.000 ejecuciones en lo que va del sexenio.

Solo en el mes pasado, en abril, se contabilizaron 1.427 asesinatos, considerando los cuerpos hallados en las narcofosas. Las víctimas civiles se cuentan ya por miles en todo el país: más de 200.000 personas desplazadas, 10.000 huérfanos –la Redim calcula 30.000, aunque no es una cifra oficial–, 10.000 secuestros de migrantes, más de 30 alcaldes asesinados.

Un componente fundamental que explica esta escalada de violencia y guerra es la enorme corrupción y su infiltración en el Estado, en todos sus niveles.

La impunidad es otro de los factores que determinan lo que hoy sucede en el país; el 98% de los delitos quedan impunes. Tenemos un sistema de procuración e impartición de justicia incapaz de investigar y sancionar a quienes cometen los delitos y la violación de derechos.

II. VISIÓN COMÚN CON EXIGENCIAS MÍNIMAS Y COMPROMISOS

1. Exigimos esclarecer asesinatos y desapariciones y nombrar a las víctimas

Proponemos a la sociedad y planteamos la exigencia y mandato a las autoridades, acciones de corto y mediano plazo que inicien un nuevo camino de paz con justicia y dignidad.

A. Se deben esclarecer y resolver los asesinatos, las desapariciones, los secuestros, las fosas clandestinas, la trata de personas y el conjunto de delitos que han agraviado a la sociedad. Determinar la identidad de todas las víctimas de homicidio es un requisito indispensable para generar confianza.

B. Exigimos a las autoridades estatales y federal la resolución pública –que presente a los autores intelectuales y materiales de algunos de los casos emblemáticos que han agraviado a la sociedad, entre ellos la familia Reyes Marisela Escobedo y su hija Rubí Bety Cariño y Jirí Jaakola, las niñas y

niños de la guardería ABC, la familia LeBarón, los jóvenes de Villas de Salvárcar, los jóvenes de Morelos.

C. Convocamos a la sociedad civil a rescatar la memoria de las víctimas de la violencia, a no olvidar y exigir justicia, colocando en cada plaza o espacio público placas con los nombres de las víctimas.

2. Exigimos poner fin a la estrategia de guerra y asumir un enfoque de seguridad ciudadana

A. Se debe cambiar el enfoque militarista y la estrategia de guerra de la seguridad pública y asumir una nueva estrategia de seguridad ciudadana con enfoque en los derechos humanos.

B(I). Exigimos que antes de dos meses los congresos locales aprueben la reforma constitucional en derechos humanos y sea publicada para darle plena efectividad, y que en el mismo plazo se instituya el mecanismo de protección de periodistas y defensores de derechos humanos.

B(II). Exigimos que no se aprueben leyes o normas que conculquen los derechos humanos y las garantías individuales bajo el concepto de seguridad nacional y que no se aprueben las modificaciones propuestas al dictamen de la Ley de Seguridad Nacional.

3. Exigimos combatir la corrupción y la impunidad

A. Se requiere una amplia reforma en la procuración y administración de justicia que dote de verdadera autonomía al Ministerio Público y al Poder Judicial, que establezca el control ciudadano sobre las policías y los cuerpos de seguridad, avance en la reforma de los juicios orales, y establezca sistemas más efectivos de control judicial que reduzcan la discrecionalidad en los procedimientos y resoluciones de fondo. La justicia no puede seguir al servicio de intereses y cálculos políticos. También se requiere legislar

para generar la capacidad y atribuciones de investigación y consignación de funcionarios públicos de los tres órdenes de gobierno en casos de corrupción.

B. Exigimos que, en máximo seis meses, el Congreso elimine el fuero de legisladores y funcionarios de los tres órdenes de gobierno en materia de actos de corrupción, delitos del orden común y de crimen organizado.

4. Exigimos combatir la raíz económica y las ganancias del crimen

A. La criminalidad y su violencia tienen como su motor las ganancias derivadas del narcotráfico, los secuestros, la trata de personas, la extorsión, la venta de protección y demás delitos que después reinyectan los recursos en la economía mediante el lavado de dinero. Exigimos un combate frontal al lavado de dinero y activos de los delincuentes, mediante la creación de unidades autónomas de investigación patrimonial –en coordinación con la Unidad Federal de Inteligencia Financiera– que permitan reunir material probatorio para formular acusaciones y dictar sentencias por los actos de negocios ilegales.

B. Exigimos la presentación de un Informe a la Nación sobre los resultados de la investigación patrimonial y el lavado de dinero –que muestre los casos más notorios que se han sancionado en este sexenio–, y sobre el avance en la integración de las unidades de investigación sobre lavado de dinero de las 32 entidades federativas y la federal.

5. Exigimos la atención de emergencia a la juventud y acciones efectivas de recuperación del tejido social

A. La seguridad ciudadana no se resolverá con armas y violencia. Exigimos una política económica y social que genere oportunidades reales de educación, salud, cultura y empleo para jóvenes, porque son las principales

víctimas de esta estrategia. Exigimos la recuperación del carácter público de la educación, y romper el control corporativo que ejerce la cúpula del SNTE sobre la política educativa; así como el incremento inmediato en los recursos destinados a las acciones sociales de seguridad ciudadana –al menos en la misma proporción de los destinados a las fuerzas armadas y de seguridad pública.

B. Exigimos que en los próximos tres meses se establezca un programa especial de emergencia nacional para y de jóvenes, que invierta las prioridades del presupuesto –garantizando al menos lo mismo que se destina a seguridad– para la construcción de escuelas y el aumento de la matrícula en educación secundaria media superior y superior; un sistema universal de becas para estudiantes de secundaria EMS y superior de escuelas públicas; así como recursos para proyectos culturales, deportivos, productivos y sociales realizados por los propios jóvenes y sus organizaciones como actores de reconstrucción del tejido social en sus barrios, comunidades y unidades habitacionales.

6. Exigimos democracia participativa

Mejor democracia representativa y democratización en los medios de comunicación. La seguridad requiere democracia y nuevos medios de participación ciudadana. Exigimos que se amplíen los medios e instrumentos de participación ciudadana en los asuntos públicos, mediante el reconocimiento institucional de la consulta popular, las candidaturas independientes, la revocación de mandato, la contraloría social y las acciones colectivas.

Se requiere una política de Estado en materia de telecomunicaciones que rompa, en el menor tiempo posible, los monopolios y genere una amplia democratización y apertura no solo a la competencia, sino también al fortalecimiento de los medios públicos.

Exigimos a la Cámara de Diputados que en un periodo extraordinario, a más tardar en dos meses, apruebe la minuta de reforma política constitucional

aprobada por el Senado, que establece la consulta popular, la iniciativa legislativa, las candidaturas independientes y la reelección inmediata de legisladores y alcaldes.

III. PARA INICIAR EL CAMINO

Proponemos dos momentos para lograr esto:

- Un pacto ciudadano entre los miembros de la sociedad civil y;
- En un segundo momento, una serie de planteamientos y de mandatos, de exigencias a los gobernantes, a los líderes de los partidos políticos y a los factores de poder.

Este momento requiere la participación de todas y todos; el Pacto de la sociedad civil implica un esfuerzo de unidad y organización de la sociedad civil nacional, para que tengamos una voz y acciones con el fin de parar esta guerra y la violencia social, corrupción e impunidad que nos están destruyendo como personas y como nación.

El 10 de junio nos reuniremos en Ciudad Juárez con las Comisiones de Verificación y Sanción que la sociedad civil nacional establecerá en este tiempo con especialistas y gente honorable para cada uno de los seis puntos.

Durante este periodo, hasta el 10 de junio, las Comisiones –con las aportaciones del resto de la sociedad civil– irán especificando con más detalle las acciones correspondientes a cada exigencia.

Invitamos a toda la ciudadanía en las comunidades, barrios, colonias, lugares de trabajo, a aportar en esta discusión y construir espacios de reflexión y acción colectiva nacional permanentes.

Hacemos, además, un llamado a nuestros compatriotas que radican allá, y al pueblo de los Estados Unidos de América para que apoyen nuestra movilización y exijan al gobierno y al Congreso de ese país que detengan el flujo de armas hacia México y el lavado de dinero.

Annex 2: Transcripció del discurs pronunciat a Washington el 10 de setembre de 2012

Comienzo con unos versos de Thomas Merton: «[...] El mundo entero está [...] en llamas./ Las piedras queman,/ aún las piedras queman./ ¿Cómo puede un hombre aguardar/ o escuchar a las cosas quemándose?/ ¿Cómo puede atreverse a sentarse con ellas/ cuando todo su silencio está en llamas?».⁵

Porque el mundo está en llamas a causa de la guerra contra las drogas; porque el silencio de los muertos de esta guerra está en llamas, y pide que nos levantemos para detenerla y nombrarlos en el amor, en la paz, en la justicia y la libertad que les debemos, guardemos un minuto de silencio.

Hace 49 años, en esta ciudad, un gran estadounidense que he llevado como una luz durante toda mi vida, pronunció uno de los más hermosos discursos sobre la libertad. Ese discurso no solo significó una luz de esperanza para los millones de afroamericanos que la Constitución, la Declaración de Independencia y la Proclama de la Emancipación del presidente Lincoln habían traicionado. Significó también, al lado de las luchas civiles que lo precedían, la realización de lo que una buena parte del pueblo blanco de Estados Unidos les debía y aún, en muchas partes, les sigue debiendo: sus «derechos inalienables a la vida, a la libertad y a la búsqueda de la felicidad».

Esa Constitución y esa Independencia, que sentaba las bases de la democracia, hay que recordarlo, no solo fue el legado que los padres fundadores le dieron a esta nación, se lo dieron también, antes que Francia, a América Latina y al

5. [...] *The whole world is [...] on fire./ The stones/ burn, even the stones they burn me./ How can a man be still/ or listen to all things burning?/ How can he dare to sit with them/ when all their silence is on fire?*

mundo entero. Por desgracia, al igual que le sucedió a las poblaciones afroamericanas de Estados Unidos, los ciudadanos de América Latina hemos tenido que sufrir, bajo el auspicio de políticas estadounidenses fallidas que han generado todo tipo de dictaduras en nuestros países, las mismas traiciones a esa herencia. Y al igual que los afroamericanos, nosotros también hemos tenido que salir a conquistar y defender lo que los padres de esta nación, al encarnar el pensamiento ilustrado, entregaron de bueno al mundo: la democracia y sus libertades.

Sin embargo, cuando dolorosamente habíamos llegado allí, cuando comenzábamos a encarnar, después de mucho sufrimiento, los fundamentos que los padres de esta nación redactaron en 1787, el presidente Nixon decretó a nivel mundial una guerra contra las drogas que a lo largo de 40 años ha traicionado nuevamente los principios de los arquitectos de la democracia republicana. Hoy, bajo esa guerra, todos –negros, blancos, latinos, asiáticos, europeos– estamos sometidos al crimen, a la corrupción de los gobiernos, a los abusos del poder, a la segregación racial y a la destrucción de la democracia y los derechos civiles. Lo que debió ser tratado como un asunto de salud pública ha sido equivocadamente tratado como un asunto de seguridad nacional cuyas consecuencias, como sucedió en los Estados Unidos durante la guerra contra el alcohol en los años veinte, ha destrozado a Colombia, está destrozando a México y a Centroamérica, y corre como una gangrena por el resto del continente y del mundo.

Cuarenta años después de decretada esa guerra, el consumo de la droga que ustedes querían erradicar no ha bajado. Pero nosotros traemos en nuestro corazón, y con nosotros mismos, hijos asesinados que jamás la habrían consumido; traemos hijos desaparecidos que nunca se acercaron a ningún *dealer*; traemos huérfanos y viudas que están desamparados; traemos jóvenes que –hijos de la miseria, porque el gobierno de México y de otras partes de América Latina gastan más dinero estadounidense en promover la guerra que en programas sociales– han encontrado refugio en el crimen y han terminado descuartizados; traemos migrantes que, a causa de la exacerbación del racismo que esta guerra ha traído, son tratados como delincuentes o desaparecen en territorio mexicano víctimas del crimen y de autoridades de migración corrompidas; traemos negros, latinos y blancos cuyas familias en Estados Unidos han quedado desamparadas

porque sus padres purgan condenas por haberlos encontrado en posesión de unos gramos de droga; traemos miles de desplazados que han perdido sus hogares e incluso su patria; traemos miles de víctimas a quienes el ejército ha violentado sus derechos; traemos, en síntesis, un país lleno de miedo en donde los derechos civiles se pierden día con día.

Detrás de cada uno de los adictos norteamericanos que consumen droga por un acto de su libertad; detrás de las armas estadounidenses que abastecen legalmente a nuestros ejércitos e ilegalmente a los narcotraficantes; detrás del lavado de dinero de sus bancos; en síntesis, detrás de esta guerra que el presidente Nixon declaró y que las sucesivas administraciones de los Estados Unidos han continuado; detrás del acatamiento bovino que nuestros gobiernos han hecho de ella, están no solo nuestros muertos, nuestros desaparecidos, nuestros desplazados, sino un crecimiento de la segregación racial en Estados Unidos, un aumento de la criminalidad y de la corrupción de los estados de todo el mundo que está haciendo peligrar la cultura y la democracia.

Por eso, después de recorrer miles de kilómetros en México y en Estados Unidos, hemos llegado hasta aquí, como hace 49 años lo hizo el doctor King y las comunidades afroamericanas, a cobrar también un cheque.

Cuando los padres fundadores de esta nación escribieron la Constitución de los Estados Unidos de Norteamérica, firmaron de alguna forma también un pagaré del que no solo los estadounidenses sino el mundo entero serían herederos. Pero con esta guerra contra las drogas que han instalado, lo han incumplido una vez más. En lugar de honrar la palabra de sus padres, la han traicionado diciéndonos con esta guerra que ese cheque carecía de fondos. Pero nosotros nos negamos a creer que los padres fundadores de la democracia estaban equivocados; nos negamos a creer que la Constitución que firmaron, que defendieron y entregaron al mundo, no tiene fondos. Por eso hemos llegado hasta aquí con nuestra fatiga, nuestros muertos y nuestro sufrimiento a cobrar ese cheque, y a pedirles que, por amor a sus padres fundadores y a las libertades civiles que heredaron al mundo, terminen con esta guerra y hagan efectivo el cheque que, como lo dijo el reverendo King, «nos colmará con las riquezas de la libertad, de la seguridad y de la justicia» que esta guerra nos ha vuelto a arrancar.

Hemos venido también hasta aquí para recordarles a los Estados Unidos el urgente e impetuoso deber que tienen de detenerla ahora, y de cambiar el enfoque de la droga por políticas de salud pública, de seguridad humana y ciudadana, y de profundos programas sociales que nazcan de las comunidades y de los barrios. No pueden decirnos –como he escuchado decir a muchos blancos estadounidenses– que el problema y dolor que esta guerra ha desencadenado en México, en Centroamérica, en Colombia y en los barrios de Estados Unidos es asunto de los mexicanos, de los centroamericanos, de los colombianos, de los negros, de los latinos. Se equivocan, es un asunto compartido que tiene su origen aquí, en esta ciudad, en la Casa Blanca. Por eso hemos venido hasta aquí a decirles que ahora es el momento de que juntos defendamos las conquistas de la democracia, el momento de que juntos hagamos posible los cambios necesarios para hacer válida la palabra de los padres del republicanismo democrático; ahora es el momento de que juntos pongamos como prioridad del gobierno estadounidense y de los gobiernos del mundo el camino hacia la paz que nos haga salir de las arenas movedizas del crimen, la violencia, la injusticia y la tentación del autoritarismo que esta guerra ha generado como forma de vida, y caminemos juntos «hacia la roca sólida de la hermandad».

Nosotros, a pesar del dolor que esta guerra nos ha infligido, no hemos hecho de nuestro sufrimiento un motivo para el odio y la derrota. Lo hemos transformado en amor y en una larga búsqueda de paz. Pero si ustedes no toman nuestro camino y pasan por alto la urgencia de este momento diciendo que esto no es asunto suyo, nos habrán dejado muy solos; y un día, también ese sufrimiento terminará por alcanzarlos.

Sabemos, sin embargo, que no lo harán. Sabemos, por todo lo que ustedes llevan de la nobleza de sus padres fundadores, que no nos dejarán solos, que tomarán el camino de la paz y la justicia con nosotros, y que se lo exigirán, como nosotros lo hemos hecho con el nuestro, a su gobierno.

Por ello, al igual que Martin Luther King y los miles de afroamericanos que hace 49 años se reunieron aquí, bajo la sombra de Abraham Lincoln, nosotros también, en medio de nuestras fatigas, de nuestros sufrimientos y batallas, hemos llegado hasta aquí con un sueño que se arraiga en el sueño que hace más de doscientos años pusieron en palabras los arquitectos de la democracia.

Soñamos que juntos –blancos, afroamericanos, latinos, europeos, asiáticos– detendremos esta guerra, y salvaremos la democracia y las libertades civiles que el crimen, las corrupciones de los estados y de los señores del dinero y de la muerte están destruyendo a causa de esta guerra inútil.

Soñamos que en Ciudad Juárez, en Tamaulipas, en Morelos, en cada uno de los rincones de México, de Centroamérica, de Colombia, en cada uno de los barrios de Estados Unidos, ningún hijo, ninguna hija, ningún padre, ninguna madre, serán asesinados, secuestrados, desaparecidos, despedazados, a causa de esta guerra absurda, y podrán caminar libres y seguros por las calles de sus patrias.

Soñamos con que la droga, que ha formado parte de la humanidad en todas las épocas y en todos los tiempos, y que el mercado ha convertido en consumo indiscriminado y ha deslegitimado, sea sometida, como un día se sometió el alcohol en este país, a las leyes férreas del mercado y de los controles de los estados, para que su uso, que es parte de las libertades, se regule, y el dinero que produce sirva para generar programas sociales.

Soñamos con que los gobiernos de todas partes persigan a cabalidad el lavado de dinero que la extorsión, el secuestro, la trata de personas y de órganos, generan, y que sus decomisos sirvan para limitar y castigar el crimen y resarcir a las víctimas.

Soñamos con que el presidente Obama o su sucesor en el próximo gobierno ponga un cerco a las armas de exterminio y a su tráfico ilegal, y así salve no solo a nuestro país de la violencia, sino también de este modo ponga fin a la profunda cultura de las armas que hay en Estados Unidos, y a la corrupción y humillación que dicha cultura ha generado.

Soñamos que las fronteras se cerrarán a las armas, al dinero sucio y a la ilegalidad, y se abrirán a todos para que podamos sentarnos juntos en la mesa de la hermandad.

Sueño con que mi hija y mi nieto puedan volver algún día a México y saber que nadie los asesinará como un día asesinaron a mi hijo. Sueño con que los desplazados de esta guerra, que se encuentran en una indefensión absoluta, puedan regresar a su tierra y con sus familiares, y saber que nadie les hará daño.

Tenemos un sueño.

Soñamos que un día los Estados Unidos Mexicanos, cuyo presidente instaló servilmente esta guerra contra las drogas y no ha dejado de escupir frases de desprecio contra las víctimas, se conviertan, con el nuevo presidente, en un sitio donde las víctimas encuentren justicia y donde los jóvenes que están muriendo a causa de esta guerra, o convirtiéndose en ejército de reserva de la delincuencia, tengan un presente y un futuro humano y digno.

Soñamos con que ningún migrante, ningún afroamericano pobre, será ya criminalizado, despreciado y segregado por los prejuicios que esta guerra absurda ha generado.

Tenemos un sueño.

Soñamos que juntos podremos salvar la democracia y darle un nuevo y más profundo cauce, el de una democracia que ponga por encima de cualquier interés la dignidad y la libertad de los seres humanos.

Esta es nuestra esperanza. Esta es también la fe con la que durante un mes hemos caminado por territorio estadounidense y regresamos a México. Con ella encendemos una vela en la oscuridad que nos envuelve y aguardamos, en la esperanza, que muchas más se enciendan hasta que la luz termine por cubrir las tinieblas.

Con esa fe, nos enseñó el reverendo King, podemos trabajar juntos y defender la paz donde la libertad y el bien florecen.

Por eso hoy, en que nos hemos levantado porque no soportamos ver que el mundo entero se incendia, pedimos que repiquen la paz y la libertad desde la blancura de Washington, que repiquen la paz y la libertad desde todos los barrios pobres de Estados Unidos, que repiquen la paz y la libertad desde los desiertos de Ciudad Juárez y de Tamaulipas, que repiquen la libertad y la paz desde las cañadas y los pueblos de Morelos, que repiquen la paz y la libertad en las montañas de Chiapas y en los pueblos indios, que repiquen la paz y la libertad en cada ciudad de Colombia, de Centroamérica y de Brasil.

Cuando esta paz y esta libertad, que hemos traído con nosotros, repiquen en cada pueblo, en cada barrio, en cada ciudad, habremos entonces reencontrado el camino que esta guerra absurda y criminal nos ha hecho perder.